

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Bc. Jiří Ruml

Finanční bilance systému předškolní péče o děti v České republice
The Financial Balance of the Preschool Child Care System in the Czech Republic

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: RNDr. Olga Kurtinová, Ph.D.

Praha, 2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 30. 7. 2015

Podpis

Poděkování

Rád bych poděkoval RNDr. Olze Kurtinové, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnovala.

Finanční bilance systému předškolní péče o děti v České republice

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá vývojem dostupnosti předškolní péče o děti v České republice po roce 1990 a jeho vztahem k harmonizaci rodinného a pracovního života žen. Cílem práce je odhalit možné budoucí perspektivy tohoto vývoje a jejich případný dopad na ekonomiku země. V úvodu práce je nejprve nastíněn demografický vývoj obyvatelstva a změny v přístupu k rodinné politice v České republice po roce 1990. Poté následuje vymezení systému předškolní péče v ČR a analýza vývoje dostupnosti předškolní péče o děti a zaměstnanosti žen na trhu práce. Za účelem odhadu budoucího vývoje je provedena projekce počtu potenciálních zájemců o služby předškolní péče a projekce předpokládaného počtu matek s malými dětmi v roce 2020. Z výsledků projekcí vyplývá, že by současná kapacita mateřských škol mohla být, v souvislosti s poklesem počtu živě narozených dětí, dostatečná již ve školním roce 2019/2020. Přesto se České republice pravděpodobně nepodaří včas naplnit cíle Evropské unie na minimální účast dětí na předškolním vzdělávání vycházející z Barcelonských kritérií a strategie Evropa 2020. Nedostatečná dostupnost zařízení předškolní péče má výrazně negativní dopad na zaměstnanost žen s malými dětmi, čímž Česká republika přichází o poměrně velký ekonomický potenciál. Podle hrubého odhadu by začlenění těchto žen na pracovní trh mohlo v roce 2020 České republice přinést zhruba 10,5 mld. Kč na dani z příjmu a 23,42 mld. Kč na pojistném na sociální a zdravotní pojištění.

Klíčová slova: předškolní péče, harmonizace pracovního a rodinného života, populační vývoj, rodinná politika, Česká republika

The Financial Balance of the Preschool Child Care System in the Czech Republic

Abstract

The thesis deals with the development of availability of preschool childcare in the Czech Republic after 1990 and its relation to the harmonization of family and working life of women. The aim of this work is to identify possible future perspectives of this development and its potential impact on the economy of the country. In the introduction, it is firstly outlined how the demographic development and the approach to family policy changed in the Czech Republic after 1990. After that follow a specification of the system of preschool care in the Czech Republic and an analysis of development of the availability of preschool childcare and of employment of women in the labour market. For the estimation of future development, a projection of potential candidates for preschool care services and a projection of expected number of mothers with young children in 2020 are conducted. The results of the projections indicate that the current capacity of kindergartens could be sufficient already in the school year 2019/2020, in the context of the decreasing number of live births. Nevertheless, the Czech Republic is likely to fail to fulfil timely the objectives of the European Union for the minimum participation of children in preschool education based on the Barcelona criteria and the strategy Europe 2020. Insufficient availability of preschool care facilities has a significantly negative impact on employment of women with small children. The Czech Republic thus loses a relatively big economic potential. According to a rough estimate, integrating these women into the labour market could bring an increase of state budget of the Czech Republic in 2020 approximately by 10.5 billion CZK in income tax and by 23.42 billion CZK in social security contributions.

Keywords: preschool care, harmonization of work and family life, population development, family policy, Czech Republic

Obsah

Přehled použitých zkratk	6
Seznam tabulek	7
Seznam obrázků	8
1 Úvod	9
2 Literatura a zdroje dat	11
2.1 Přehled literatury	11
2.2 Základní zdroje dat dané problematiky	12
3 Populační vývoj ČR po roce 1990 se zaměřením na plodnost	13
3.1 Počet a věková struktura obyvatelstva	13
3.2 Vývoj plodnosti a počtu narozených dětí	18
4 Rodinná politika	23
4.1 Vymezení rodinné politiky	23
4.2 Vývoj rodinné politiky v ČR po roce 1990	26
5 Předškolní péče o děti jako součást rodinné politiky	28
5.1 Systém předškolní péče v ČR po roce 1990	29
5.1.1 Vymezení systému předškolní péče v ČR	29
5.1.2 Vývoj dostupnosti předškolní péče v ČR	32
5.2 Předškolní péče jako nástroj harmonizace rodinného a pracovního života	40
6 Budoucí perspektivy dostupnosti předškolní péče a jejich případný dopad na ekonomiku země	44
6.1 Projekce dostupnosti předškolní péče o děti v ČR	44
6.1.1 Metodika	44
6.1.2 Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100	46
6.1.3 Výsledky projekcí	48
6.2 Projekce počtu matek s malými dětmi v roce 2020	52
6.2.1 Metodika	53
6.2.2 Výsledky projekce	55
7 Závěr	57
Literatura	64
Seznam datových zdrojů	65
Příloha	66

Přehled použitých zkratek

ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
MŠ	mateřská škola
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
OECD	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
ÚIV	Ústav pro informace ve vzdělávání
ÚZIS	Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR
VÚPSV	Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Seznam tabulek

3.1	Vývoj naděje dožití při narození v ČR, vybrané roky 1990–2013	15
3.2	Vývoj složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin a indexy zatížení produktivní složky obyvatelstva ČR, vybrané roky 1990–2013	17
3.3	Vývoj podílu živě narozených dětí mimo manželství v ČR, vybrané roky 1990–2013	22
5.1	Vývoj počtu jeslí a počtu míst v jeslích v ČR, vybrané roky 1990 až 2012	33
5.2	Vývoj počtu mateřských škol a počtu dětí v MŠ v ČR, 1990/91–2013/14	34
6.1	Podíly na populaci pro odhad počtu dětí se zájmem o MŠ, ČR	45
6.2	Podíly na populaci pro odhad počtu dětí v MŠ v případě splnění cílů Evropské unie	45
6.3	Předpokládaný počet potenciálních zájemců o služby předškolní péče, ČR, 2013/14–2020/21, střední varianta	48
6.4	Předpokládaný počet dětí v MŠ v případě plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2020/21, 2025/26, střední varianta	50
6.5	Předpokládaný počet dětí v MŠ v případě postupného plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2020/21, střední varianta	52
6.6	Odhadovaný přírůstek do státního rozpočtu (v mld. Kč), ČR, 2020	56

Seznam obrázků

3.1	Pohyb obyvatelstva ČR, 1990–2013	14
3.2	Vývoj počtu obyvatelstva ČR, 1990–2013	15
3.3	Pohlavně věková struktura obyvatelstva ČR v roce 2013	16
3.4	Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených dětí v ČR, 1990–2013	18
3.5	Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte podle pořadí v ČR, 1990–2013	20
3.6	Vývoj plodnosti žen podle pětiletých věkových skupin v ČR, 1990–2013	20
3.7	Míry plodnosti žen podle věku, ČR, 1990–2010	21
3.8	Vývoj podílu živě narozených dětí podle vzdělání matky, ČR, 1990–2013	22
5.1	Schéma systému předškolní péče o děti v České republice	31
5.2	Vývoj míry účasti na předškolním vzdělávání v ČR, 1990/91–2013/14	35
5.3	Míry účasti na předškolním vzdělávání podle věku dítěte, ČR, 1993/94–2013/14 .	35
5.4	Struktura dětí v MŠ podle věku v ČR, 1993/94–2013/14	36
5.5	Neúspěšně vyřízené žádosti o přijetí do MŠ a jejich podíl na celkovém počtu zájemců o MŠ, ČR, 1991/92–2013/14	37
5.6	Schéma plnění Barcelonských cílů v roce 2010, EU 28	38
5.7	Podíl dětí do tří let věku navštěvující formální zařízení předškolní péče dle délky pobytu za týden, EU 28, 2010, 2013	39
5.8	Podíl dětí ve věku od tří let do zahájení povinné školní docházky navštěvující formální zařízení předškolní péče dle délky pobytu za týden, EU 28, 2010, 2013 . . .	39
5.9	Míra zaměstnanosti žen podle věku v ČR v letech 2000, 2005, 2010 a 2014	40
5.10	Srovnání míry zaměstnanosti žen podle věku v ČR s dalšími evropskými státy, 2014	41
5.11	Rozdíl míry zaměstnanosti bezdětných žen a žen s dětmi do 6 let věku, EU 28 (věk žen 20–49 let)	42
5.12	Platová nerovnost mezi ženami a muži, EU 28, 2013	43
6.1	Projekce počtu obyvatelstva České republiky, 2013–2101 (stav k 1.1.)	46
6.2	Pohlavně věková struktura obyvatelstva ČR v letech 2013, 2020, 2040, 2060, 2080 a 2100 (stav k 1.1.), střední varianta	47
6.3	Projekce počtu potenciálních zájemců o služby předškolní péče, ČR, 2013/14–2050/51	49
6.4	Projekce počtu dětí v MŠ v případě plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2030/31	51
6.5	Projekce struktury žen ve věku 15–49 let s nejmladším dítětem do 6 let věku, ČR, 2020	55
6.6	Hypotetická struktura zaměstnaných žen ve věku 20–49 let s dětmi mladšími 6 let v roce 2020, ČR	56

1 Úvod

Česká republika se v posledních letech potýká s problémem nedostatečné kapacity zařízení předškolní péče o děti. Mnoha rodičům se tak vůbec nepodaří své děti do těchto zařízení umístit. Situace je natolik vážná, že například ve školním roce 2013/2014 bylo zamítnuto více než 60 tisíc žádostí o přijetí dítěte do mateřské školy¹. Tento stav je způsoben především z důvodu zvýšeného počtu narozených dětí po roce 2000 a skutečnosti, že zřizovatelé mateřských škol nedokázali na následné navýšení poptávky po službách předškolní péče o děti dostatečně zareagovat.

V souvislosti s vysokým počtem dětí, které se z důvodu nedostatečné kapacity do předškolních zařízení nedostanou, se v současnosti na politické scéně a v médiích velmi často hovoří o potřebě navýšit současný počet míst v těchto zařízeních tak, aby všechny děti, které budou mít o tyto služby zájem měly možnost do těchto zařízení docházet.

Počet živě narozených dětí ovšem v posledních letech opět postupně klesá a nejsou zde patrné žádné signály, dle kterých by se tato situace měla do budoucna zásadním způsobem měnit². V této souvislosti se nabízí otázka, jejíž zodpovězení je jedním z cílů předkládané práce: Nevyřeší se problém nedostatečné kapacity v následujících letech sám, právě v důsledku klesajícího počtu živě narozených dětí? Respektive, kdy dojde k tomu, že počet dětí v předškolním věku bude menší než současná kapacita zařízení předškolní péče?

O problematiku předškolní péče o děti se počátkem tohoto tisíciletí začala zajímat také Evropská unie. Ta v roce 2002 při zasedání v Barceloně stanovila několik cílů, které měly do roku 2010 v jednotlivých členských státech zajistit minimální účast dětí na předškolním vzdělávání. Česká republika se v rozhodném roce 2010 od těchto kritérií velmi vzdalovala, a to především z hlediska péče o děti mladší tří let. Následně se tyto tzv. Barcelonské cíle staly jádrem i Lisabonské strategie Evropské unie a poté též strategie Evropa 2020. V návaznosti na již položenou otázku bude dalším cílem této práce odhadnout, zda je Česká republika schopna při současné kapacitě zařízení předškolní péče tato evropská kritéria v rozhodném roce 2020 splnit, případně v jakém roce by k naplnění těchto cílů mohlo nejdříve dojít.

V případě zjištění, že by současný počet míst v předškolních zařízeních pro splnění evropských cílů dostatečný nebyl, je dále odhadováno, jak by vypadala situace, kdyby se Česká republika rozhodla, že tyto cíle do roku 2020 postupně naplní. Konkrétně bude v práci odhadnuto kolik míst by v předškolních zařízeních v České republice muselo každý rok nově vzniknout.

Předškolní péče o malé děti je ve většině vyspělých zemí jedním ze základních nástrojů rodinné politiky. Předškolní výchova by měla primárně cílit na zajištění optimálního vývoje dětí, které jim později pomůže v jejich dalším životě³. Neméně významný přínos systému předškolní

¹Je třeba upozornit, že rodiče mohou podat přihlášku do více mateřských škol současně, počet odmítnutých žádostí tedy přesně neodpovídá počtu nepřijatých dětí.

²Vlna populačně silných ročníků dětí se bude postupně posouvat do vyššího věku, čímž se problém nedostatečné kapacity bude přelévat do základních a později středních škol.

³Více vlivu předškolní výchovy na vývoj dítěte je uvedeno v kapitole č. 5.

péče nicméně spočívá také v oblasti harmonizace rodinného a pracovního života rodin, neboť v případě, že se rodičům nepodaří pro své dítě zajistit vhodnou formu nerodinné péče, musí pečovat o dítě jeden z rodičů. Přesto, že se počet mužů na rodičovské dovolené v České republice postupně zvyšuje, připadá tato úloha stále převážně ženám. Tato skutečnost ovšem přináší ženám řadu negativních dopadů. Výpadkem z pracovního procesu dochází například k ohrožení jejich kariérního růstu. V důsledku dlouhé doby strávené péčí o dítě také dochází k částečné ztrátě nabytých pracovních zkušeností, kvůli čemuž pak mají tyto ženy často problémy s opětovným návratem na pracovní trh. Negativní je tato skutečnost ovšem také z makroekonomického hlediska, neboť nezapojením těchto žen do pracovního procesu uniká České republice poměrně velký ekonomický potenciál. Aktivnější zapojení žen na trhu práce se také stalo cílem strategie Evropa 2020, podle něhož se má průměrná míra zaměstnanosti všech zemí EU u osob ve věku 20 až 64 do roku 2020 zvýšit na nejméně 75 %. V této souvislosti bude v diplomové práci provedena projekce budoucího počtu matek s malými dětmi v roce 2020, na jejímž základě bude vypočítán hrubý odhad případného přírůstku státního rozpočtu, který by začlenění této skupiny žen na pracovní trh přineslo.

Práce je rozdělena do celkem sedmi kapitol. Po úvodní části, přehledu literatury a seznamu použitých dat následuje kapitola zaměřující se na populační vývoj České republiky po roce 1990. Demografický vývoj je v práci zahrnut, protože se jedná o významnou součást při studiu systému předškolní péče o děti. Systém předškolní péče o děti v České republice již několik let spadá do působnosti rodinné politiky, z tohoto důvodu je právě rodinné politice a jejímu vývoji v ČR po roce 1990 věnována celá kapitola č. 4. Následující kapitola se zabývá již samotným systémem předškolní péče jako součástí rodinné politiky ČR. Systém předškolní péče je zde nejprve stručně vymezen a jsou představena jednotlivá zařízení předškolní péče využívaná v současnosti v České republice. Poté je popsán vývoj dostupnosti předškolní péče v ČR od roku 1990 až do současnosti a je provedeno i krátké srovnání s jinými evropskými zeměmi. Poslední část této kapitoly se pak věnuje vztahu systému předškolní péče o děti a harmonizaci pracovního a rodinného života žen. V následující kapitole, číslo 6, jsou na základě provedených projekcí nastíněny možné budoucí perspektivy dostupnosti systému předškolní péče v ČR a jejich případný dopad na ekonomiku země. V závěrečné části jsou pak shrnuty hlavní poznatky celé práce.

2 Literatura a zdroje dat

Vzhledem k charakteru problematiky, která zasahuje současně hned do několika oblastí (např. demografická, ekonomická, sociální,...), vychází tato diplomová práce z poměrně široké škály domácích, ale i zahraničních, odborných publikací. Jejich základní přehled, společně se souhrnem hlavních datových zdrojů, je uveden v následující části.

2.1 Přehled literatury

Informace o populačním vývoji v České republice po roce 1990 jsou čerpány především z publikací katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Jedná se například o dílo *Populační vývoj České republiky 1990–2002* (Pavlík; Kučera, 2002), které se jak již název napovídá zaměřuje především na demografický vývoj ČR v posledních deseti letech minulého století, či o, z hlediska času na toto dílo navazující, publikaci *Populační vývoj České republiky 2001–2006* (Fialová, 2007), kde je oproti předchozí práci udělen větší prostor populační politice ČR a problematice porodnosti. Další významnou publikací této instituce, z které tato práce vychází, je dílo *Demografická situace České republiky: Proměny a kontexty 1993–2008* (Bartoňová, 2010), které velmi podrobně analyzuje vývoj obyvatelstva ČR od počátku vzniku samostatného státu. Část tohoto díla slouží jako zdroj informací také v kapitole č. 4, věnující se problematice rodinné politiky. Konkrétně se jedná o příspěvek J. Kocourkové s názvem *Rodinná politika a její pronatalitní význam*. Pro tuto kapitolu bylo čerpáno rovněž z dalších prací této autorky, a to příspěvku *Mít či nemít děti?* v publikaci *Demografie (nejen) pro demografy* z roku 2009 (Kocourková, 2009) a díla *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* z roku 2010 (Kocourková; Rabušic, 2006).

Kromě dosud zmíněných byly dalším podstatným zdrojem informací pro čtvrtou kapitolu také studie Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, jako například dílo *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II* (Matějková; Palonciová, 2004), vládní dokumenty Ministerstva práce a sociálních věcí (např. *Národní zpráva o rodině* (MPSV, 2004), *Národní koncepce rodinné politiky* (MPSV, 2005), *Rodina a ochrana práv dětí* (MPSV, 2012), aj.) a další legislativní dokumenty ČR.

Materiály Ministerstva práce a sociálních věcí a studie Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí se staly jedním z hlavních zdrojů literatury rovněž v kapitole č. 5, zabývající se již samotným systémem předškolní péče v ČR. Z publikací VÚPSV můžeme jmenovat například studie *Sítí zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR* (Kuchařová; Svobodová, 2006), *Péče o děti předškolního a raného školního věku* (Kuchařová a kol., 2009), *Rodinné chování a rodinná politika jako kontext systému denní péče o děti ve Francii a v České republice* (Palonciová, 2013a), *Systém denní péče o děti do 6 let ve Francii a v České republice* (Palonciová, 2013b) či *Kolektivní zařízení a služby péče o děti v ČR: Metodika pro rodiče* (Kuchařová; Psychlová, 2014).

Z hlediska problematiky harmonizace rodinného a pracovního života žen s malými dětmi práce vychází především ze dvou českých publikací. První z nich je studie Institutu pro demokracii a eko-

nomickou analýzu autorů Kláry Kalíškové a Daniela Münicha s názvem *Česky: nevyužitý potenciál země* (2012), která přináší srovnání trendů v ekonomickém zapojení lidských zdrojů v ČR a jiných vyspělých zemích. Druhou publikací je pak studie Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze s názvem *Female Labor Force Participation and Childcare Policies* (Petrol-Gebická; Hušek, 2015), zabývající se situací a postavením žen na trhu práce v souvislosti s nastavením rodinné politiky o malé děti v České republice.

Ze zahraničních pramenů lze jmenovat například publikace zabývající se vlivem předškolní péče na vývoj dítěte jako například dílo W.S. Barnetta (2010) *Benefits and Costs of Quality Preschool Education: Evidence-Based Policy to Improve Returns*, výzkum L. Schweinharta (2005) *Lifetime effects: the High/Scope Perry preschool study through age 40*, či publikaci švédského profesora B-E. Andersona (1992) *Effects of day care on cognitive and socio-emotional competence of thirteen-year-old Swedish schoolchildren*.

Dalším významným zahraničním zdrojem se staly materiály, studie a legislativní dokumenty Evropské unie. Jedná se například o materiály vyhodnocující průběžné plnění evropských cílů jako je publikace *Barcelona objectives: the development of childcare facilities for young children in Europe with a view to sustainable and inclusive growth* (Evropská komise, 2013c) nebo *Use of childcare in the EU Member States and progress towards the Barcelona targets* (Evropská komise, 2014a), materiály věnující se problematice zaměstnanosti žen jako například dílo *Tackling the gender pay gap in the European Union* (Evropská Komise, 2014b), doporučení orgánů Evropské unie k situaci předškolní péče v ČR (Evropská komise, 2012, 2013a,b, aj.), či různé legislativní dokumenty (Evropská komise, 2010; Rada EU, 2002, 2009, aj.).

2.2 Základní zdroje dat dané problematiky

Hlavním zdrojem demografických dat o obyvatelstvu se pro tuto práci stala databáze Českého statistického úřadu. Konkrétně byla využita data z běžné evidence obyvatelstva zaznamenaná v *Demografických ročenkách České republiky* v jednotlivých letech (ČSÚ, 2010, 2014b) a rovněž dlouhodobé časové řady zachycené v *Demografické příručce 2013* (ČSÚ, 2014a). Dále sloužily data z ČSÚ jako zdroj při tvorbě projekce budoucí dostupnosti systému předškolní péče v ČR a projekce předpokládaného počtu matek s malými dětmi v roce 2020 (ČSÚ, 2013). Z databáze ČSÚ pak pocházejí také informace o vývoji průměrné měsíční hrubé mzdy žen v České republice (ČSÚ, 2014c).

Při statistice dostupnosti předškolní péče o malé děti v České republice bylo čerpáno především z dat Ústavu pro informace ve vzdělávání (ÚIV, 2003, 2009) a databáze Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT, 2014a, 2014b)⁴. Informace o jeselské péči pak vyházejí z publikace *Sít zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR* (Kuchařová; Svobodová, 2006) a statistik Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR (ÚZIS, 2004–2013).

Pro mezinárodní srovnání bylo využito dat z databáze Eurostatu. Jedná se jednak o data pocházející z Výběrového šetření životních podmínek domácností (Eurostat, 2015a) a dále o data z Výběrového šetření pracovních sil (Eurostat, 2015b, 2015c).

⁴Ústav pro informace ve vzdělávání byl nedávno (k 31.12.2011) z rozhodnutí ministra školství, mládeže a tělovýchovy zrušen. Od 1.1.2012 přebíralo agendu ÚIV spojené se sběrem a zpracováním dat MŠMT.

3 Populační vývoj ČR po roce 1990 se zaměřením na plodnost

Demografický vývoj má na systém předškolní péče o malé děti velký vliv. Společně s výraznými změnami v populačním vývoji, které v České republice nastaly začátkem devadesátých let, tak začalo docházet také k postupným změnám v nastavení a fungování systému péče o děti v předškolním věku. Z tohoto důvodu bude v následující části uveden alespoň základní přehled demografického vývoje obyvatelstva ČR po roce 1990. Větší prostor bude věnován vývoji plodnosti a počtu živě narozených dětí, neboť právě nejmenší děti jsou hlavními objekty systému předškolní péče.

3.1 Počet a věková struktura obyvatelstva

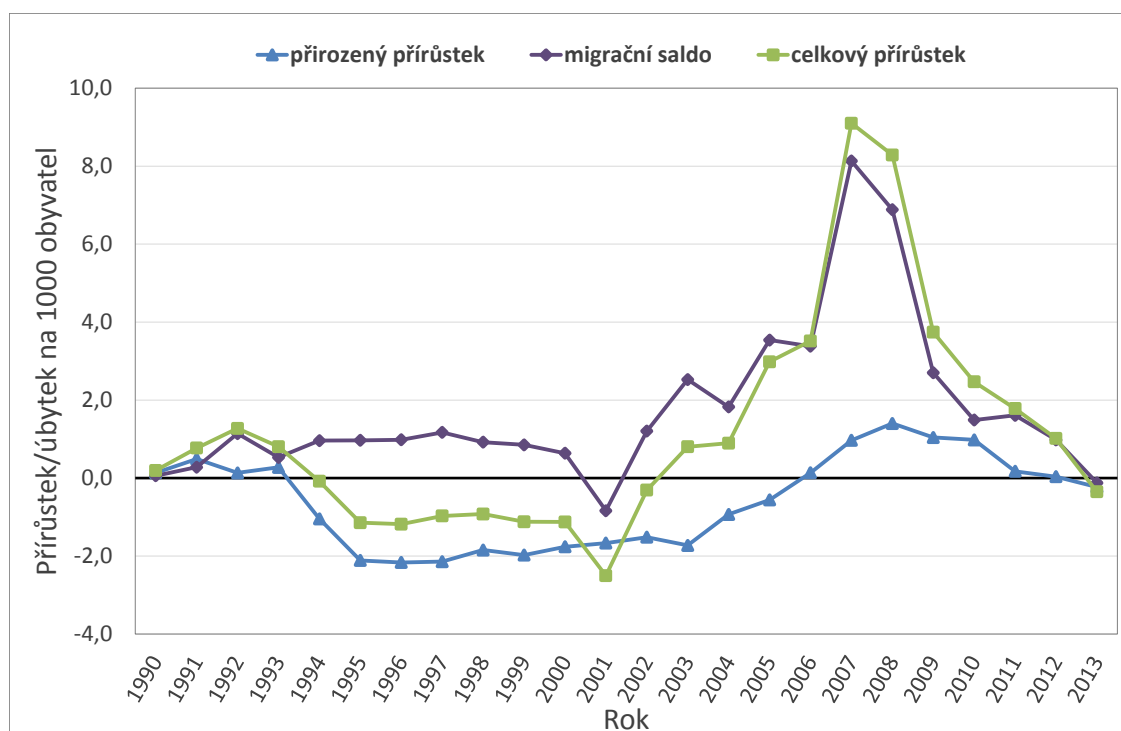
Populační vývoj České republiky byl v posledních pětadvaceti letech nejvíce ovlivněn změnami v demografickém chování obyvatelstva, které nastaly začátkem devadesátých let minulého století. Podobně jako u jiných socialistických států zatížených totalitním režimem, bylo demografické chování obyvatel ČR před rokem 1989 formováno především vysokou hladinou státního paternalismu. Jednotlivci a obzvláště pak celé rodiny se těšili bohaté sociální podpoře a existencí řady, pro stát často až neúnosných, sociálních jistot. Na druhé straně v této době docházelo také k notnému omezení individuálního rozhodování obyvatelstva, což se projevovalo například omezenými možnostmi studia, volby profese či zahraničního stěhování. Mimo jiné právě tyto skutečnosti způsobily, že mladí lidé vstupovali před rokem 1989 do manželství značně uniformě již v mladém věku. Česká republika si tak dlouhodobě zachovávala vysokou úroveň sňatečnosti, kdy trvale svobodných zůstávalo pouze okolo 5 % žen. Nízký byl také průměrný věk matek, a to zejména při prvním porodu (Pavlík; Kučera, 2002).

Změna režimu a přechod ekonomiky na tržní hospodářství přinesly výrazné změny v hodnotové orientaci obyvatel. Lidem se rázem otevřely nové možnosti seberealizace, které byly často spojeny s individualismem a větší snahou o dosažení osobních a pracovních úspěchů. Snížení sociální podpory ze strany státu zase způsobilo zvýšení potřeby vlastní odpovědnosti za život svůj i život případných členů rodiny. Tyto změny se projeví především v postoji obyvatelstva k možnosti vstupu do manželství a založení rodiny. Mladí lidé začali vstup do manželství odsouvat do pozdějšího věku a velká část z nich sňatek nakonec vůbec neuskutečnila. Podobně tomu bylo i s rozhodnutím stát se rodičem, kdy docházelo k velkému růstu průměrného věku matek při narození dítěte. Lidé se naopak stali více tolerantnější k otázkám týkajících se nesezdaného soužití a rozvodu (Fialová, 2007).

Zmíněné změny v charakteru rodinného a reprodukčního chování obyvatelstva ve svém důsledku vedly k poklesu sňatečnosti a plodnosti, a v roce 1994 dokonce zapříčinily zastavení přirozeného přírůstku obyvatelstva ČR (viz obrázek č. 3.1). K opětovnému převýšení počtu živě naroze-

ných dětí nad celkovým počtem zemřelých osob došlo opět až po roce 2005. Zhruba deset let trvající záporný přirozený přírůstek nicméně způsobil, že mezi lety 1994–2002 vykazovala Česká republika úbytek celkového počtu obyvatelstva. V následujících letech se počet obyvatel opět postupně zvyšoval. Kromě mírného nárůstu intenzity plodnosti k tomu pomohl především vysoký počet přistěhovalých osob. Růst počtu cizích státních příslušníků žijících na našem území byl ještě zintenzivněn po roce 2004, kdy Česká republika vstoupila do Evropské unie, a hlavně pak v roce 2007, kdy se začlenila do Schengenského prostoru⁵. Zejména díky této kladné bilanci přistěhovalých byl růst celkového počtu obyvatel zajištěn až do roku 2013, kdy záporné hodnoty vykazovalo jak migrační saldo, tak i přirozený přírůstek.

Obrázek 3.1: Pohyb obyvatelstva ČR, 1990–2013

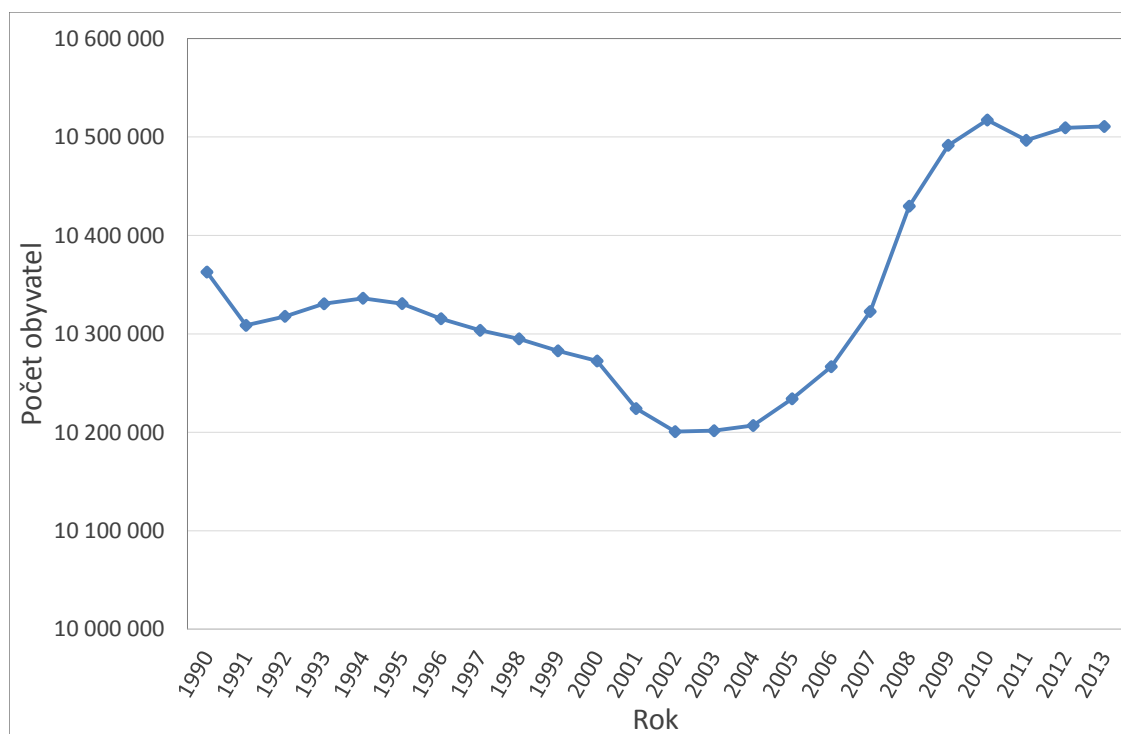
Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

Od roku 1990 se počet obyvatel České republiky, i přes záporný celkový přírůstek v určitých letech, zvýšil z 10 362 740 na 10 510 719 v roce 2013 (viz obrázek č. 3.2). V tomto roce zde žilo celkem 5 349 tisíc žen a téměř 5 162 tisíc mužů. Celková pohlavně věková struktura obyvatelstva ČR v roce 2013 je zachycena na obrázku č. 3.3. V grafu jsou vyznačeny také nejvýznamnější události, které její rozložení ovlivnily. Věková struktura obyvatelstva České republiky je nejvíce ovlivněna vývojem porodnosti, respektive trendem nerovnoměrného vývoje počtu živě narozených dětí, který trvá již od počátku 20. století (Bartoňová, 2010). Poněkud menší vliv na pohlavně věkové složení obyvatelstva měl vývoj úmrtnosti. Přestože například rostoucí naděje dožití se do vývoje věkové struktury mírně promítala, kdy nejprve docházelo k růstu podílu obyvatel v mladších a později ve vyšších věkových skupinách, výrazné změny nepřinesla. Okrajové zůstalo také

⁵Zvýšení počtu imigrací v České republice po roce 2001 je částečně ovlivněno také změnou v metodice zařazování osob zdržujících se na území našeho státu do statistik. Od tohoto roku jsou do počtu a struktur obyvatelstva nově zahrnovány také osoby s dlouhodobým pobytem.

působení migrace. Ačkoliv je Česká republika od 90. let minulého století imigrační zemí a cizinci žijící na našem území činí podle posledního SLDB z roku 2011 zhruba 4,3 % z celkového počtu obyvatelstva, ani zde k velkému ovlivnění věkové pyramidy České republiky nedošlo.

Obrázek 3.2: Vývoj počtu obyvatelstva ČR, 1990–2013

Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

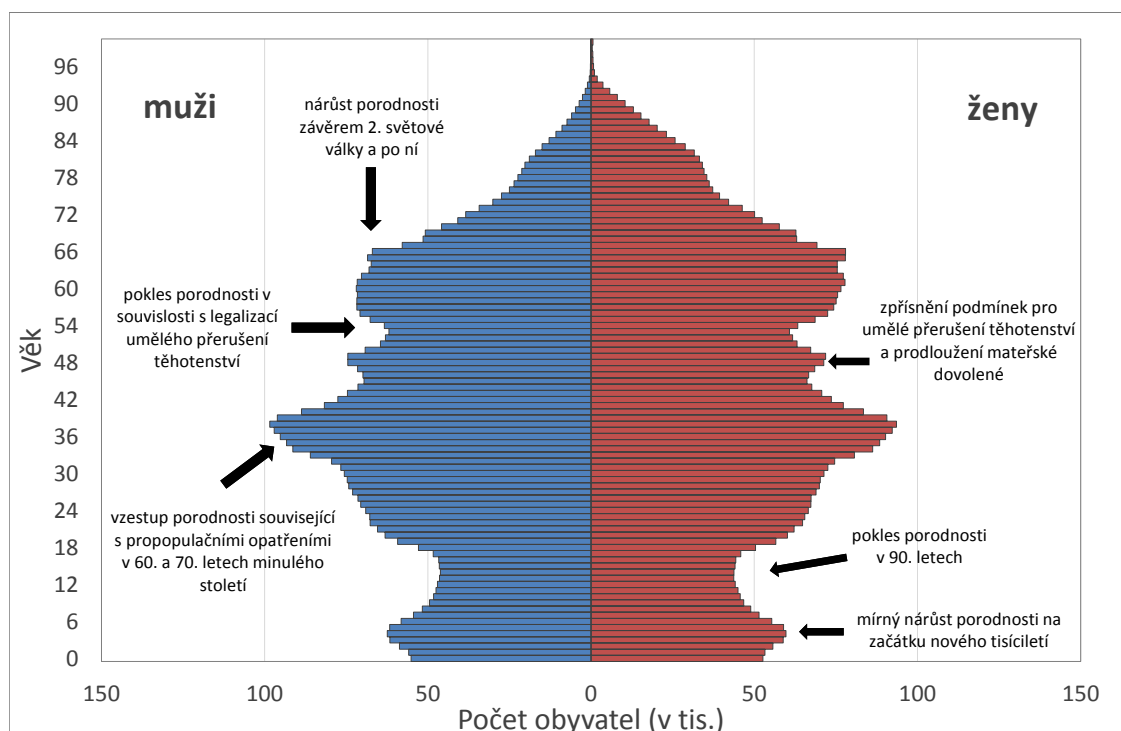
Velmi pozitivní jsou, v posledních dvaceti letech, stále se zlepšující úmrtnostní poměry v zemi. Česká republika se například v současnosti řadí mezi státy s nejnižší mírou kojenecké úmrtnosti na světě, kdy z tisíce živě narozených dětí zemrou do jednoho roku průměrně pouze necelé tři, konkrétně 2,5 (údaj k roku 2013). Oproti začátku sledovaného období, tedy roku 1990, se hodnota tohoto ukazatele snížila o téměř 8,3 promile. Výrazné zlepšení úrovně úmrtnosti ovšem nastalo prakticky ve všech věkových skupinách, zejména pak u lidí ve vyšším věku. Díky těmto změnám došlo k prodloužení naděje dožití při narození z hodnot 67,6 let pro muže a 75,4 let pro ženy v roce 1990 až na 75,2 a 81,1 let v roce 2013 (viz. tabulka č. 3.1). Tento velmi rychlý růst naděje dožití, kdy průměrný roční růst tohoto ukazatele v období 1990–2013 činil 0,29 let, Českou republiku postupně přibližuje k hodnotám, které můžeme najít u nejdřívejších zemí světa.

Tabulka 3.1: Vývoj naděje dožití při narození v ČR, vybrané roky 1990–2013

	1990	1995	2000	2005	2010	2013
muži	67,6	69,7	71,6	72,9	74,4	75,2
ženy	75,4	76,6	78,3	79,1	80,6	81,1

Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

Obrázek 3.3: Pohlavně věková struktura obyvatelstva ČR v roce 2013

Zdroj: ČSÚ, 2014b. Vlastní zpracování.

Zlepšující se úmrtnostní poměry v kombinaci s postupným posunem početně silných generací do věku nad 60 let a naopak početně slabých ročníků narozených v 90. letech do ekonomicky aktivního věku způsobují urychlování demografického stárnutí populace. Mezi lety 1990–2013 narostl průměrný věk mužů o 5,5 let, z 34,5 na 40 let, u žen došlo k nárůstu o více než 5 let, z 37,8 na 42,9 let⁶. Celkový průměrný věk pak vzrostl z hodnoty 36,2 let v roce 1990 na 41,5 let. Při rozdělení obyvatelstva do hlavních tří věkových skupin můžeme v posledních letech pozorovat výrazný relativní růst ve skupině obyvatel nad 65 let, a to především na úkor nejmladší věkové skupiny dětí do 15 let věku⁷. Zatímco v celé historii České republiky podíl dětí ve věku 0–14 let nad poproduktivní složkou obyvatelstva převažoval, od roku 2007 dochází k převaze procentuálního zastoupení osob starších 65 let. V roce 2013 pak podíl dětí ve společnosti představoval 14,9 %, podíl seniorů činil 17,1 % (viz tabulka č. 3.2). Zmíněné změny lze jednoduše vyjádřit také pomocí vývoje indexu stárnutí, který je společně s dalšími ukazateli demografického stárnutí, tj. indexy závislosti a indexem ekonomického zatížení, rovněž zobrazen v tabulce č. 3.2.

Z hlediska struktury obyvatelstva podle rodinného stavu došlo ke změnám, které vycházejí z již zmiňovaných výrazných změn ve vývoji sňatečnosti, rozvodovosti a úmrtnosti. Hrubá míra sňatečnosti během sledovaného období poklesla z téměř 9 promile v roce 1990 na 4,1 promile v roce 2013⁸. Úhrnná redukovaná míra sňatečnosti svobodných žen se pak v těchto letech snížila ze zhruba 103 na necelých 47 procent, u mužů z téměř 101 na zhruba 41 procent. Ke zvýšení naopak došlo v rámci ukazatele úhrnné rozvodovosti, který od roku 1990 vzrostl o téměř 10 procent na

⁶Stavy k 31. 12. příslušného roku

⁷Hlavními věkovými skupinami jsou myšleny skupiny obyvatel ve věku 0–14 let, 15–64 let a 65 a více let.

⁸Konkrétně v roce 1990 dosahovala hrubá míra sňatečnosti hodnoty 8,8 promile.

47,84 procent v roce 2013. Od počátku devadesátých let tak můžeme pozorovat nárůst počtu nesezdaných a rozvedených osob. Mezi lety 1990 a 2013 se podíl svobodných mužů v populaci mužů starších 15 let zvýšil o více než 10 procentních bodů, podíl svobodných žen narostl o 9,9 procentních bodů. Podíl osob starších 15 let s rodinným stavem rozvedený/á pak za stejné období vzrostl o celkem 11,4 procentních bodů (5,2 % u mužů a 6,1 % u žen). Celkově Česká republika na konci roku 2013 evidovala 35,8 % svobodných mužů a 25,5 % svobodných žen, 49,7 % ženatých mužů a 46,9 % vdaných žen, 11,6 % rozvedených mužů a 14,0 % rozvedených žen a 3,0 % vdovců a 13,7 % vdov⁹. Uvedené procentní rozdíly mezi pohlavími jsou dány především vyšším průměrným věkem mužů při vstupu do manželství a vyšší nadějí dožití u žen (Fialová, 2007).

Tabulka 3.2: Vývoj složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin a indexy zatížení produktivní složky obyvatelstva ČR, vybrané roky 1990–2013

	1990	1995	2000	2005	2010	2013
0–14	21,5	18,6	16,4	14,8	14,3	14,9
15–64	66,0	68,2	69,8	71,1	70,3	68,0
65+	12,5	13,2	13,8	14,1	15,4	17,1
index stáří	58,3	71,1	84,4	95,5	107,4	114,5
index závislosti I.	32,5	27,3	23,5	20,8	20,4	22,0
index závislosti II.	18,9	19,4	19,8	19,9	21,9	25,1
index ekonom. zatížení	51,4	46,7	43,4	40,7	42,2	47,1

Pozn.:

Index stáří - počet osob ve věku 65 a více let na 100 dětí ve věku 0–14 let

Index závislosti I - počet dětí ve věku 0–14 let na 100 osob ve věku 15–64 let

Index závislosti II - počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15–64 let

Index ekonomického zatížení - počet dětí ve věku 0–14 let a počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15–64 let

Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

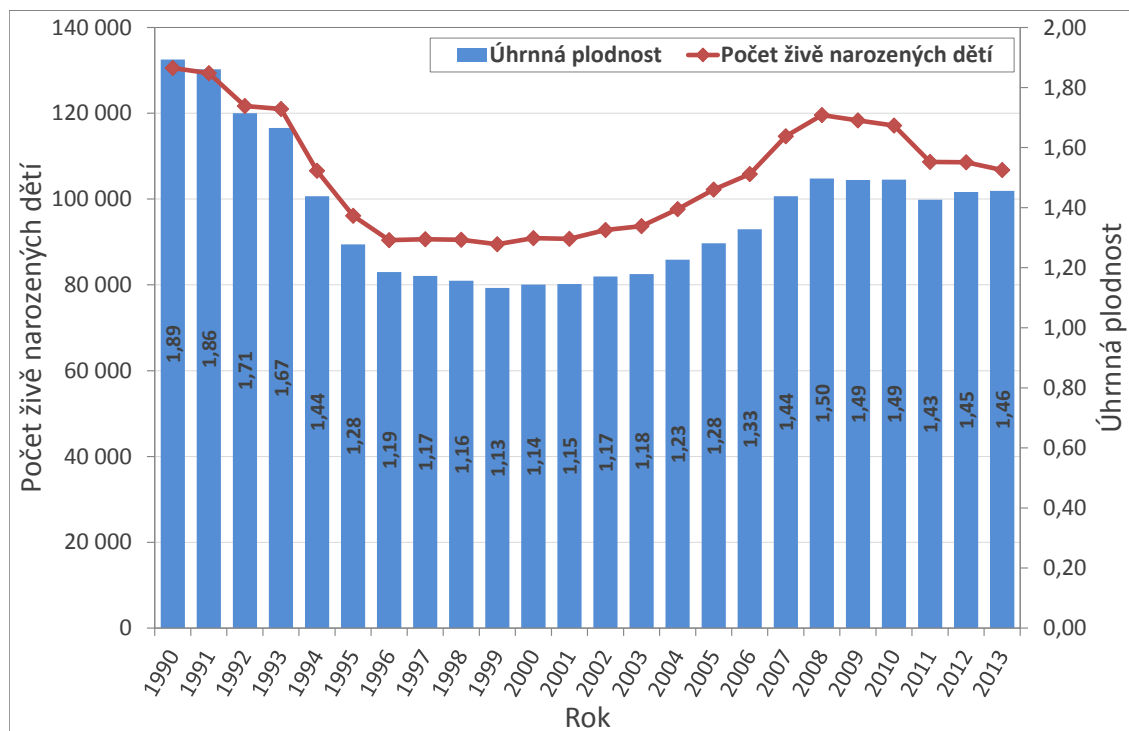
Informace o úrovni vzdělání obyvatelstva žijícího na našem území jsou zjišťovány v rámci sčítání lidu pomocí dotazu na nejvyšší dokončené vzdělání u osob starších 15 let. Z údajů dosud posledního sčítání lidu v roce 2011 vyplývá, že úroveň vzdělanosti obyvatelstva se v České republice za posledních dvacet let výrazně zvýšila. Oproti sčítání v roce 2001 došlo k poklesu počtu osob se základním a středním vzděláním bez maturity. Rostlo naopak zastoupení všech ostatních vyšších stupňů vzdělání mezi obyvatelstvem. Zastoupení osob s vyššími stupni vzdělání rostlo výrazně více u žen než u mužů. Dochází tak k poklesu dlouho trvajících rozdílů v úrovni vzdělání mužů a žen. V některých případech dokonce došlo k jejich obratu, kdy například u většiny vyšších stupňů vzdělání začaly mezi absolventy převažovat ženy. Celkem v ČR v roce 2011 žilo 17,6 % obyvatel starších 15 let se základním vzděláním, 33 % se středním vzděláním bez maturity, 31,2 % se středním vzděláním s maturitou a 12,5 % s vysokoškolským vzděláním. U více než pěti procent obyvatelstva pak nejvyšší dosažené vzdělání nebylo zjištěno (ČSÚ, 2014).

⁹Obyvatelstvo starší 15 let.

3.2 Vývoj plodnosti a počtu narozených dětí

Česká republika prošla v devadesátých letech dvacátého století výraznými demografickými změnami. Mezi nejvýznamnější z nich patří i pokles úrovně plodnosti a celkového počtu živě narozených dětí. Ze zhruba sto třiceti tisíc zaznamenaných v letech 1990 a 1991 nejprve poklesl počet živě narozených dětí na hodnotu okolo sto dvaceti tisíc v letech 1992 a 1993, mezi roky 1995–2004 pak tento počet nepřesáhl hranici sto tisíc (viz obrázek č. 3.4). Minimum počtu živě narozených dětí nastalo v roce 1999, kdy se v České republice narodilo pouze 89 471 dětí. Začátkem nového tisíciletí začal počet živě narozených dětí mírně stoupat, a to především díky silným generacím žen narozených v 70. letech, které vstup do manželství a narození dětí zatím spíše odkládaly (Fialová, 2007). Díky tomuto růstu překročil v roce 2005 počet narozených dětí opět hodnotu sto tisíc a v roce 2008 bylo zaznamenáno dokonce 119 570 živě narozených dětí. Od roku 2009 ukazatele porodnosti v České republice znovu klesají, aktuálně se v roce 2013 ženám narodilo 106 751 dětí. Relativní struktura živě narozených podle pořadí poklesem celkového počtu narozených dětí v devadesátých letech nijak výrazně ovlivněna nebyla. Děti narozené v prvním a druhém pořadí tak v České republice stále představují více než 85 % ze všech živě narozených, na děti vyššího pořadí připadne jen zbývajících 15 %. Ukazatel úhrnné plodnosti během sledovaného období poklesl z hodnoty 1,9 v roce 1990 na méně než 1,5 v roce 2013 (viz obrázek č. 3.4). V letech nejnižší úrovně plodnosti, tedy v letech 1995–2005, se v České republice v průměru rodilo méně než 1,3 dětí na jednu ženu v plodném věku, což je hranice, kterou Peter McDonald (2005) označuje jako úroveň, pod níž je budoucí oživení plodnosti velmi problematické a daná země se tak nachází v tzv. pasti nízké plodnosti.

Obrázek 3.4: Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených dětí v ČR, 1990–2013

Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

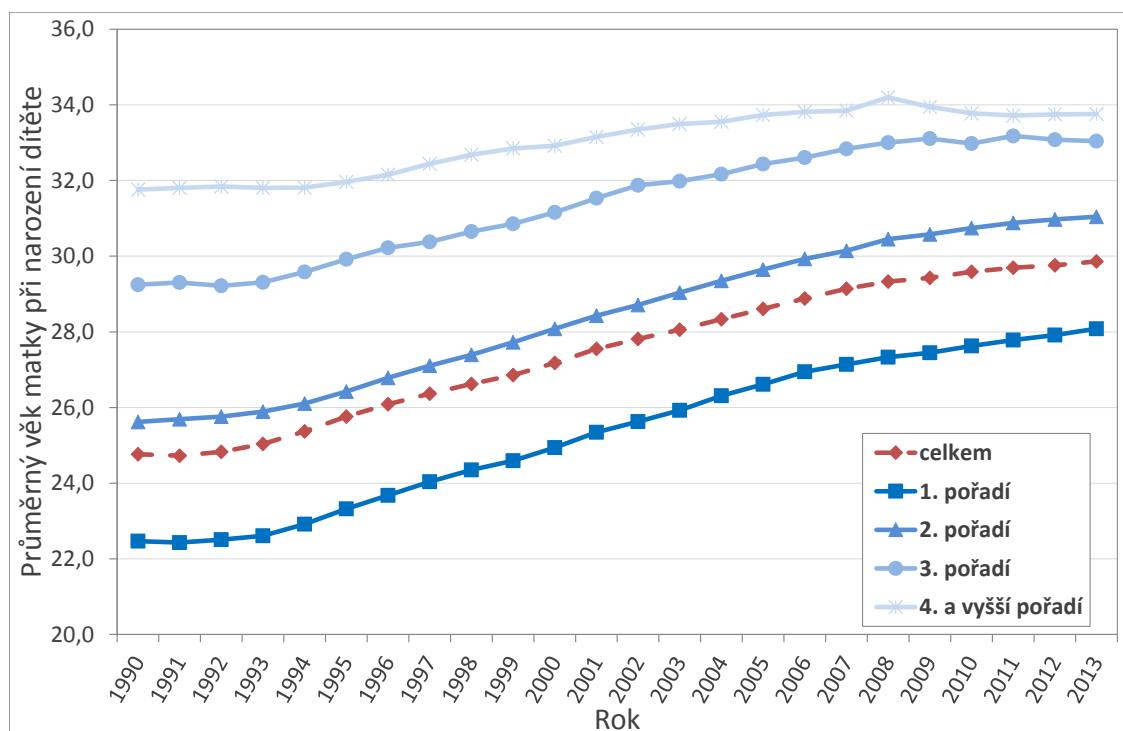
Česká republika není jedinou zemí, která musí čelit možným nepříznivým dopadům souvisejících s nízkou intenzitou úrovně plodnosti. Řada vyspělých evropských demokratických zemí se s jejím výrazným poklesem potýkala již v průběhu 70. a 80. let. Teorií a konceptů snažících se tento pokles úrovně plodnosti vysvětlit existuje v současnosti hned několik. Mezi nejznámější z nich patří, i již částečně nastíněná, teorie tzv. druhého demografického přechodu z roku 1986, jejímž autory jsou demografové Van de Kaa a Lesthaeghe. Tato teorie pokles plodnosti odůvodňuje nárůstem individualismu doprovázeným výraznými změnami v hodnotové orientaci obyvatelstva a jejich demografického chování. Manželství a rodina postupně ztrácejí svou nezastupitelnou funkci, dochází k podstatným změnám v rodinných vztazích a ovlivněna je i stabilita rodiny. Uvedené skutečnosti později vedou ke zvýšení celkového počtu nesezdaných soužití, růstu podílu dětí narozených mimo manželství a ke zvyšování průměrného věku matek při prvním porodu (Kalibová, 2009). Jako další snahy o objasnění poklesu úrovně plodnosti ve vyspělých státech můžeme uvést například koncept posunu životních startů (the Postponement Transition) Kohlera, Billariho a Ortegy (2002), teorii genderové rovnosti Petera McDonalda (1997), teorii postmaterialistických hodnot Ronalda Ingleharta (1997) či teorii racionální volby Garyho Beckera (1981).

V souvislosti s popisem vývoje úrovně plodnosti v České republice je důležité zmínit, že extrémně nízké hodnoty úhrnné plodnosti, zaznamenané v devadesátých letech a na začátku nového tisíciletí, byly do jisté míry ovlivněny také nárůstem věku matek při narození prvního dítěte (Sobotka, 2003). Tranversální ukazatel úhrnné plodnosti totiž sice standardizuje počty narozených na věkovou strukturu žen a není tak jejím vlivem vychýlen, nebere ovšem v potaz jiné významné veličiny jako je struktura žen podle počtu dětí či právě časování plodnosti. Průměrný věk matek při narození prvního dítěte činil ještě v roce 1990 necelých 23 let, konkrétně 22,5 let. Během několika let se jeho hodnota rapidně zvýšila a v roce 2013 dosahoval již 28,1 let. O více než pět let se zvýšil také celkový průměrný věk matek při narození dítěte, a to z 24,8 let v roce 1990 na 29,9 let v roce 2013 (viz obrázek č. 3.5).

Změny v časování narození dítěte lze pozorovat také pomocí vývoje měř plodnosti podle věku žen. Z obrázku č. 3.6 je patrný především výrazný pokles intenzity plodnosti žen ve věku 20–24 let, jejíž hodnota se snížila o téměř 0,7. Ještě v roce 1990 se jedné ženě v této věkové skupině narodilo průměrně 0,87 dětí, v roce 2013 to bylo již pouze 0,21 dětí. Tento pokles byl částečně kompenzován zvýšenou úrovní plodnosti 30–34letých žen, u nichž plodnost za toto období vzrostla o více než 0,3 (z 0,19 na 0,50). Po mírném poklesu v devadesátých letech, se míra plodnosti žen ve věkové skupině 25–29 opět vrátila na úroveň z roku 1990 a aktuálně tak činí 0,46. Zatímco v roce 1990 se tedy většina plodnosti žen koncentrovala do věku 20–24 let (zhruba 46 % úhrnné plodnosti), v roce 2013 se nejvyššími hodnotami pyšní ženy ve věku 30–34, jejichž plodnost tvoří více než 34 % úhrnné plodnosti. Věková skupina 20–24 let se propadla dokonce až na třetí místo, za ženy ve věku 25–29 let (cca 32 % úhrnné plodnosti). Odklad narození dítěte do vyššího věku žen je zřejmý také na obrázku č. 3.7, který ilustruje posun křivek plodnosti podle věku žen v letech 1990–2010. Na obrázku je viditelný nejprve výrazný pokles úrovně plodnosti mezi lety 1990 a 1995 a následný posun struktury intenzity plodnosti do vyšších věků¹⁰.

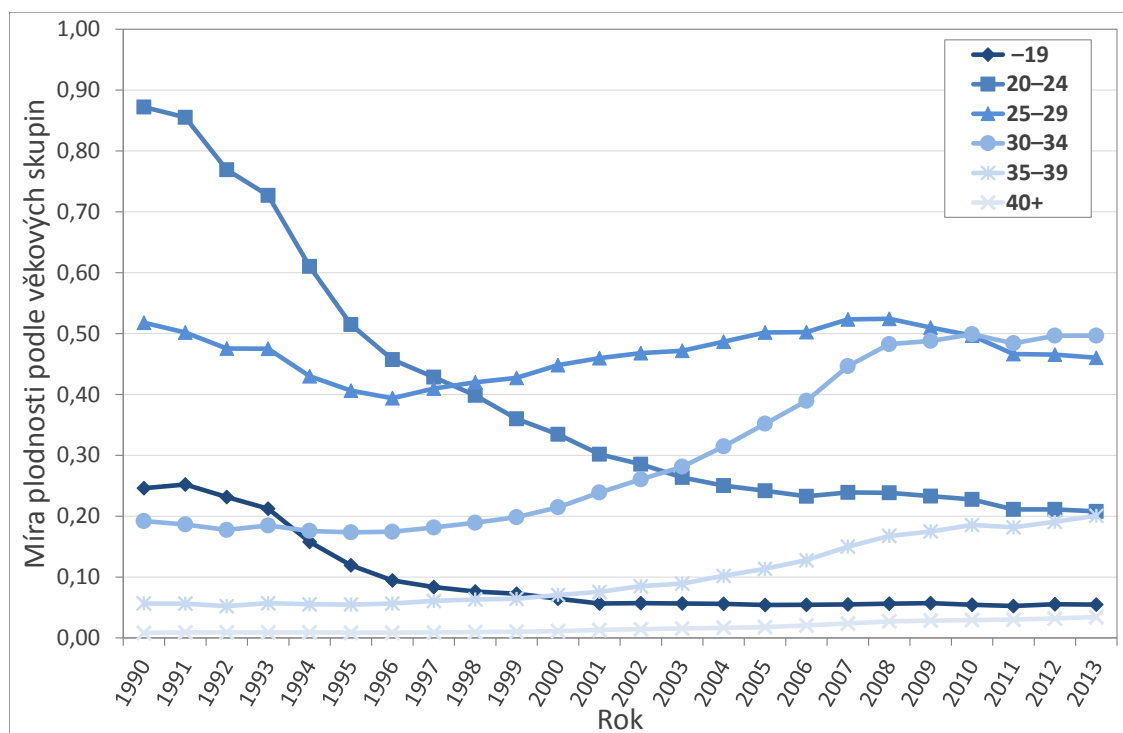
¹⁰Např. v roce 1995 a 2005 dosahovala úhrnná plodnost prakticky stejné hodnoty, rozdíl spočívá v posunutí druhé křivky doprava do vyššího věku

Obrázek 3.5: Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte podle pořadí v ČR, 1990–2013

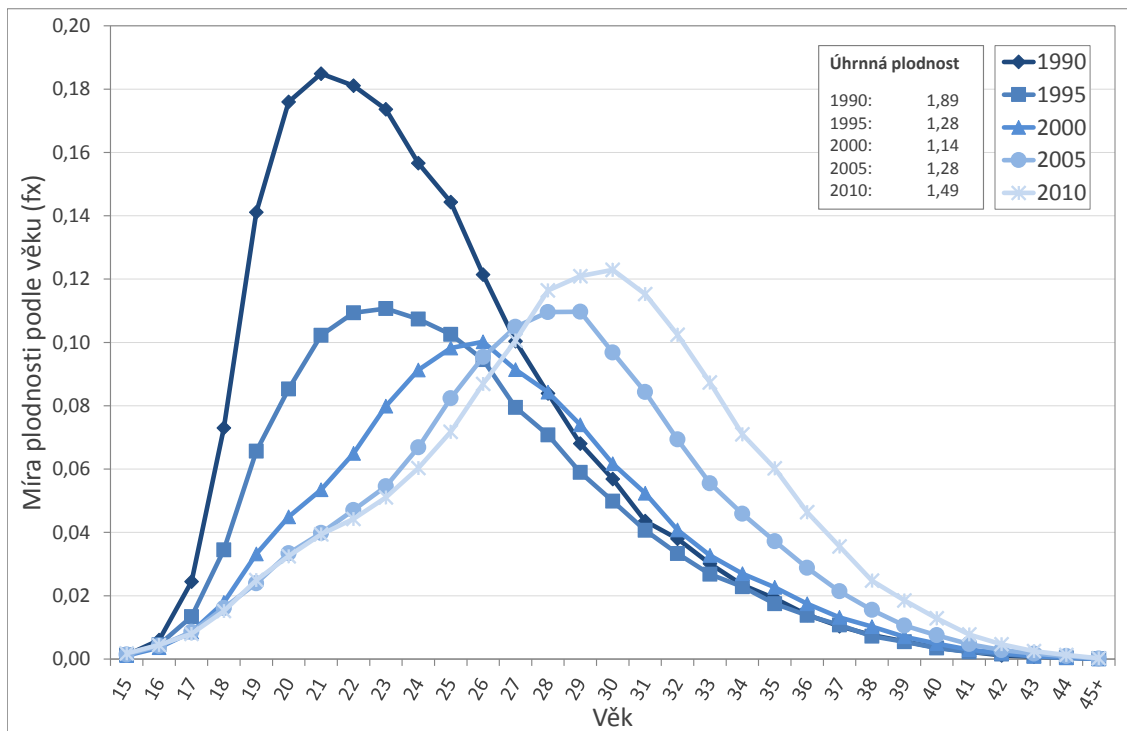
Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

Obrázek 3.6: Vývoj plodnosti žen podle pětiletých věkových skupin v ČR, 1990–2013

Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

Obrázek 3.7: Míry plodnosti žen podle věku, ČR, 1990–2010

Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

Pro posouzení do jaké míry jsou změny plodnosti trvalé a nevychýlené momentální situací by bylo třeba využít pokročilejších metod analýzy úrovně plodnosti. Jako nejznámější lze jmenovat ukazatel konečné plodnosti, který na její vývoj nahlíží v longitudinálním, neboli generačním pohledu. Jelikož tento ukazatel vyjadřuje průměrný počet živě narozených dětí připadajících na jednu ženu narozenou v určitém roce za celé její reprodukční období, je zatím pro ženy ve věku 49 let a mladší, kterým ještě jejich reprodukční období neskončilo, nedostupný. Pro analýzu trvalosti změn reprodukčního chování obyvatel České republiky tak tento ukazatel budeme moci využít až v budoucnu. Mezi další alternativní metody analýzy plodnosti, které dokáží vliv časování narození dítěte eliminovat, patří například index plodnosti očištěný od vlivu věkové a paritní struktury, ukazatel úhrnné plodnosti zohledňující časování (Tempo-adjusted TFR) či ukazatel průměrné parity (Period average parity) (Zeman, 2010). Jelikož, jak již bylo zmíněno, slouží tato kapitola pouze k základní ilustraci populačního vývoje v ČR po roce 1990, nebude se těmito metodami práce více zabývat.

Alespoň krátce budou naopak zmíněny informace plynoucí z diferenční analýzy plodnosti, neboť se jedná o charakteristiky, které celý populační vývoj dokreslují. Změny v těchto ukazatelích převážně odpovídají výše popsaným změnám v demografickém chování a strukturách obyvatelstva. V důsledku snížení úrovně sňatečnosti a naopak zvýšení úrovně rozvodovosti tak například dochází k růstu podílu dětí narozených mimo manželství. V roce 1990 se mimo manželství narodilo pouze 8,6 % všech živě narozených dětí, v roce 2013 to bylo již 45 % (viz tabulka č. 3.3). Mimomanželská plodnost se během těchto let zvýšila o více než 0,5 (konkrétně z 0,16 v roce 1990 na 0,68 v roce 2013) a začíná se postupně přibližovat na úroveň plodnosti manželské, která v minulých le-

tech naopak výrazně poklesla a aktuálně činí 0,78 (snížení z hodnoty 1,74 v roce 1990)¹¹. Růst intenzity mimomanželské plodnosti je způsoben především nárůstem plodnosti svobodných žen, u nichž se redukovaná míra plodnosti mezi lety 1992 a 2013 zvýšila z 0,12 na 0,6, o něco menší vliv pak měla změna plodnosti rozvedených žen (zvýšení z 0,05 na 0,08)^{12,13}.

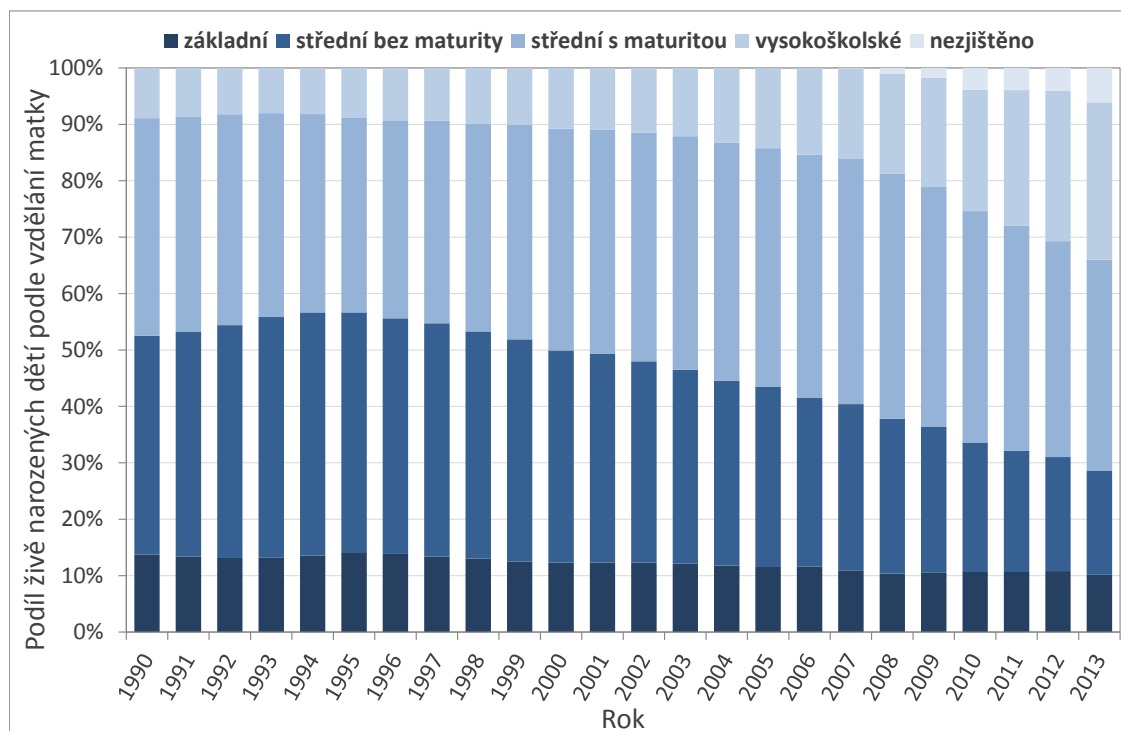
Tabulka 3.3: Vývoj podílu živě narozených dětí mimo manželství v ČR, vybrané roky 1990–2013

	1990	1995	2000	2005	2010	2013
podíl živě narozených dětí mimo manželství	8,6 %	15,6 %	21,8 %	31,7 %	40,3 %	45,0 %

Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

Co se týče vývoje plodnosti podle vzdělání matky, můžeme opět pozorovat změny, které souvisí s přeměnou vzdělanostní struktury žen. Na obrázku č. 3.8 můžeme vidět pokles podílu živě narozených dětí matkám se středoškolským vzděláním bez maturity a naopak nárůst podílu dětí narozených matkám se středoškolským vzděláním s maturitou a po roce 1999 také matkám s vysokoškolským vzděláním. Podíl dětí narozených matkám se základním vzděláním zůstal během celého období poměrně konstantní okolo 10 %.

Obrázek 3.8: Vývoj podílu živě narozených dětí podle vzdělání matky, ČR, 1990–2013

Zdroj: ČSÚ, 2014a. Vlastní zpracování.

¹¹Míry druhé kategorie.

¹²Podíl plodnosti ovdovělých žen na celkové úrovni plodnosti populace je prakticky zanedbatelný, neboť počet ovdovělých žen v reprodukčním věku je nízký.

¹³Plodnost žen podle rodinného stavu je z důvodu dostupnosti dat sledována až od roku 1992.

4 Rodinná politika

Předškolní péče o malé děti spadá kromě politiky vzdělávací také do působnosti politiky rodinné. Předtím, než bude o tomto vztahu řečeno více, je nejdříve krátce popsána samotná rodinná politika s ohledem na situaci v ČR¹⁴. Nejprve bude provedeno základní vymezení rodinné politiky, budou nastíněny její cíle a hlavní používané nástroje a opatření. Mimo to, budou na základě odlišného přístupu jednotlivých států k rodinné politice ve stručnosti popsány hlavní rozlišované typy rodinné politiky. Celá druhá podkapitola se potom věnuje vývoji rodinné politiky v České republice po roce 1990.

4.1 Vymezení rodinné politiky

Rodinná politika není v odborné literatuře přesně vymezena a jejích definic v současnosti existuje celá řada. Kocourková rodinnou politiku například definuje jako „soubor činností a opatření státu, které vědomě směřují k uznání a podpoře výkonu rodinných funkcí ve společnosti“ (Kocourková, 2009, s. 229). Poláková (1997) zase na rodinnou politiku nahlíží jako na vědomé a cílevědomé působení veřejných institucí na právní, ekonomický a sociální stav rodiny, na její členy a prostředí. Rodinná politika tímto konáním rodinu de facto staví pod zvláštní ochranu státu. Na druhé straně by její nedílnou součástí mělo být i garantování práv na svobodu a sebeurčení členů rodiny, které by vylučovalo přímé zásahy státu mířící k ovlivňování rodinného chování. Ministerstvo práce a sociálních věcí, které je jedním z hlavních aktérů a koordinátorů rodinné politiky v České republice, ji pak v Národní zprávě o rodině z roku 2004 definuje jako „komplexní systém podpory rodin nesměřující k upřednostnění jedné z jejich funkcí (např. populační), ale k posílení schopnosti rodin plnit všechny své přirozené funkce a dále je rozvíjet“ (MPSV, 2004, s. 12).

Rodinnou politiku lze chápat také v užším či širším pojetí. Užší pojetí zahrnuje nástroje a opatření adresované přímo samotným rodinám jako jsou dávky a služby se zaměřením na páry s dětmi a osamělé rodiče. V současnosti je nicméně ve většině evropských států stále více upřednostňováno širší pojetí rodinné politiky, které zahrnuje všechny oblasti veřejných politik majících potenciální vliv na situaci a blaho rodin. Jedná se například o opatření v rámci politiky bytové, zaměstnanosti, v oblasti zdravotnictví či školství (Palonciová, 2013a).

Konkrétní cíle rodinné politiky se v každé zemi liší a ke změnám v jejich nastavení dochází také v průběhu času v závislosti na aktuální situaci v dané zemi. I přes tuto skutečnost můžeme v jednotlivých cílech většiny vyspělých evropských států několik společných tendencí a prvků nalézt. Podle Polákové je hlavním cílem rodinné politiky v moderních státech „zmírňování narůstajících nákladů rodin při opatrování mladé generace realizací principu především sociální solidarity, principu sociální spravedlnosti a principu sociální garance“ (Krebs a kol., 1997, s. 352). V České republice lze jeden z prvních pokusů o stanovení oficiálního cíle rodinné politiky země najít v již

¹⁴Předškolní péči jako součásti rodinné politiky se práce věnuje v kapitole č. 5.

zmiňované Národní zprávě o rodině z roku 2014. Jako dlouhodobý celospolečenský cíl rodinné politiky ČR zde MPSV zmiňuje institucionální podporu zdravé funkční rodiny a podporu samotného zakládání rodin (MPSV, 2004). Zcela zásadní při stanovení státních cílů rodinné politiky pak byla první národní koncepce rodinné politiky v České republice z roku 2005, která primární cíl spatřuje ve vytvoření všestranně příznivějšího společenského klimatu a podmínek pro rodinu, jež lidem umožní realizovat jejich vlastní životní strategie v naplňování partnerských a rodičovských plánů. Respektovány by přitom měly být diferencované zájmy a potřeby různých rodinných typů a členů rodin (MPSV, 2005).

Právě samotný cíl a zaměření rodinné politiky je jednou z možností jak ji odlišit od politiky populační a sociální. Přestože všechny tyto politiky velmi často používají stejné či podobné nástroje a hranice mezi nimi je tedy velmi tenká, každá z nich primárně sleduje jiný cíl. Základním cílem populační politiky je ovlivnit populační vývoj. Rodinnou politiku lze tedy od politiky populační odlišit jak v objektu, tak v předmětu jejího zájmu. Pro populační politiku je objektem zájmu populace a předmětem je její reprodukční chování. Rodinná politika je na rozdíl od toho zaměřena na rodinu a podporu všech jejích funkcí, nejen funkce reprodukční. Základní rozdíl mezi politikou rodinnou a sociální je pak ten, že sociální politika je založena na principu solidarity lidí s vysokými příjmy s nízkopříjmovými skupinami obyvatel, zatímco politika rodinná vychází ze solidarity mezi bezdětnými a rodinami s dětmi (Kocourková, 2009).

V rámci Evropské unie zůstává rodinná politika dosud v kompetenci jednotlivých členských zemí a prakticky v každé z nich v současnosti nalezneme méně či více rozvinutý systém opatření zaměřených na podporu rodin s dětmi (Kocourková, 2009). Na základě určitých společných znaků rodinné politiky mezi státy se v odborné literatuře můžeme setkat se snahou rozdělit tyto země do jednotlivých skupin z hlediska typologie. Jedním z prvních těchto pokusů je například rozdělení dle Kamermana a Kahna z roku 1978 založené na odlišném přístupu států k problematice rodin¹⁵. Podle tohoto konceptu lze systém rodinné politiky v zemi označit buď za explicitní, tzn. že tato země vytyčila zákonnou formu institucionální formulace rodinné politiky, rodina je tak předmětem politických diskusí a politické cíle s ohledem na rodinu jsou jasně stanoveny, nebo za implicitní, tzn. že země žádnou zákonnou formulaci rodinné politiky nedisponuje. Mezi země s explicitní rodinnou politikou patří například Německo, Belgie a Francie, země s implicitní politikou jsou pak např. Velká Británie, Itálie či Dánsko (Matějková; Palonciová, 2004).

Jako další lze zmínit rozdělení vycházející z typologie sociálních států Esping-Andersena (1999) zabývající se vztahy mezi státem, rodinou a trhem (Palonciová, 2013a). Na základě tohoto konceptu nejčastěji rozlišujeme následující čtyři modely rodinných politik:

1. Liberální neboli anglosaský režim je charakteristický nízkým vměšováním státu do života obyvatel, a to jak na pracovním trhu, tak v otázkách problematiky rodin. Intervence státu do sociální oblasti jsou minimální, podpora je poskytována jen nejvíce potřebným rodinám a nejčastěji jen v krizových situacích. Typickým evropským představitelem tohoto modelu je Velká Británie či Švýcarsko, mimo Evropu jsou to pak Spojené státy americké.
2. Sociálně demokratický (setkat se můžeme také s termínem skandinávský) model rodinné politiky je typický aktivní účastí státu v rodinných a sociálních otázkách. Je založen na vysokém

¹⁵ Koncept byl představen v rámci publikace *Family policy: Government and families in fourteen countries* (Kamerman; Kahn, 1978)

zdanění obyvatel, aktivní politice zaměstnanosti, kdy je upřednostňován model tzv. dvouprůměrné rodiny, a štědré sociální podpoře. Velký důraz je kladen také na možnosti sladění pracovního a rodinného života. Mezi zástupce tohoto modelu patří, jak již název napovídá, například Švédsko, Norsko a Finsko.

3. Konzervativní režim, někdy také nazýván jako bismarckovský, je zaměřen především na ochranu osob, které nejsou zaměstnány např. z důvodu zdravotního postižení, ztráty pracovního místa či odchodu do důchodu. Sociální dávky jsou těmto lidem vypláceny v závislosti na výši a délce doby odváděného pojištění. Podporováno je institucionalizované soužití manželů a tradiční dělba rolí mezi muže a ženy, kdy je žena ekonomicky závislá na muži jako živiteli rodiny. Úloha ženy pak spočívá v péči o děti a domácnost, možnosti skloubení pracovního a rodinného života jsou velmi omezené. Konzervativní model rodinné politiky uplatňují, mimo jiné, země jako Německo, Rakousko, Nizozemsko či Francie. Poslední jmenovaná se však od ostatních zemí liší svou aktivní pronatalitní politikou.
4. Prorodinně orientovaný (latinský) typ je svou snahou o minimální vměšování podobný režimu liberálnímu. Rozdílem je, že při ochraně obyvatel proti ekonomickým a sociálním rizikům se tento režim spoléhá především na pomoc rodiny. Participace žen na pracovním trhu je velmi nízká, podobně jako v konzervativním modelu se od žen naopak očekává péče o rodinu a domácnost. Prorodinně orientovaný model rodinné politiky je typický zejména pro katolické země na jihu Evropy jako jsou Itálie, Španělsko či Portugalsko.

Kromě s již uvedenými čtyřmi modely rodinné politiky se můžeme setkat také s pátým, tzv. post-socialistickým typem. Tento režim je charakteristický pro země, které teprve před několika lety přešly z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní, a které tak musely čelit řadě, pro ně dosud relativně neznámým, sociálním problémům, jako je chudoba, sociální vyloučení a nezaměstnanost. Státní paternalismus a nivelizace ztrácí svůj dřívější původní význam, podporováno je naopak odpovědné sociální chování samotných obyvatel. Typická je také vysoká ekonomická aktivita žen. Do tohoto modelu patří například také Česká republika, dále třeba Slovensko, Maďarsko, Polsko a Slovinsko (Matějková; Palonciová, 2004).

Podobně jako existuje několik přístupů k rodinné politice, tak se v jednotlivých zemích setkáme i s řadou odlišných nástrojů a opatření, které mají dané cíle pomoci uskutečnit. V České republice můžeme základní nástroje rodinné politiky rozdělit do třech hlavních oblastí podpory. První z nich se zaměřuje na finanční zajištění rodin. Tato oblast zahrnuje tzv. přímá opatření jako jsou přídatky na děti, porodné či rodičovský příspěvek. Dále do této oblasti patří tzv. nepřímá opatření, které rodiny podporují formou daňových úlev. Náplní druhé oblasti podpory jsou aktivity vedoucí k podpoře rodin, jež zahrnují například sociální služby (pečovatelské služby, manželské poradenství,...), činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí či služby na podporu fungující rodiny (pomoc s vedením domácnosti, mateřská centra,...). Poslední oblast podpory zahrnuje opatření ke slučitelnosti práce a rodiny. Mezi tyto opatření patří například mateřská a rodičovská dovolená či právě zařízení předškolní péče o malé děti (MPSV, 2012). V následující části bude ve stručnosti představen vývoj v přístupu k rodinné politice v České republice a nejvýznamnější změny v přijatých opatřeních na podporu rodiny.

4.2 Vývoj rodinné politiky v ČR po roce 1990

Před rokem 1990 byla podpora rodin ze strany státu uskutečňována především v rámci pronatalitní populační politiky. Jejím základním posláním bylo vytvářet rodinám pokud možno ideální podmínky k dosažení chtěného počtu dětí, a to tak, aby nedošlo ke zhoršení jejich životních podmínek ve srovnání s rodinami bezdětnými (Pavlík a kol., 1986). Rodinám s dětmi tak byla poskytována poměrně štědrá finanční podpora v podobě řady univerzálních dávek a byly zajištěny jejich základní sociální jistoty. Současně byl minulý režim charakteristický snahou o maximální participaci žen na trhu práce. Podporován byl systém dvoupříjmové rodiny. Matky se do pracovního procesu po porodu vracely velmi brzy, kdy péči o děti zajišťovala rozsáhlá síť kolektivních zařízení předškolní péče (Kocourková; Rabušic, 2006).

Se změnou politického režimu v roce 1989 upadl původní systém podpory rodin v rámci populační politiky v nemilost, neboť byl spojován s negativními zásahy státu do soukromého života, práv a svobod občanů. Velké sympatie si u nové demokratické vlády ovšem nezískala ani politika rodinná, a to i přesto, že již několik let byla tradiční součástí politických koncepcí ve většině vyspělých evropských zemích. Tato skutečnost se na začátku devadesátých let projevila i ve změně samotného přístupu státu k problematice podpory rodin, která se zúžila pouze na oblast sociální politiky. Hlavním cílem liberálně konzervativní vlády bylo posilovat soběstačnost rodin a snížit jejich sociální závislost na státní pomoci. Sociální dávky získávaly adresný charakter, finanční podpora měla být nově poskytována pouze těm, kdo ji skutečně potřebují. V roce 1993 tak například skončilo odvozování výše přídávků na děti na základě počtu dětí v rodině, v roce 1995 pak byl dokonce omezen počet příjemců této dávky zavedením příjmového testování. Oproti evropskému trendu směřovala Česká republika jinak také v případě péče o děti v předškolním věku. Zatímco v rámci Evropské unie byla od 90. let postupně prosazována možnost částečného přenesení péče o děti mladší tří let i mimo rodinu, jenž měla ženám umožnit lepší podmínky pro sladění rodinného a pracovního života, v České republice naopak docházelo k upřednostňování individuální péče o děti a k výraznému omezení státem podporovaných zařízení předškolní péče o děti do tří let věku. Dalším významným opatřením v tomto ohledu bylo prodloužení rodičovské dovolené na čtyři roky, díky němuž se Česká republika od roku 1995 řadí k zemím s nejdelší mateřskou a rodičovskou dovolenou v Evropě (Kocourková, 2010).

Změna v přístupu státu k podpoře rodin nastala až koncem devadesátých let s příchodem sociálně demokratické vlády. Během několika let byla přijata řada opatření, která výrazně zlepšila situaci rodin a podmínky rodičovství. V rámci podpory harmonizace rodinného a pracovního života například v roce 2004 došlo ke zrušení omezení příjmu otce a matky při pobírání rodičovského příspěvku, od roku 2006 pak již rodiče neztratili nárok na rodičovský příspěvek v případě, že jejich dítě (starší tří let) navštěvuje mateřskou školu na méně než 4 hodiny denně (Kocourková, 2009). Jako zásadní pro budoucí vývoj rodinné politiky v České republice nicméně bylo především vytvoření státní koncepce rodinné politiky v roce 2005, neboť se jednalo o vůbec první explicitní vymezení rodinné politiky v ČR a o přijetí odpovědnosti státu za podmínky vytvářené pro rodiny s dětmi (Kocourková, 2010).

Rodinná politika a opatření na podporu rodin se v tomto období rovněž staly součástí boje politických stran ve snaze naklonit si na svou stranu co nejvíce voličů před blížícími se volbami do poslanecké sněmovny v roce 2006. Prakticky na poslední chvíli tak například došlo k navýšení

porodného z částky 8 750 Kč na částku 17 500 Kč (s platností od 1. 4. 2006), či ke zdvojnásobení rodičovského příspěvku na úroveň 40 % průměrné mzdy (s platností od 1. 1. 2007). Obě tato opatření byla ovšem nedlouho po volbách s příchodem nově ustanovené liberálně konzervativní vlády značně omezena, neboť zde existovaly obavy z jejich dopadů na státní rozpočet. Výše porodného byla od 1. 1. 2008 snížena na částku 13 000 Kč, vyplácení rodičovského příspěvku bylo zase omezeno pouze do tří let věku dítěte (Kocourková, 2009). Obavy z finanční únosnosti jednotlivých dávek pro státní rozpočet byly následně ještě posíleny s příchodem ekonomické krize, což se projevilo i ve snaze vlády o další omezování finanční podpory určené rodinám s dětmi.

K podpoře rodin částečně docházelo alespoň z hlediska oblasti harmonizace rodinného a pracovního života, kdy v souladu s evropským trendem došlo v roce 2008 k zavedení možnosti flexibilního čerpání rodičovského příspěvku s cílem umožnit ženám rychlejší návrat na pracovní trh. Definovány byly nově tři formy čerpání rodičovského příspěvku. První možností bylo tzv. rychlejší čerpání příspěvku, které bylo vyplácené ve zvýšené výměře 11 400 Kč měsíčně do dvou let věku dítěte. Pro klasické čerpání byla vyměřena základní výměra 7 600 Kč měsíčně po dobu dosažení tří let věku dítěte. Třetí možností pak bylo tzv. pomalejší čerpání, kdy bylo nejprve do 21 měsíců věku dítěte vypláceno 7 600 Kč měsíčně a následně do 48 měsíců věku dítěte byla každý měsíc rodičům vyplacena částka 3 800 Kč. Skutečná možnost volby délky rodičovské dovolené ovšem zůstala stále spíše hypotetickou z důvodu nedostatečné kapacity institucionálních zařízení předškolní péče a jiných alternativních forem nerodinné péče o děti (Kocourková, 2010).

Zatím naposledy došlo ke změnám v nastavení čerpání rodičovského příspěvku v roce 2012. Od tohoto roku činí celkový příspěvek dohromady 220 000 Kč. Rodiče si mohou sami zvolit na jak dlouho jim má být rodičovský příspěvek vyplácen a podle této doby je stanovena také jeho měsíční výše. Potenciální doba čerpání se nadále pohybuje v rozmezí od dvou do čtyř let věku dítěte. Během vlády kabinetu Petra Nečase vzešla v platnost také úprava ve vyplácení porodného. Ještě v roce 2010 měli v České republice na porodné nárok všichni rodiče bez ohledu na jejich příjmovou situaci. Od roku 2011 pak porodné bylo vypláceno pouze rodičům s rodinným příjmem do 2,4 násobku životního minima a jen na první dítě. Současná vláda podmínky vyplácení porodného znovu upravila, tak aby na tuto dávku dosáhlo více rodičů. Od ledna 2015 se hranice maximálního příjmu rodiny zvýšila na 2,7 násobek životního minima, porodné je nově vypláceno také i na druhé dítě, a to ve snížené sazbě 10 000 Kč. Mírné zlepšení finanční situace rodin by mohla přinést i další přijatá opatření současné vlády. O dvě stě korun se například zvýšila daňová sleva na druhé dítě (dosáhne 1 317 korun), u třetího a každého dalšího dítěte pak zvýšení činí tři sta korun (celkem tedy až 1 417 korun). Daňová sleva na první dítě zůstala beze změn. Z daně z příjmu si rodiče mohou nově odečíst také výdaje na školku nebo jiné předškolní zařízení, a to až do výše 9 200 korun. Z hlediska budoucnosti systému předškolní péče je významný především, na konci roku 2014 schválený, zákon o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině. Dětské skupiny, vznikající v reakci na nedostatek míst v mateřských školách, tak díky přijaté normě získávají zákonný rámec. Více o institutu dětské skupiny bude řečeno v následující kapitole, která se podrobněji věnuje systému předškolní péče jako základní součásti rodinné politiky.

5 Předškolní péče o děti jako součást rodinné politiky

Předškolní péče o malé děti je již tradiční součástí rodinné politiky většiny vyspělých zemí. Nejinak je tomu i v České republice, kde jsme se s rozvojem institucí pro děti předškolního věku mohli setkat již v období na přelomu 18. a 19. století. Přínos kvalitního systému předškolního vzdělávání v současnosti spočívá hned v několika oblastech. Zařízení předškolní péče jsou například základním nástrojem pro harmonizaci rodinného a pracovního života, kdy matkám po porodu výrazně usnadňují návrat do pracovního procesu. Z tohoto důvodu mají zařízení předškolní péče signifikantní vliv i na účast žen na trhu práce.

Neméně významný přínos kvalitní předškolní péče ovšem spočívá také v pozitivním vlivu na vývoj samotných dětí. Například podle studie, publikované v rámci konference OECD na téma vzdělávání a péče o malé děti, může předškolní výchova malým dětem zásadně pomoci v oblasti kognitivního, jazykového a socioemocionálního vývoje. Tato skutečnost se následně může v dlouhodobém měřítku u dětí projevit i v dosažení lepších studijních výsledků a úspěchu v pracovním i soukromém životě (Barnett, 2010). Obdobné závěry potvrzuje i řada dalších mezinárodních studií, mezi nimiž lze jmenovat mimo jiné výzkum z A.F. Osborna a J.E. Milbanka z roku 1987 (Osborn; Milbank, 1987), či publikaci švédského profesora B-E. Andersona z roku 1992 (Andersson, 1992).

Jiné studie zmiňují také vysoce pozitivní vliv předškolní výchovy na budoucí život u dětí ze sociálně oslabeného prostředí. Například podle studie L. Schweinharta z roku 2005, která zkoumala životy 123 dětí narozených v chudobě s vysokým rizikem selhání ve škole, měly děti, které prošly kvalitním předškolním vzděláváním, v dospělosti vyšší pravděpodobnost, že vystudují vysokou školu, najdou a udrží si lépe placenou práci či že spáchají méně trestných činů než děti, které systémem předškolní péče neprošly (Schweinhart, 2005).

V souvislosti s posuzováním vlivu předškolní péče na vývoj dětí je důležité zdůraznit podmínku, se kterou operovaly i všechny výše uvedené studie. Touto podmínkou je dostatečná kvalita zařízení předškolní péče o děti, neboť pouze takto je možné docílit zmiňovaných pozitivních účinků na vývoj dítěte. Bez splnění této podmínky je vliv předškolního vzdělávání na rozvoj dětí velmi malý nebo v některých případech dokonce opačný až škodlivý.

Význam předškolního vzdělání si uvědomuje také Evropská unie, podle které kvalitní předškolní vzdělávání dětem zajišťuje dobrý start do života, přispívá k redukci předčasného ukončování školní docházky a pomáhá k jejich zaměstnatelnosti v době, kdy se stávají dospělými (Evropská komise, 2011). Mimo jiné právě z těchto důvodů příkládá Evropská unie předškolní péči velký význam a neustále usiluje o zlepšení situace ve všech členských zemích. V této souvislosti je již několik let Radou Evropské komise České republice předáváno doporučení ohledně jejího systému předškolního vzdělávání. Jako největší problém současného systému předškolní péče v České republice Evropská komise považuje především nedostatečnou dostupnost cenově přístupných a kva-

litních zařízení předškolní péče (Evropská komise, 2012, 2013a). Nedostatek těchto zařízení má mimo jiné neblahý dopad na míru zaměstnanosti žen, což negativně ovlivňuje celou ekonomiku České republiky. Evropská komise (2013b) v této souvislosti zmiňuje studii OECD z roku 2012, podle které by v České republice v případě vyrovnání zaměstnanosti žen na úroveň mužů došlo k zastavení předpokládaného snižování celkového počtu pracovních sil a do roku 2030 by HDP na obyvatele vzrostlo až o 16,5 % (OECD, 2012).

V roce 2002 stanovila Evropská rada při zasedání v Barceloně několik cílů, které měly v jednotlivých členských zemích zajistit minimální účast dětí na předškolním vzdělávání. Konkrétně měly členské státy podle těchto tzv. Barcelonských cílů (kritérií) „odstranit překážky účasti žen na trhu práce a s přihlédnutím k poptávce po zařízeních péče o děti a struktuře nabídky těchto služeb na vnitrostátní úrovni usilovat o to, aby do roku 2010 byly schopny poskytovat péči pro nejméně 90 % dětí ve věku od tří let do věku povinné školní docházky a pro nejméně 33 % dětí mladších tří let“ (Evropská komise, 2013d, s. 3)¹⁶. Dosažení Barcelonských cílů se později stalo jádrem Lisabonské strategie a následně i strategie Evropa 2020. Současně došlo i k úpravě společné referenční hranice, kdy by se nově do roku 2020 mělo předškolní péče účastnit alespoň 95 % dětí ve věku od čtyř let do zahájení povinné školní docházky (Rada EU, 2009).

Česká republika se v roce 2010 zařadila mezi státy, kterým se nepodařilo splnit ani jeden ze stanovených cílů v rámci Barcelonských kritérií. Za ostatními zeměmi Česká republika zaostávala především v kategorii dětí do tří let věku (Evropská komise, 2013c). K velkému posunu v této oblasti nicméně nedošlo ani v letech následujících, a tak ČR stále patří mezi země s nejnižší mírou účasti dětí mladších tří let věku na předškolním vzdělávání. Více o participaci dětí na předškolní péči a její dostupnosti v ČR bude uvedeno v následující podkapitole. Společně s tímto bude ve stručnosti vymezen také současný systém předškolní péče v České republice. Druhá podkapitola se pak věnuje negativním dopadům nedostatečného zajištění předškolní péče o děti na harmonizaci pracovního a rodinného života žen a dalším negativním dopadům z hlediska zhoršené pozice žen na pracovním trhu.

5.1 Systém předškolní péče v ČR po roce 1990

V této části bude nejprve ve stručnosti uvedeno základní vymezení systému péče o děti v předškolním věku a budou představena jednotlivá zařízení předškolní péče využívaná v současnosti v České republice. Ve druhé části bude následně nastíněn základní vývoj dostupnosti zařízení předškolní péče a jejich skutečné využití v ČR po roce 1990 do současnosti. Závěrem bude provedeno krátké srovnání účasti dětí na předškolním vzdělávání v České republice s jinými evropskými zeměmi.

5.1.1 Vymezení systému předškolní péče v ČR

Současný systém denní péče o děti předškolního věku v České republice lze v zásadě jednoduše rozdělit do dvou skupin, a to na péči zaměřující se primárně na děti do tří let věku a péči cílící zejména na děti ve věku od tří let do zahájení povinné školní docházky, což je v České republice

¹⁶Rada EU, 2002, s. 12: „Member States should remove disincentives to female labour force participation and strive, taking into account the demand for childcare facilities and in line with national patterns of provision, to provide childcare by 2010 to at least 90% of children between 3 years old and the mandatory school age and at least 33% of children under 3 years of age.“

zpravidla šest let¹⁷. Právě hranice tří let je v české společnosti často vnímána jako hranice věku, do které by dítě mělo zůstat výhradně v péči matky. Nezřídka se v této souvislosti můžeme dokonce setkat i s názory, že navštěvování předškolních zařízení je pro děti do tří let věku škodlivé. Tato tvrzení jsou ovšem, jak uvádí Hašková a kol. (2012) ve své knize *Péče o nejmenší: boření mýtů*, velmi zavádějící a neopodstatněná. Podle autorů nejsou v současné době žádné mezinárodně publikované vědecké studie, které by tento názor podporovaly. Negativní pohled české veřejnosti je pravděpodobně částečně způsoben hojnou kritikou standardů dřívějších zařízení předškolní péče o děti do tří let využívaných před rokem 1989. Bylo by ovšem velkou chybou na základě těchto, v minulosti získaných, neblahých zkušeností odsuzovat celý princip nerodičovské péče o nejmladší děti, která může být v případě zajištění dostatečné kvality pro vývoj dětí velmi příznivá.

V České republice je o děti do tří let věku pečováno nejvíce v domácím prostředí, a to zpravidla matkou. Z hlediska nerodičovské péče pak dominuje péče v rámci širší rodiny (zejména prarodiči) nebo za výpomoci známých. Jiné individuální formy denní péče nejsou v České republice dosud příliš rozšířené a z důvodů vysoké finanční náročnosti jsou rodiči využívány spíše příležitostně. Jedná se o neformální a profesionální formy péče, poskytované buď nekomerčně v souladu s obecnými právními předpisy nebo za účelem zisku na základě tzv. pečových živností. U dětí do tří let věku jde jednak o vázanou živnost „*Péče o dítě do tří let věku v denním režimu*“, v případě krátkodobé a příležitostné péče lze pak využít i živnosti volné, obor činnosti č. 79, „*Poskytování služeb pro rodinu a domácnost*“¹⁸. Mimo tyto oficiální formy individuální péče se najímání chův velmi často odehrává také v rámci tzv. šedé zóny ekonomiky (Palonciová, 2013b). Komplexní přehled individuálních a kolektivních forem předškolní péče o děti je k vidění na obrázku č. 5.1.

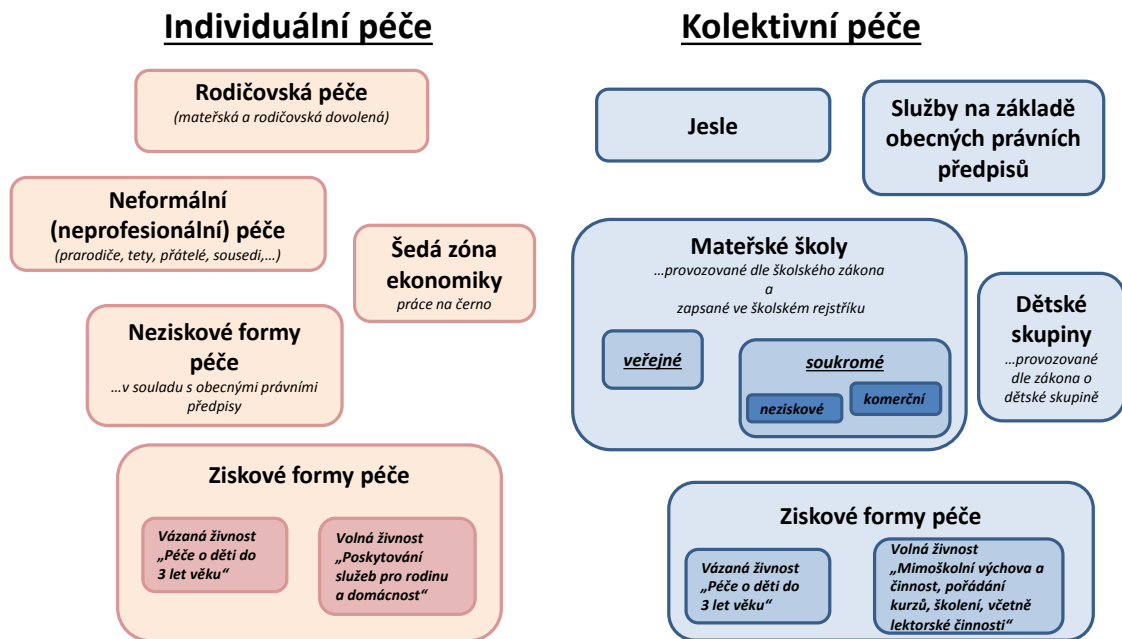
Kolektivní péče o děti mladší tří let smí být v současnosti v ČR vykonávána podobně jako u individuální péče na základě živnostenského zákona¹⁹. Současně se zde můžeme setkat, opět podobně jako u individuálních forem péče, se zařízeními a službami provozovanými nekomerčně pouze na základě obecných právních předpisů. Zcela novým typem služby hlídání a péče o dítě v předškolním věku jsou tzv. dětské skupiny. Tato nová forma péče o děti vešla v platnost na podzim roku 2014 dle zákona č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině (Česko, 2014). Podle tohoto zákona se službou péče o dítě v dětské skupině obecně rozumí pravidelná kolektivní péče o děti ve věku od jednoho roku do zahájení povinné školní docházky, poskytovaná na nekomerční bázi, mimo domácnost dítěte, zaměřená na zajištění potřeb, výchovu a všestranný rozvoj dítěte. Jeho hlavním cílem bylo rozšířit stávající nedostatečnou nabídku forem denní péče o děti a stanovit základní zákonný rámec zabezpečující zajištění odpovídající kvality péče pro již zmiňované zařízení a služby provozované pouze podle málo přehledné škály obecných právních předpisů. Přijetím zákona o dětské skupině vznikla těmto institucím nově povinnost zákonné registrace na Ministerstvu práce a sociálních věcí. Vzhledem k oprávněným obavám o likvidaci lesních školek a dalších alternativních typů péče o malé děti, z důvodu nesplnění přísných podmínek kladených na nově vzniklý institut dětské skupiny, byla na jaře roku 2015 schválena novela zákona, která činí registraci na MPSV dobrovolnou (Česko, 2015).

¹⁷Povinná školní docházka začíná počátkem školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dosáhne šestého roku věku, pokud mu není povolen odklad. Dítě, které dosáhne šestého roku věku v době od září do konce června příslušného školního roku, může být přijato k plnění povinné školní docházky již v tomto školním roce, je-li přiměřeně tělesně i duševně vyspělé a požádá-li o to jeho zákonný zástupce (Česko, 2004).

¹⁸Pravidelná celodenní péče smí být na základě této živnosti poskytována až od tří let věku dítěte.

¹⁹Vázaná živnost „*Péče o dítě do tří let věku v denním režimu*“.

Obrázek 5.1: Schéma systému předškolní péče o děti v České republice

Zdroj: Vlastní zpracování.

Již tradiční formou kolektivní denní péče o malé děti ve věku od cca 6 měsíců do 3 (nejvýše 4) let jsou, za minulého režimu velmi rozšířené, jesle. Jejich zřizovatelem bývají nejčastěji obce, zřízení mohou být ovšem i jinými fyzickými či právními osobami. V současnosti neexistuje žádná zákonná norma, která by obcím ukládala povinnost jesle zřizovat. Současně ovšem jejich provozovatelé nedostávají žádné příspěvky od státu ze státního rozpočtu, obecní jesle jsou tak zpravidla financovány výhradně z rozpočtů jednotlivých obcí (Kuchařová, 2007). Jesle patřily do října roku 1991 mezi předškolní zařízení spadající do gesce ministerstva školství (Kuchařová; Svobodová, 2006). Počínaje listopadem 1991 změnila jesle statut na zdravotnická zařízení spadající pod rezort Ministerstva zdravotnictví, díky čemuž byla zajištěna kontrola poměrně přísných pravidel provozu těchto zařízení (hygienické předpisy, prostorové a provozní podmínky, odbornost personálu,...). Tento stav ovšem trval jen do roku 2012, kdy vzešel v platnost zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, podle kterého mělo provozování jeslí jako zdravotnických zařízení skončit nejpozději do konce roku 2013. Podle Prohlášení Ministerstva zdravotnictví o provozování jeslí jako zdravotnických zařízení ze dne 30. 7. 2013 byla cílem této legislativní úpravy skutečnost, že péči o všestranný rozvoj zdravých dětí do 3 let věku není třeba poskytovat v režimu zdravotnického zařízení. Provozovatelům jeslí tak od roku 2014 zbývají celkem tři možnosti jak na základě legislativních předpisů ve své činnosti nadále pokračovat. První možností je zřízení vázané živnosti „Péče o dítě do 3 let věku v denním režimu“ podle zákona o živnostenském podnikání, tato zařízení následně spadají do gesce Ministerstva průmyslu a obchodu. Druhou možností je neprovádět žádné změny, tedy pokračovat ve své činnosti jako doposud a fungovat pouze v režimu obecných právních předpisů. Tato zařízení se ovšem nebudou nacházet v rezortu žádného ministerstva. Poslední a nejnovější možností je pak registrace zařízení jako dětské skupiny na Ministerstvu práce a sociálních věcí (Palonciová, 2013b).

Z hlediska kolektivní péče o děti starší tří let jsou nejrozšířenější mateřské školy provozované dle školského zákona a zapsané ve školském rejstříku²⁰. Tyto mateřské školy jsou buď veřejné (zřizovány kraji nebo obcemi) nebo soukromé (zřizované fyzickými nebo právníckými osobami). Soukromé mateřské školy se dále dělí na ziskové a neziskové. Skutečnost, že jsou tato zařízení zapsána ve školském rejstříku, zaručuje, že jejich provoz a služby jimi poskytované dosahují určité úrovně a podléhají kontrole České školní inspekce. Zápis ve školském rejstříku také jednotlivým mateřským školám zajišťuje nárok na přidělování finančních prostředků ze státního rozpočtu. Díky tomu jsou poplatky za poskytnutí péče o dítě v tomto typu zařízení zpravidla nejnižší (Kuchařová; Psychlová, 2014). K předškolnímu vzdělávání jsou od roku 2005 přijímají přednostně děti v posledním roce před zahájením povinné školní docházky. Pokud takové dítě nelze z kapacitních důvodů přijmout, musí obec, v níž má dítě místo trvalého pobytu, zajistit zařazení dítěte do jiné mateřské školy (Česko, 2004). V posledním ročníku veřejné mateřské školy se péče poskytuje dítěti bezúplatně, od 1.1. 2012 však pouze po dobu nejvýše 12 měsíců, čímž došlo ke zrušení bezplatné docházky pro děti s odkladem povinné školní docházky (Paloncyová, 2013b)²¹.

Poslední možností kolektivní péče o děti starší tří let jsou předškolní zařízení provozované na základě živnostenského zákona, konkrétně volná živnost „*Mimoškolní výchova a činnost, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti*“. Jedná se o ziskové (komerční) formy kolektivní péče nezapsané v Rejstříku škol a školských zařízení, na které se nevztahuje školský zákon č. 561/2004 Sb. ani zák. č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnicích. Zařízení jsou ovšem povinna respektovat platné obecně závazné právní předpisy, jako jsou živnostenský zákon, obchodní a občanský zákoník či správní řád a hygienické předpisy. Tato zařízení rovněž nemají nárok na čerpání dotací ze státního rozpočtu a jsou financovány výhradně ze soukromých zdrojů (Kuchařová a kol., 2009).

5.1.2 Vývoj dostupnosti předškolní péče v ČR

V této části bude popsán vývoj dostupnosti předškolní péče o děti v České republice po roce 1990. Práce se bude zabývat především zařízeními zapsanými ve školském rejstříku. U jiných forem předškolní péče o děti nejsou statistiky převážně zcela kompletní, případně nejsou dostupné vůbec.

Zařízení kolektivní péče se před rokem 1989, v zájmu udržení vysoké zaměstnanosti žen, těšily značné podpoře, kdy tehdejší systém denní péče v zásadě zajišťoval finanční a prostorovou dostupnost těchto služeb. Naproti tomu začal v devadesátých letech, v souvislosti s převažující tendencí podpory spíše individuální péče o nejmladší děti v rodině a také z důvodu prudkého poklesu porodnosti, počet zařízení denní péče o děti v předškolním věku postupně klesat. Pokles počtu míst v předškolních zařízeních nicméně pokračoval, byť v mírnější podobě, i v době opětovného nárůstu počtu narozených dětí po roce 2000. Tato skutečnost následně způsobila značný nárůst diskrepance mezi nabídkou a poptávkou po těchto zařízeních (Paloncyová, 2013b).

K nejvýraznějšímu poklesu došlo z hlediska dostupnosti zařízení denní péče pro děti mladší tří let, především tedy v minulosti tradičních jeslí. Podle *Národní zprávy o stavu předškolní výchovy, vzdělávání a péče o děti předškolního věku v České republice* (2000) docházelo v roce 1989 do jeslí téměř 20 % dětí ve věku od 6 měsíců do tří let. Ještě v roce 1990 pak v ČR bylo více než tisíc těchto zařízení, které nabízely celkem 39 829 míst. Již o dva roky později počet jeslí poklesl o zhruba sedm set na 381 zařízení, do kterých mohlo docházet 13 196 dětí. Počet jednotlivých je-

²⁰Především v posledních letech jsou, v případě volné kapacity, ve většině zařízení přijímány i děti mladší tří let.

²¹Omezení bezúplatnosti předškolního vzdělávání na 12 měsíců neplatí pro děti se zdravotním postižením.

selských zařízení i počty nabízených míst v nich se postupně snižovaly, i když o něco pomaleji, i v letech následujících. Výsledkem tohoto vývoje je, že ke konci roku 2012 Česká republika evidovala celkem pouze 44 jeslí, jejichž celková kapacita činila 1 401 míst (viz tabulka č. 5.1). Podíl dětí, které mohly v tomto roce navštěvovat jesle, tedy nedosahoval ani 1 % z celkového počtu dětí mladších tří let.

Tabulka 5.1: Vývoj počtu jeslí a počtu míst v jeslích v ČR, vybrané roky 1990 až 2012

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
počet jeslí	1 043	381	235	151	79	65	58	58	48	48	46	44
počet míst v jeslích	39 829	13 196	8 565	5 551	2 191	1 867	1 674	1 708	1 567	1 498	1 452	1 401

Pozn.: Od roku 2000 jsou zahrnuty také jesle a mikrojesle včetně dalších dětských zařízení. Do roku 1999 včetně jsou údaje evidovány jen za jesle a mikrojesle. Stav ke konci příslušného roku.

Zdroj: Kuchařová; Svobodová, 2006; ÚZIS, 2004–2013. Vlastní zpracování.

Situace dostupnosti denní péče o nejmladší děti je kritická především v některých částech republiky, neboť regionální rozložení těchto zařízení je velmi nerovnoměrné. Jesle se v současnosti v České republice vyskytují převážně ve větších městech, nejvíce jich nalezneme v Praze a v Ústeckém kraji. Naproti tomu například v Karlovarském a Libereckém kraji se jesle nenacházejí žádné (ÚZIS, 2013). Vzhledem k omezeným kapacitám i dalších alternativních zařízení předškolní péče o nejmladší děti a s přihlédnutím k výši poplatků za tuto péči účtovaných, lze konstatovat, že rodinná péče o děti v tomto věku je v současnosti pro většinu rodin v České republice prakticky nedosažitelná.

Mateřské školy byly v průběhu 90. let oproti jeslím zavírány postupně a v menší intenzitě. Počet mateřských škol nejprve klesal především v důsledku výrazných demografických změn zaznamenaných po roce 1990, zejména tedy poklesu úrovně porodnosti. V polovině 90. let trend snižování počtu mateřských škol dále pokračoval v souvislosti s prodloužením mateřské a rodičovské dovolené, které způsobilo snížení docházky tříletých dětí. Zatímco tedy ve školním roce 1990/1991 bylo v Česku celkem 7 335 mateřských škol, po pěti letech jejich počet poklesl na 6 475 a po deseti letech, tedy ve školním roce 2000/2001, se zde nacházelo již jen 5 776 mateřských škol (viz tabulka č. 5.2). Počet dětí navštěvujících tato zařízení během tohoto období poklesl o více než sedmdesát tisíc, konkrétně z 352 139 na 279 838. Začátkem nového tisíciletí zřizovatelé mateřských škol, což jsou v převážné většině obce, dostatečně nezachytily nárůst počtu narozených dětí a nejenže nedošlo k opětovnému navýšení jejich kapacit, počet mateřských škol a míst v nich dokonce i nadále ubýval. Pokles počtu mateřských škol se zastavil až ve školním roce 2008/2009, kdy bylo evidováno celkem 4 809 těchto zařízení. Úbytek počtu dětí navštěvujících mateřské školy skončil již o několik let dříve, přesněji ve školním roce 2002/2003, kdy do mateřské školy docházelo 278 859 dětí. Od školního roku 2004/2005 pak počet dětí v mateřských školách začal dokonce pravidelně růst. Zmíněný nárůst nicméně neodpovídal zvýšené poptávce po předškolním vzdělávání související se zvyšujícím se počtem dětí ve věkové skupině od tří do pěti let. Ve školním roce 2013/2014 bylo v České republice provozováno celkem 5 085 mateřských škol, které dohromady přijaly 363 568 dětí. Většina z těchto mateřských škol byla provozována obcemi (92,6 %), dohromady tvořily veřejné mateřské školy celkem 94,3 % všech těchto zařízení. Zbývajících necelých šest procent mateřských škol pak provozovaly soukromníci (4,9 %) a církve (0,8 %).

Tabulka 5.2: Vývoj počtu mateřských škol a počtu dětí v MŠ v ČR, 1990/91–2013/14

	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
počet MŠ	7 335	6 972	6 827	6 600	6 526	6 475	6 344	6 152
počet dětí	352 139	323 270	325 735	331 509	338 119	333 433	317 159	307 508
	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06
počet MŠ	6 028	5 901	5 776	5 642	5 558	5 067	4 994	4 834
počet dětí	302 856	290 192	279 838	276 438	278 859	286 340	286 230	282 183
	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
počet MŠ	4 815	4 808	4 809	4 826	4 880	4 931	5 011	5 085
počet dětí	285 419	291 194	301 620	314 008	328 612	342 521	354 340	363 568

Pozn.: Ve školním roce 2003/04 a 2004/05 včetně MŠ při zdravotnických zařízeních.

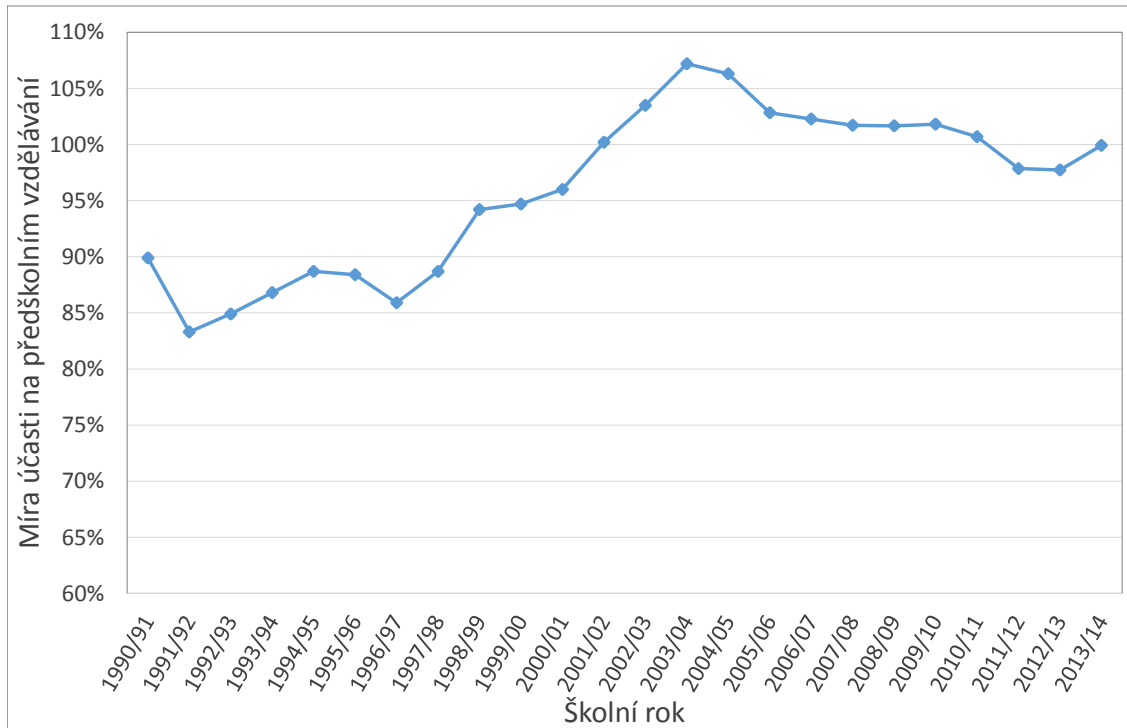
Zdroj: ÚIV 2003, 2009; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

Jedním z nejčastěji využívaných ukazatelů v rámci statistiky předškolní péče je míra účasti na předškolním vzdělávání. Tento ukazatel vyjadřuje podíl dětí v mateřských školách k celkovému počtu dětí ve věku 3–5 let, jedná se tedy o tzv. hrubou míru účasti (Hulík a kol., 2008). Jak je patrné z obrázku č. 5.2, mezi školními lety 1990/1991 a 1997/1998 se tato míra pohybovala mezi 80 až 90 %. Počínaje následujícím rokem začala míra účasti na předškolním vzdělávání výrazně růst a ve školním roce 2001/2001 dokonce překročila hranici 100 %. Maximum nastalo ve školním roce 2003/2004, a to 107,2 %. V posledních letech hodnota tohoto ukazatele mírně poklesla, aktuálně ve školním roce 2013/2014 činí 99,9 %. Skutečnost, že hodnoty v minulosti pravidelně překračovaly 100 % je dáno tím, že mateřskou školu navštěvují i děti mladší tří let a také děti starší pět let, které mají odklad povinné školní docházky²². Pro detailnější pohled je tedy vhodné sledovat účast dětí na předškolním vzdělávání i podle věku. K tomuto účelu slouží ukazatel tzv. čisté míry účasti na předškolním vzdělávání, který počet dětí v určitém věku navštěvujících mateřskou školu vztahuje k celkovému počtu dětí v příslušném věku.

Účast na předškolním vzdělávání podle věku je z důvodu dostupnosti dat možné sledovat až od školního roku 1993/1994, vývoj jednotlivých měr účasti na předškolním vzdělávání podle věku od tohoto roku až do současnosti je zobrazen na obrázku č. 5.3. Nejvyšší míry účasti v mateřských školách pravidelně dosahují děti ve věku pěti let. Tato skutečnost částečně souvisí s již zmiňovaným upřednostňováním příjmu dětí v posledním roce před zahájením povinné školní docházky a s poskytováním bezúplatné péče pro děti v tomto věku. Mezi školními lety 1996/1997 a 2010/2011 se míra účasti pětiletých dětí držela nad 90 %, v současnosti (ve školním roce 2013/2014) činí zhruba 90,4 %. Druhé nejvyšší hodnoty míry účasti na předškolním vzdělávání lze zaznamenat u dětí ve věku 4 let. Ty, podobně jako u dětí pětiletých, v 90. letech minulého století výrazně rostly, od začátku nového tisíciletí pak oscilují okolo devadesátiprocentní hranice. Míra účasti tříletých dětí v mateřských školách, v souvislosti s prodloužením rodičovské dovolené, v polovině devadesátých let rapidně poklesla až na 55,7 % ve školním roce 1996/1997. Následně její hodnota začala opět postupně růst. Maxima bylo dosaženo ve školním roce 2003/2004, kdy míra účasti tříletých dětí činila celých 80 %. V posledních letech se pak její hodnoty drží okolo 75 až 78 %.

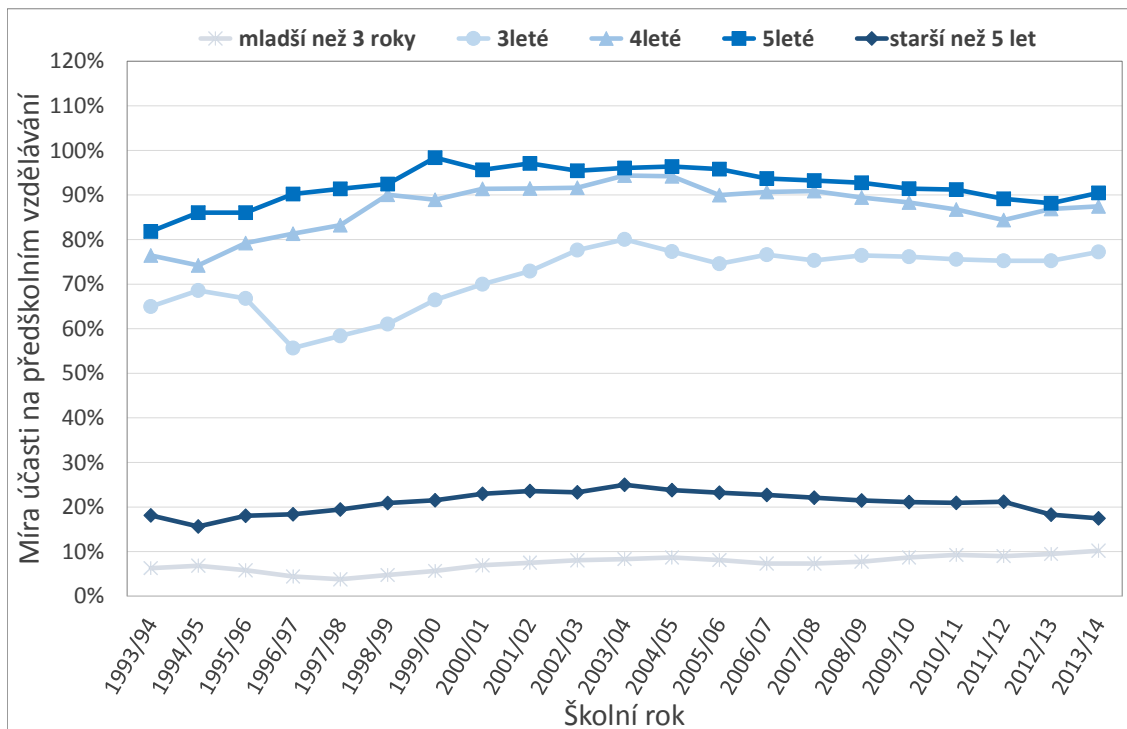
²²Míra odkladů povinné školní docházky v současnosti v České republice přesahuje hranici 20 % (MŠMT, 2014b).

Obrázek 5.2: Vývoj míry účasti na předškolním vzdělávání v ČR, 1990/91–2013/14

Zdroj: ÚIV 2003, 2009; MŠMT, 2014a; ČSÚ, 2014b. Vlastní zpracování.

Obrázek 5.3: Míry účasti na předškolním vzdělávání podle věku dítěte, ČR, 1993/94–2013/14

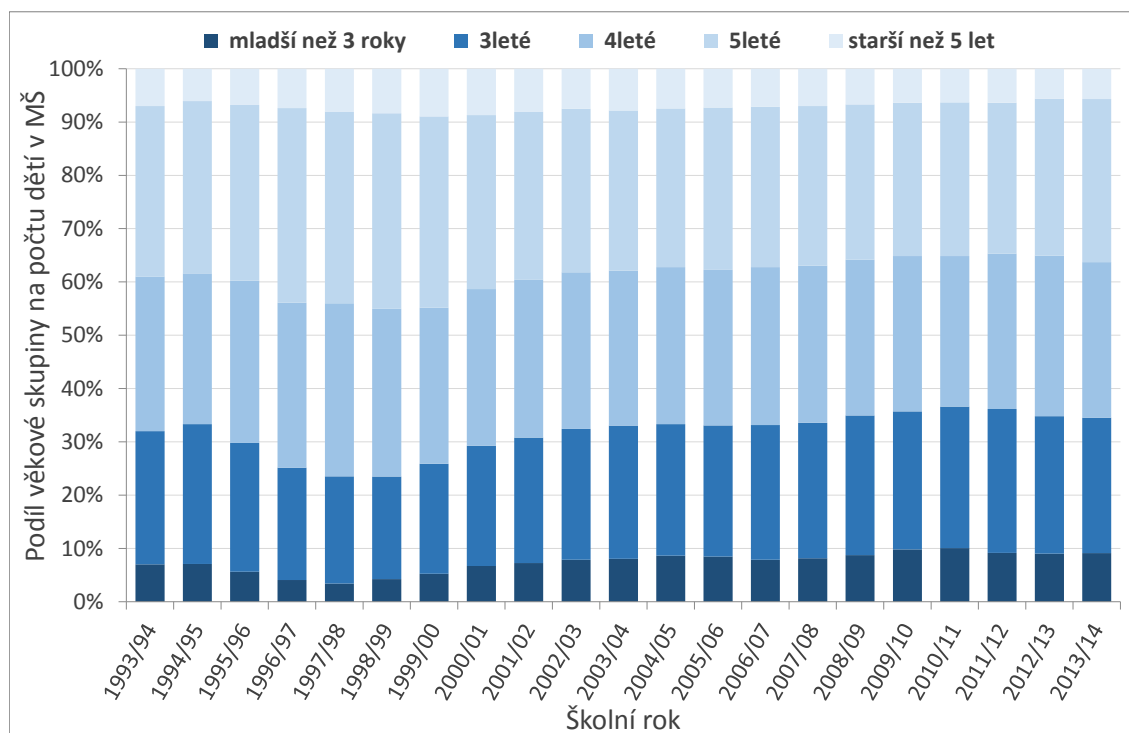

Zdroj: ÚIV 2003, 2009; MŠMT, 2014a; ČSÚ, 2014b. Vlastní zpracování.

Jak již bylo řečeno, mateřskou školu často navštěvují i děti starší pěti let. Převážně se jedná o šestileté děti, kterým byl udělen odklad povinné školní docházky. Míra účasti na předškolním vzdělávání se u dětí v tomto věku dlouhodobě pohybuje okolo 20 %²³. Poslední skupinou dětí, které v České republice také v určité míře docházejí do mateřských škol, jsou děti mladší tří let. Růst ukazatele měřící účasti na předškolním vzdělávání v posledních letech lze u dětí v tomto věku částečně vysvětlit nedostatečnou nabídkou míst v zařízeních předškolní péče o děti do tří let. Ve školním roce 2013/2014 tento ukazatel dosáhl hodnoty 10,2 %²⁴.

Rozložení docházky dětí do mateřských škol dle jejich věku lze pozorovat také na obrázku č. 5.4, kde je zobrazen vývoj podílů jednotlivých věkových skupin na celkovém počtu dětí v mateřských školách. Z obrázku je patrný především nárůst podílu dětí mladších tří let a tříletých. V současnosti tyto podíly činí 9,2 % v případě dětí mladších tří let a 25,4 % u dětí ve věku tří let. Nejvíce zastoupenými skupinami nicméně stále zůstávají děti ve věku 4 a 5 let. Podíl čtyřletých dětí tvořil ve školním roce 2013/2014 téměř třicet procent ze všech dětí navštěvujících mateřskou školu (konkrétně 29,2 %). Podíl pětiletých pak činil dokonce 30,6 %.

Obrázek 5.4: Struktura dětí v MŠ podle věku v ČR, 1993/94–2013/14

Zdroj: ÚIV 2003, 2009; MŠMT, 2014a; Vlastní zpracování.

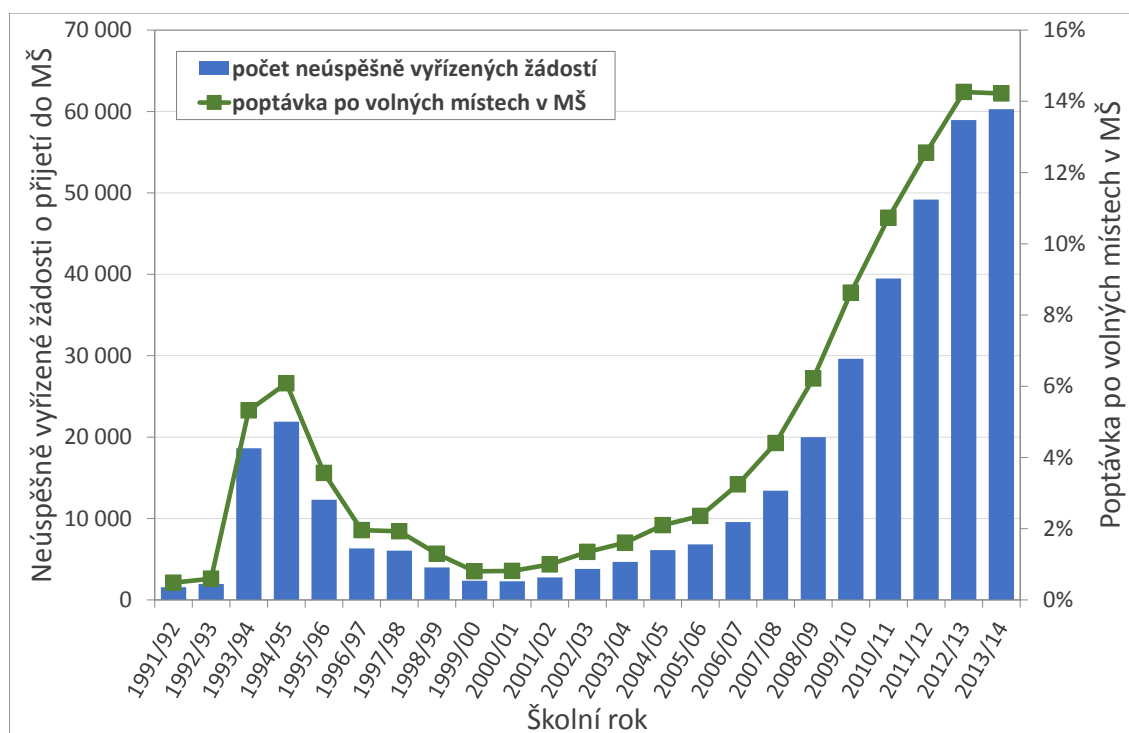
Nedostatečná dostupnost míst v mateřských školách a rostoucí nepoměr mezi nabídkou a poptávkou po těchto službách ze strany rodičů v posledních letech jsou patrné také z nárůstu počtu zamítnutých žádostí o přijetí dítěte do mateřské školy. Zatímco na začátku tohoto tisíciletí bylo každý rok odmítnuto méně než pět tisíc žádostí, od školního roku 2005/2006 počet nevyřízených žádostí rapidně roste. Ve školním roce 2013/2014 pak nebylo vyhověno celkem 60 281 žádostem

²³Počítáno jako podíl dětí starších pěti let navštěvujících MŠ k počtu dětí ve věku šesti let.

²⁴Míra účasti dětí mladších tří let na předškolním vzdělávání je vypočítána jako podíl dětí mladších tří let navštěvujících MŠ k celkovému počtu dětí do tří let věku.

o přijetí do mateřské školy, což je nejvyšší počet v celé historii České republiky (viz obrázek č. 5.5). V souvislosti s tímto ukazatelem je nicméně třeba podotknout, že rodiče mohou podat přihlášku do více mateřských škol, počet odmítnutých žádostí tedy přesně neodpovídá počtu nepřijatých dětí. I přes tuto skutečnost, vypovídá vysoký počet nevyřízených žádostí o problému nedostatečné kapacity míst v mateřských školách. Vývoj nesouladu mezi počtem zájemců o služby mateřských škol a jejich kapacitami lze pozorovat také pomocí tzv. ukazatele poptávky po volných místech v mateřských školách, který vyjadřuje podíl nevyřízených žádostí o přijetí do MŠ z celkového počtu zájemců o tyto služby²⁵. Zatímco ve školních letech 1999/2000 až 2001/2002 nedosahoval tento ukazatel ani jednoho procenta, v současnosti (ve školním roce 2013/2014) činí 14,2 %.

Obrázek 5.5: Neúspěšně vyřízené žádosti o přijetí do MŠ a jejich podíl na celkovém počtu zájemců o MŠ, ČR, 1991/92–2013/14

Zdroj: ÚIV 2003, 2009; MŠMT, 2014a; Kuchařová; Svobodová, 2006. Vlastní zpracování.

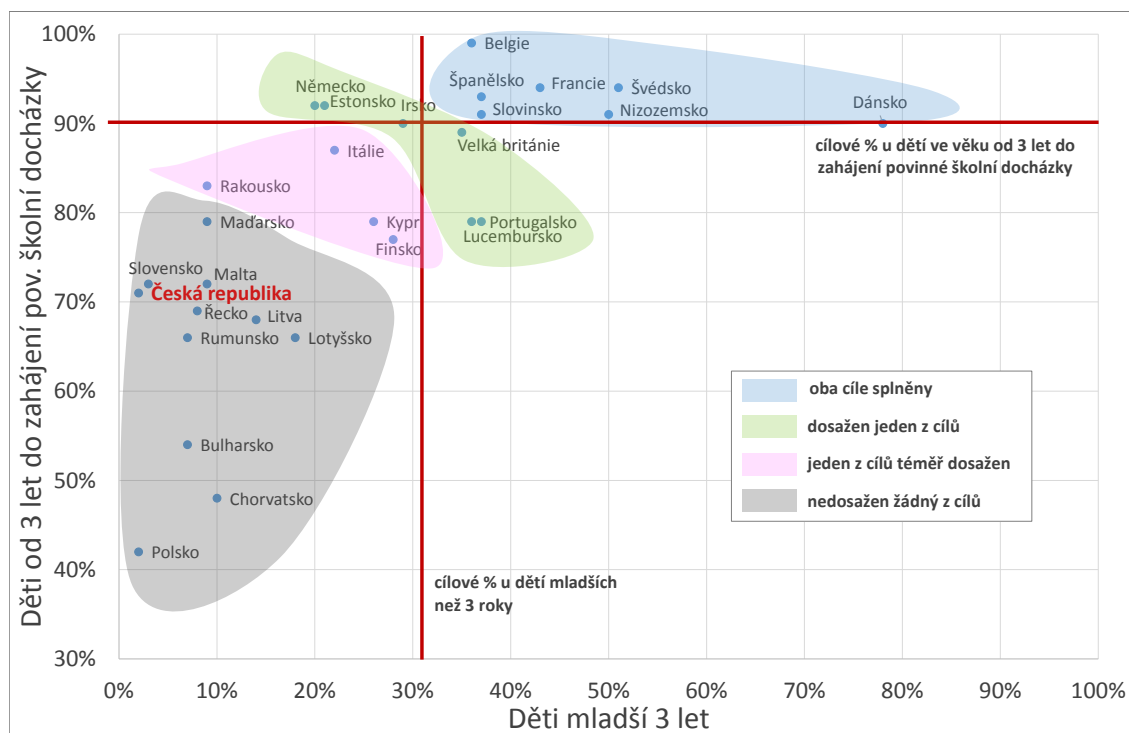
Podobně jako u jeselských zařízení se dostupnost míst v mateřských školách v jednotlivých oblastech České republiky podstatně liší. Problémy s převisem poptávky po místech v mateřských školách lze zaznamenat především ve větších městech. Naopak u některých mateřských škol na vesnicích a malých obcích dochází k nenaplňování celkových kapacit, díky čemuž se tato zařízení často potýkají s finančními a dalšími provozními problémy (Kuchařová a kol., 2009).

Jak již bylo řečeno výše, České republice se v rozhodném roce 2010 nepodařilo splnit tzv. Barcelonské cíle Evropské unie na zajištění minimální účasti dětí na předškolním vzdělávání (Evropská komise, 2014a). Podobně jako Bulharsku, Chorvatsku, Maďarsku, Polsku či Slovensku se České republice nepovedlo splnit ani jeden ze stanovených cílů (viz obrázek č. 5.6). V dosažení obou cílů byly naopak úspěšné země jako Dánsko, Francie či Švédsko. V kategorii dětí do 3 let věku dosáhlo

²⁵Poptávka po volných místech v mateřských školách = nevyřízené žádosti / (nevyřízené žádosti + celkový počet dětí v mateřských školách) (Ettlerová a kol., 2006)

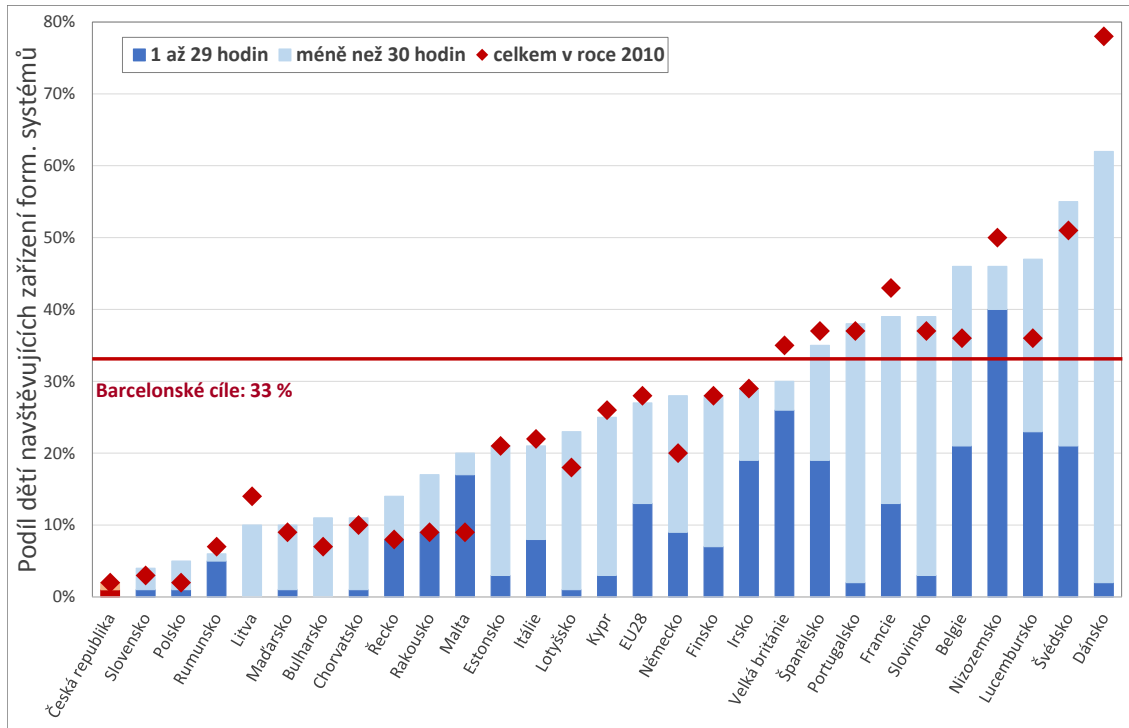
v roce 2010 cílové hodnoty 33 % celkem deset států (například Dánsko, Nizozemsko, Lucembursko, Portugalsko,...). Česká republika se z hlediska plnění tohoto cíle umístila společně s Polskem na posledním místě, když do formálních zařízení předškolní péče docházela, podle mezinárodního šetření SILC, v roce 2010 pouze 2 % všech dětí mladších tří let. Jak je patrné z obrázku č. 5.7, ani po třech letech nedošlo z hlediska participace nejmladších dětí na předškolním vzdělávání k výraznějšímu pokroku a podíl dětí ve věku do tří let hlídaných ve formálních zařízeních zůstal v roce 2013 prakticky stejný jako v předešlých letech. U dětí ve věku od tří let do zahájení povinné školní docházky se cílové hranice 90 % podařilo v roce 2010 dosáhnout také celkem jedenácti zemím (na rozdíl od cíle pro děti mladší tří let například Německu, Estonsku a Irsku). Přesto, že výsledky České republiky byly v této kategorii, v porovnání s nejhroším umístěním v kategorii dětí mladších tří let, o něco lepší, ani zde se České republiky nepodařilo cílové 90% hranici nějak výrazněji přiblížit. Alespoň zde ovšem došlo k mírnému zlepšení, když podíl dětí ve věku od tří let do zahájení povinné docházky navštěvujících formální zařízení předškolní péče ze všech dětí v tomto věku vzrostl ze 71 % v roce 2010 na 76 % v roce 2013 (viz obrázek č. 5.8).

Obrázek 5.6: Schéma plnění Barcelonských cílů v roce 2010, EU 28

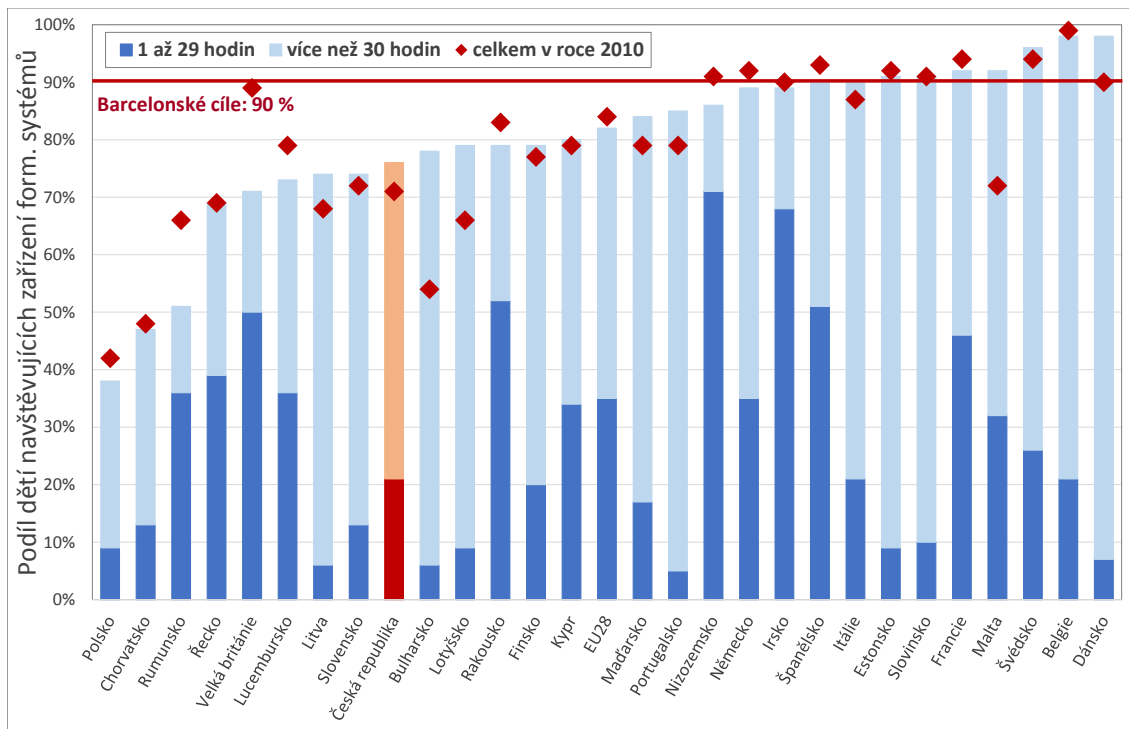
Zdroj: Eurostat, 2015a. Vlastní zpracování.

Obrázek 5.7: Podíl dětí do tří let věku navštěvujících formální zařízení předškolní péče dle délky pobytu za týden, EU 28, 2010, 2013

Zdroj: Eurostat, 2015a. Vlastní zpracování.

Obrázek 5.8: Podíl dětí ve věku od tří let do zahájení povinné školní docházky navštěvujících formální zařízení předškolní péče dle délky pobytu za týden, EU 28, 2010, 2013

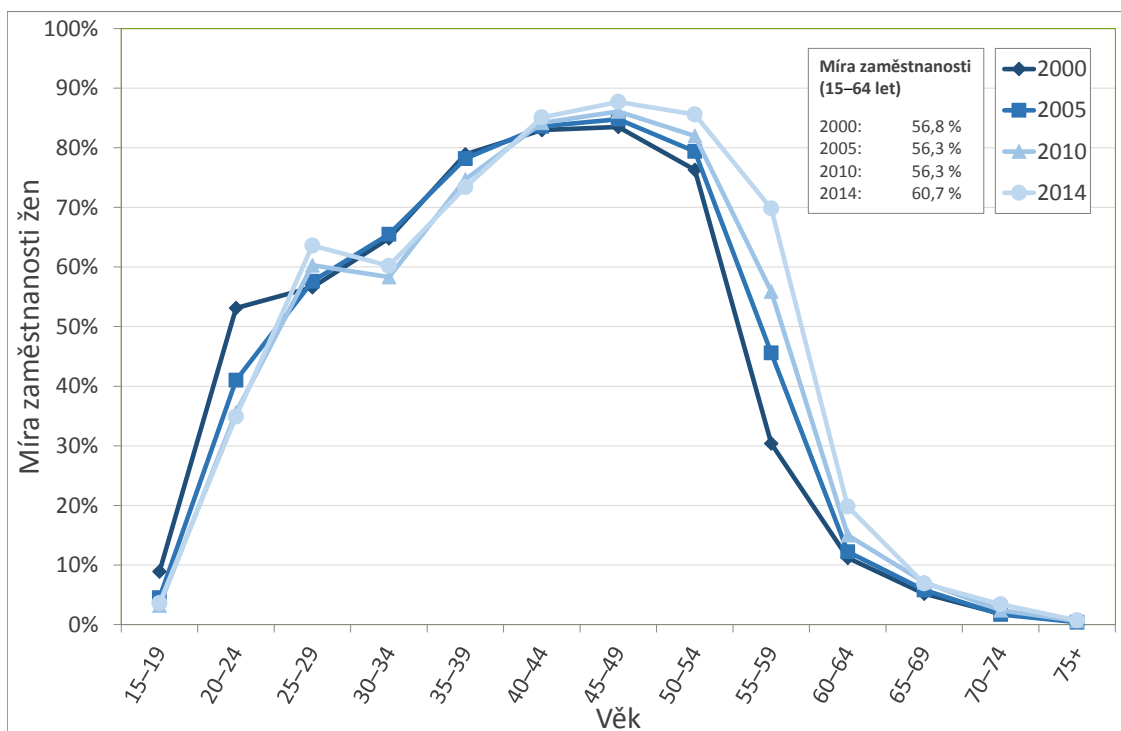
Zdroj: Eurostat, 2015a. Vlastní zpracování.

5.2 Předškolní péče jako nástroj harmonizace rodinného a pracovního života

System předškolní péče o malé děti je jedním z hlavních nástrojů pro sladění pracovního a rodinného života. Právě této skutečnosti se práce bude v průběhu této podkapitoly věnovat. Jelikož v České republice stále zůstávají po porodu s malými dětmi na rodičovské dovolené převážně matky, bude tato část zaměřena především na ně²⁶. Nejprve je ve stručnosti nastíněn vývoj zaměstnanosti žen v České republice v posledních letech a poté budou uvedeny základní problémy a rizika, s kterými se musí ženy v souvislosti s péčí o malé děti na pracovním trhu potýkat.

Míra zaměstnanosti žen v České republice během posledních patnácti let mírně vzrostla. Zatímco v roce 2000 bylo ve věku 15–64 let zaměstnáno zhruba 56,8 % žen, v roce 2014 míra zaměstnanosti žen činila celých 60,7 %. Z hlediska zaměstnanosti podle věku můžeme pozorovat zřetelný pokles míry zaměstnanosti u mladých žen (viz obrázek č. 5.9), který souvisí především s prodloužením doby strávené ve vzdělávacím systému. Ke zvýšení zaměstnanosti naopak došlo u žen starších 55 let, a to v souvislosti s nárůstem věku umožňujícího odchod do důchodu. Profil míry zaměstnanosti českých žen vykazoval a v současnosti stále vykazuje poměrně hluboký propad zaměstnanosti v období typickém pro mateřství a rodičovství. Společně s posunem průměrného věku matek při zakládání rodiny docházelo v průběhu času k posunu tohoto poklesu nabídky práce žen do vyššího věku (Kalíšková; Munich, 2012).

Obrázek 5.9: Míra zaměstnanosti žen podle věku v ČR v letech 2000, 2005, 2010 a 2014

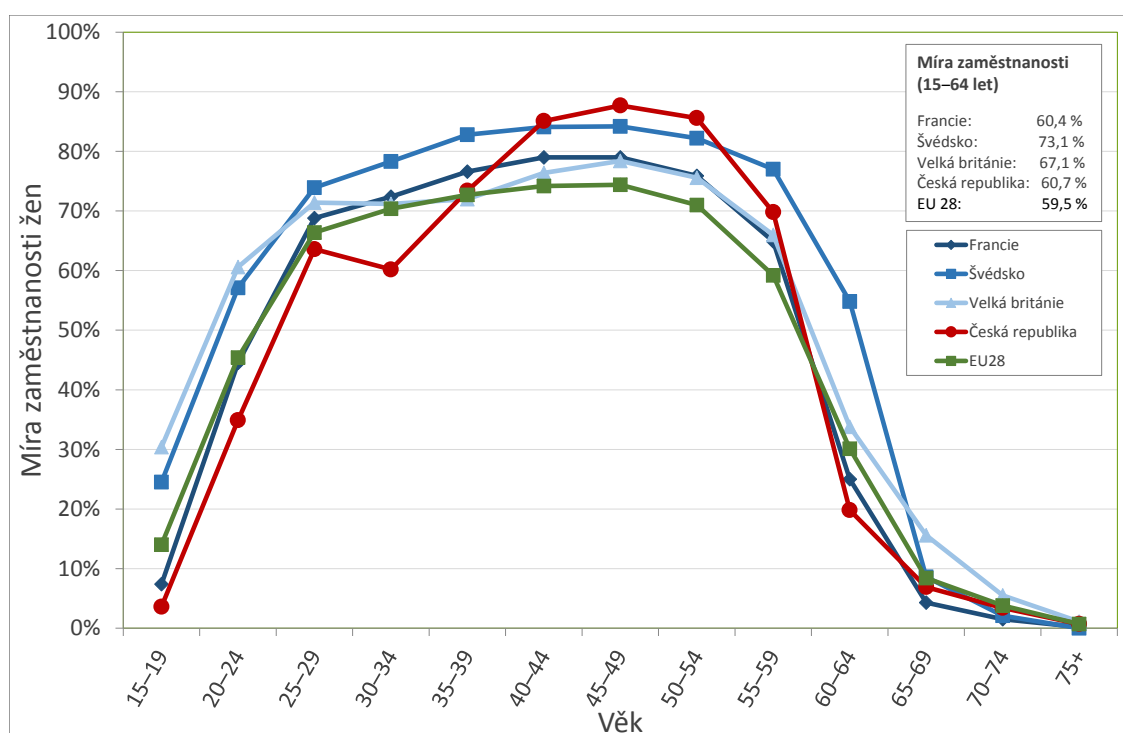

Zdroj: Eurostat, 2015b. Vlastní zpracování.

²⁶V roce 2013 čerpalo rodičovský příspěvek celkem 5 200 mužů, to je pouze 1,8 procenta z celkového počtu příjemců (MPSV, 2014).

Propad míry zaměstnanosti českých žen v období mateřství je v současnosti v porovnání s řadou jiných evropských zemí poměrně výrazný (viz obrázek č. 5.10). Míra zaměstnanosti žen v České republice po postupném nárůstu v mladém věku znatelně klesá v souvislosti s narozením prvního dítěte. V roce 2013 byla zaměstnanost českých žen ve věku 30–34 let dokonce nejnižší ze všech evropských států (Petrol-Gebická; Hušek, 2015). Po tomto poklesu začíná míra zaměstnanosti českých žen poměrně prudce vzrůstat, ve vyšším věku značně převyšuje hodnoty vyskytující se ve většině jiných evropských státech a dokonce se přibližuje i k míře zaměstnanosti českých mužů. Oproti jiným evropským zemím nicméně dochází v době odchodu do důchodu k opětovnému, velice prudkému, poklesu, a zaměstnanost českých žen opět klesá pod úroveň zaměstnanosti ve srovnávaných státech.

Obrázek 5.10: Srovnání míry zaměstnanosti žen podle věku v ČR s dalšími evropskými státy, 2014

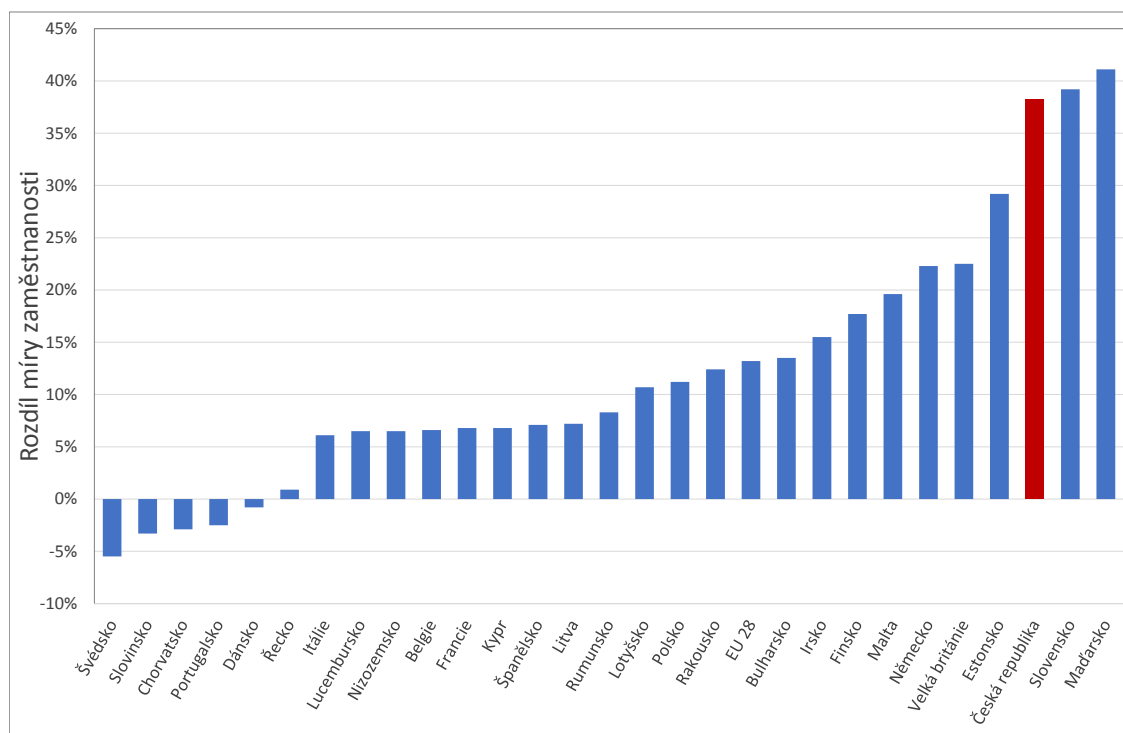

Zdroj: Eurostat, 2015b. Vlastní zpracování.

Velmi vysoká nabídka práce žen v období před a po mateřství v České republice vypovídá o velkém zájmu českých žen o účast na trhu práce a také o schopnosti na něm úspěšně participovat. Výrazný propad zaměstnanosti českých žen během období mateřství tedy pravděpodobně souvisí především s omezenými možnostmi matek efektivně skloubit rodinný život a pracovní kariéru. Velký vliv v tomto ohledu má také již výše zmiňovaná nedostatečná dostupnost zařízení předškolní péče o malé děti, neboť v případě, že se rodičům nepodaří najít vhodnou alternativní formu nerodinné péče o jejich děti, musí jeden z rodičů, což je v převážné většině matka, zůstat s dítětem doma (Kalíšková; Munich, 2012). Tyto závěry potvrzuje i nedávný výzkum provedený v rámci výběrového šetření pracovních sil, podle kterého v roce 2012 více než 14 procent pracovně neaktivních matek s nejmladším dítětem ve věku do pěti let uvedlo, že se o práci neucházejí právě z důvodu nedostatečné nabídky cenově dostupné předškolní péče o malé děti (Petrol-Gebická; Hušek, 2015).

Že dopad mateřství a výchovy dětí na zaměstnanost žen je v České republice opravdu velký problém dokládá také fakt, že rozdíl mezi mírou zaměstnanosti bezdětných žen ve věku 20–49 let a žen v tomto věku s dětmi do šesti let byl v roce 2014 v České republice po Slovensku a Maďarsku největší ze všech zemí Evropské unie. Odchylna zaměstnanosti mezi těmito skupinami žen byla obrovských 38,2 % (viz obrázek č. 5.11). Skutečnost, že se velké množství žen pečujících o děti nemůže, z důvodu omezené možnosti efektivně skloubit pracovní a rodinný život, aktivně zapojit do pracovního procesu, má přirozeně negativní dopad na celou ekonomiku České republiky. Například Kalíšková a Munich (2012) ve své studii „*Česky: Nevyužitý potenciál země*“ odhadli, že ušlý příjem státního rozpočtu ČR v souvislosti s propadem zaměstnanosti žen v období mateřství činil v roce 2010 zhruba 1,6 mld. Kč na dani z příjmu a 3,6 mld. Kč na pojistném na sociální a zdravotní pojištění. Snížená zaměstnanost a produktivita žen na trhu práce se pak také negativně promítá do deficitu průběžně financovaného penzijního systému v souvislosti se sníženým výběrem pojistného a méně než úměrným snížením výše vyplácených důchodů (Kalíšková; Munich, 2012).

Obrázek 5.11: Rozdíl míry zaměstnanosti bezdětných žen a žen s dětmi do 6 let věku, EU 28 (věk žen 20–49 let)

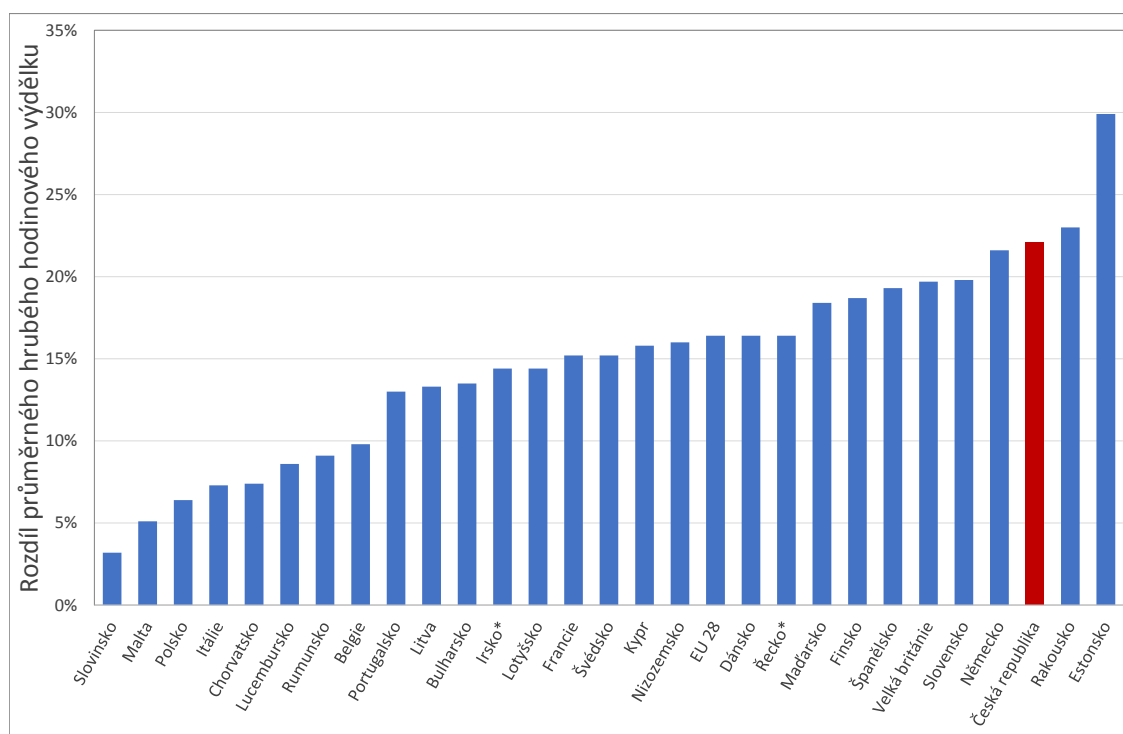
Zdroj: Eurostat, 2015b. Vlastní zpracování.

Negativní je nicméně dopad také na samotné ženy a ekonomickou situaci jejich rodin. Nejen, že dochází k omezování okamžitých soukromých příjmů rodin a domácností těchto žen, dlouhodobý výpadek z pracovního procesu vede též k nezanedbatelné ztrátě části jejich lidského kapitálu, což může mít neblahý vliv i na jejich budoucí pracovní kariéru a produktivitu na trhu práce (Groligh; De Grip, 2008). V souvislosti s očekáváním dlouhodobé absence na trhu práce v důsledku péče o děti se v současnosti setkáváme také s existencí tzv. skleněného stropu, tedy jakési neviditelné bariéry kariérního postupu žen. Dokladem může být rovněž platová nerovnost mezi muži a ženami, která je v České republice jednou z nejvyšších v celé Evropské unii. Zatímco v celé Evropské unii

si ženy v roce 2013 za hodinu práce průměrně vydělali o zhruba 16 % méně než muži, rozdíl průměrného hrubého hodinového výdělku mezi českými muži a ženami činil více než 22 % (viz obrázek č. 5.12). Nižší výdělky pak společně s dalšími faktory ovlivňují i budoucí nárok žen na penzi. I z tohoto důvodu je v důchodovém věku ohroženo chudobou více žen než mužů (Evropská Komise, 2014b).

Podmínky a případné obtíže při sladování pracovního a rodinného života rovněž výrazně působí na populační klima ve společnosti a tedy i na plodnost žen. Tuto spojitost potvrzuje i skutečnost, že nejvyšší plodnosti v současnosti v Evropské unii dosahují právě ty státy, kterým se podařilo usnadnit skloubení pracovního a soukromého života a které vykazují vysokou míru zaměstnanosti žen (Rada EU, 2013). Jak již bylo zmíněno výše, v sekci č. 3.2 věnující se vývoji plodnosti a počtu narozených dětí v ČR po roce 1990, Česká republika patří mezi země, které se potýkají s problémem nízké intenzity úrovně plodnosti. Z tohoto důvodu by se Česká republika měla o to více snažit dosáhnout lepších podmínek harmonizace péče o děti a pracovní kariéry. Otázkami, jaké jsou budoucí perspektivy dostupnosti předškolní péče o malé děti v České republice a jaký dopad mohou mít na ekonomiku země, se práce bude zabývat v následující kapitole.

Obrázek 5.12: Platová nerovnost mezi ženami a muži, EU 28, 2013

Pozn.:

Jedná se o tzv. „neupravené rozdíly v odměňování žen a mužů“, jelikož nejsou zohledněny všechny faktory, které genderovou platovou nerovnost ovlivňují (např. rozdíly ve vzdělání, v profesních zkušenostech, v počtu odpracovaných hodin, v druhu zaměstnání atd.). Data zahrnují sektor průmyslu, stavebnictví a služeb (s výjimkou veřejné správy, obrany a povinného sociálního zabezpečení).

*Hodnota pro Irsko je z roku 2012, pro Řecko z roku 2010

Zdroj: Eurostat, 2015c. Vlastní zpracování.

6 Budoucí perspektivy dostupnosti předškolní péče a jejich případný dopad na ekonomiku země

V rámci této kapitoly budou postupně zodpovězeny otázky položené v úvodní části práce. V první podkapitole bude na základě předpokládaného počtu potenciálních zájemců o umístění do mateřských škol odhadován počet chybějících míst v mateřských školách a rok, ve kterém bude počet potenciálních uchazečů o místo v MŠ menší než jejich současná kapacita. V souvislosti se stanovením cílů Evropské unie na minimální účast dětí na předškolní péči je dále odhadováno, zda je Česká republika v rozhodném roce 2020 schopna tato kritéria splnit. Vypočítán je také předpokládaný počet volných míst, které by musely v mateřských školách každý rok nově vzniknout, pokud by se ČR rozhodla obou cílů do roku 2020 postupně dosáhnout. V druhé podkapitole je pak provedena projekce počtu matek s malými dětmi v roce 2020 a je odhadován přírůstek či ztráta státního rozpočtu v případě, že se tyto ženy v roce 2020 budou či nebudou účastnit pracovního procesu.

6.1 Projekce dostupnosti předškolní péče o děti v ČR

Jelikož je budoucí odhad vývoje dostupnosti předškolní péče proveden na základě poměrně složité metodiky s mnoha předpoklady, je v úvodní části této podkapitoly uveden nejprve postup při tvorbě projekce a jsou vymezeny základní používané termíny. V druhé části jsou dále krátce popsány výsledky projekce obyvatelstva ČSÚ, která slouží jako podklad pro výpočet vlastních projekcí. Poslední část podkapitoly je pak již věnována samotným výsledkům jednotlivých projekcí.

6.1.1 Metodika

Předpověď budoucího vývoje dostupnosti předškolní péče je založena na projekci obyvatelstva Českého statistického úřadu z roku 2013. Tato projekce je zpracována kohortně komponentní metodou podle jednotek věku v jednoletém kroku. Jejimi základními vstupními údaji jsou počty obyvatel České republiky podle pohlaví a jednotek věku k 1. 1. 2013, toto datum je tedy prahem projekce. Horizontem projekce je pak datum 31. 12. 2100 (respektive 1. 1. 2101). Projekce obyvatelstva je tradičně zpracována ve třech variantách, tedy nízké, střední a vysoké, přičemž střední variantu lze považovat jako variantu nejpravděpodobnější. Výsledky projekce je nicméně třeba interpretovat spíše ve smyslu vymezení očekávaného vývoje danými krajními variantami (ČSÚ, 2013).

V souvislosti s výše jmenovanými otázkami často používaný termín „současná kapacita zařízení předškolní péče“ představuje počet malých dětí navštěvujících mateřské školy ve školním roce 2013/2014, konkrétně se tedy jedná o hodnotu 363 568 míst. Ta je v případě první otázky srovnávána s předpokládaným počtem dětí, které by v budoucnu potenciálně mohly mít zájem

o služby předškolní péče. Tento počet zahrnuje v každém školním roce všechny děti ve věku od tří do pěti let společně s určitým procentem dětí mladších tří let a naopak starších pěti let, které odpovídá čisté míře účasti dětí v tomto věku na předškolním vzdělávání ve školním roce 2013/2014. Jednotlivé podíly použité pro výpočet potenciálního počtu zájemců o MŠ v rámci první projekce jsou zobrazeny také níže v tabulce č. 6.1²⁷.

Tabulka 6.1: Podíly na populaci pro odhad počtu dětí se zájmem o MŠ, ČR

	děti mladší 3 let	3leté	4leté	5leté	6leté	starší 6 let
podíl na populaci	10,2 %	100 %	100 %	100 %	17,1 %	0,4 %

Pozn.:

*Podíl na populaci u dětí mladších tří let a naopak starších pěti let odpovídá čisté míře účasti dětí v tomto věku na předškolním vzdělávání ve školním roce 2013/2014.

Zdroj: ČSÚ, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

Druhá projekce počítá kolik dětí by v jednotlivých školních letech docházelo do mateřských škol v případě, že by byla splněna všechna kritéria plynoucí z cílů EU na minimální účast dětí na předškolní výchově. Pro děti mladší tří let a tříleté je hranice pro účast stanovena na základě Barcelonských cílů, tedy na 33 a 90 % z celé populace dětí v příslušném věku²⁸. Pro děti čtyřleté a pětileté je pak použita nová referenční úroveň vyplývající ze strategie Evropa 2020, konkrétně tedy 95 %. Jelikož v České republice navštěvují mateřské školy běžně také děti starší pěti let, které ještě nenastoupily do škol základních, jsou děti v tomto věku do projekce rovněž započítáni, a to s podílem, který odpovídá čistým mírám účasti na předškolním vzdělávání ve školním roce 2013/2014. Jednotlivé podíly použité pro výpočty v rámci druhé projekce jsou k vidění v tabulce č. 6.2.

Tabulka 6.2: Podíly na populaci pro odhad počtu dětí v MŠ v případě splnění cílů Evropské unie

	děti mladší 3 let	3leté	4leté	5leté	6leté	starší 6 let
cílová hranice	33 %	90 %	95 %	95 %	17,1 %	0,4 %
	Barcelonské cíle	Barcelonské cíle	Evropa 2020	Evropa 2020	míra účasti z roku 2013/14	míra účasti z roku 2013/14

Zdroj: ČSÚ, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

V rámci poslední projekce této podkapitoly je počítán předpokládaný počet volných míst, které by musely v mateřských školách každý rok nově vzniknout, pokud by se Česká republika rozhodla obou cílů EU do roku 2020 postupně dosáhnout²⁹. Podíly na populaci dětí v příslušném věku použité pro výpočet tedy v počátečním školním roce 2013/2014 odpovídají reálným čistým mírám účasti dětí v daném věku zaznamenaným v tomto školním roce. Od školního roku 2014/2015 pak jednotlivé podíly postupně (konstantě) stoupají až na cílovou úroveň ve školním roce 2020/2021, která je stanovena stejně jako v předchozí projekci.

²⁷Vzhledem ke skutečnosti, že mateřské školy mají v České republice z hlediska počtu uživatelů majoritní postavení, nejsou pro zjednodušení jiná alternativní zařízení předškolní péče o děti do projekcí zahrnuta.

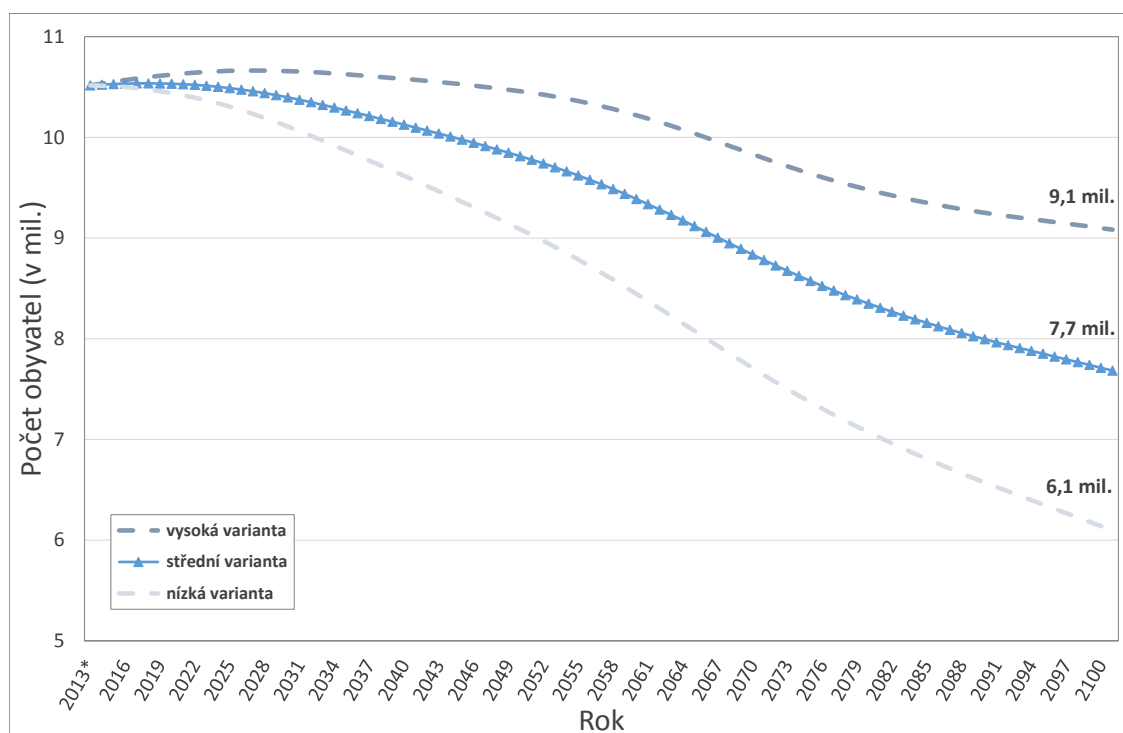
²⁸Přestože se mateřské školy na děti mladší tří let primárně nezaměřují, jsou vzhledem k prakticky zanedbatelnému počtu míst v alternativních kolektivních zařízeních předškolní péče a skutečnosti, že již v současnosti tvoří děti do tří let zhruba 10 % celkového počtu dětí v MŠ, použity i pro projekce zabývající se touto skupinou nejmladších dětí.

²⁹Pro zjednodušení se v projekci předpokládá, že všechna tato volná místa by byla dětmi automaticky zaplněna.

6.1.2 Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100

Růst počtu obyvatel zaznamenaný v posledních letech bude v České republice podle střední varianty projekce obyvatelstva Českého statistického úřadu pokračovat již jen do roku 2018, poté by měl být nahrazen populačním úbytkem. V roce 2018 pravděpodobně dosáhne počet obyvatel ČR hodnoty 10,54 mil., poté bude postupně klesat až na 7,7 mil. v roce 2101³⁰. Podle vysoké varianty bude populační růst dle stanovených předpokladů trvat zhruba o jedno desetiletí déle. Nejvyšší počet obyvatel je tak odhadován na počátku roku 2027 (10,66 mil. obyv.), poté by měl počet obyvatel podobně jako u zbývajících variant projekce postupně klesat a v roce 2101 se zastavit na 9,1 mil. obyvatel. Nízká varianta projekce počítá s okamžitým úbytkem obyvatel, v roce 2101 by pak podle této varianty mělo v ČR žít celkem 6,1 mil. lidí (viz obrázek č. 6.1). Případný přírůstek počtu obyvatelstva na začátku projekce bude, s ohledem na dané předpoklady, způsoben výhradně vlivem zahraničního stěhování. Výsledky projekce dokonce ukazují, že rok 2012 byl posledním rokem, kdy populace ČR rostla přirozenou měnou (ČSÚ, 2013).

Obrázek 6.1: Projekce počtu obyvatelstva České republiky, 2013–2101 (stav k 1.1.)

Pozn.:

*V roce 2013 se jedná o reálné údaje

Zdroj: ČSÚ, 2013. Vlastní zpracování.

Pro tuto práci je z hlediska budoucího vývoje obyvatelstva důležitý především vývoj počtu živě narozených dětí a také vývoj struktury obyvatelstva podle pohlaví a věku. Při pohledu na pohlavně věkovou strukturu obyvatelstva v jednotlivých letech (obrázek č. 6.2) vidíme, že bude pravděpodobně pokračovat trend stárnutí obyvatelstva vlivem přesunu obyvatel do vyšších věkových skupin. Podle střední varianty projekce ČSÚ vzroste během následujících zhruba 90 let celkový průměrný

³⁰Stavy k 1.1. příslušného roku

věk populace ČR o více než 8 let³¹. K velkým změnám tak dojde také v relativním rozložení jednotlivých hlavních věkových složek obyvatelstva. Podíl dětí mladších 15 let během sledovaného období poklesne z nynějších téměř 15 % na 12 %. Ke snížení dojde pravděpodobně také u skupiny obyvatel ve věku 15–64 let, jejichž podíl na celkovém počtu obyvatel poklesne o více než 13 % ze současných 68,4 % (stav k 1. 1. 2013) na 55,3 % na začátku roku 2101. K výraznému růstu dojde naopak u obyvatel starších 65 let, podíl obyvatel v této věkové kategorii se dle projekce zvýší z dnešní jedné šestiny na téměř jednu třetinu³².

Obrázek 6.2: Pohlavně věková struktura obyvatelstva ČR v letech 2013, 2020, 2040, 2060, 2080 a 2100 (stav k 1.1.), střední varianta

Pozn.:
V roce 2013 se jedná o reálné údaje

Zdroj: ČSÚ, 2013. Vlastní zpracování.

³¹Zvýšení z 41,3 let v roce 2013 na 49,8 let v roce 2101.

³²Zvýšení z 6,8 % na 32,5 %.

Počet živě narozených dětí bude podle všech třech variant projekce ČSÚ do budoucna postupně klesat. Výjimkou je pouze krátké období od počátku 30. let jednadvacátého století, kdy dojde k mírnému nárůstu úrovně porodnosti v souvislosti posunem populačně silnějších ročníků, narozených začátkem tohoto tisíciletí, do plodného věku. Tento růst vyvrcholí okolo roku 2040, podle střední varianty se v tomto roce živě narodí 85 tisíc dětí, a poté bude porodnost opět postupně klesat až na roční počty narozených kolem 60 tis. koncem projektovaného období (ČSÚ, 2013).

6.1.3 Výsledky projekcí

Předpokládaný pokles počtu narozených dětí bude mít v budoucnu dopad také na počet dětí v předškolním věku a tím tedy i na celkový počet dětí, které by potenciálně mohly mít zájem navštěvovat mateřskou školu. Dalo by se tedy říci, že nynější demografické trendy pomáhají České republice bojovat proti nedostatečné kapacitě mateřských škol. Dokonce i kdyby se tato kapacita do budoucna už nezvyšovala, byl by celkový počet míst v mateřských školách dostatečný pro všechny potenciální zájemce již ve školním roce 2019/2020 (střední varianta projekce)³³. Rozdíl mezi předpokládaným počtem dětí se zájmem o služby předškolní péče a současnou kapacitou MŠ bude podle střední varianty projekce postupně klesat od samotného počátku projektovaného období. Ve školním roce 2018/2019 bude tento rozdíl činit jen 500 dětí a ve školním roce 2019/2020 pak v MŠ nastane již zmiňovaný přebytek, ten je odhadován na zhruba 6,6 tisíc míst (viz tabulka č. 6.3)³⁴.

Podle nízké varianty projekce nastane tento přebytek dokonce o jeden školní rok dříve, tedy v roce 2018/2019. Navíc by v tomto školním roce mělo být celkem 2 135 míst. Vysoká varianta projekce odhaduje převýšení současné kapacity míst v mateřských školách nad celkovým počtem zájemců o tato místa na stejný rok jako varianta střední, liší se jen předpokládaná výše tohoto přebytku, která v případě vysoké varianty ve školním roce 2018/2019 činí 3 324 míst.

Tabulka 6.3: Předpokládaný počet potenciálních zájemců o služby předškolní péče, ČR, 2013/14–2020/21, střední varianta

	<i>podíl na populaci</i>	2013/14*	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
mladší 3 let	10,2 %	33 141	32 615	31 944	31 307	30 707	30 136	29 579	29 029
3leté	100 %	119 584	109 446	109 269	107 029	104 812	102 702	100 789	98 930
4leté	100 %	121 424	119 682	109 522	109 349	107 110	104 896	102 789	100 877
5leté	100 %	122 960	121 529	119 736	109 583	109 413	107 176	104 965	102 859
6leté	17,1 %	20 287	21 085	20 834	20 528	18 789	18 760	18 377	17 998
starší 6 let	0,4 %	395	430	447	442	435	398	398	390
celkem		417 791	404 787	391 752	378 237	371 265	364 068	356 897	350 083
současná kapacita		363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568
rozdíl		-54 223	-41 219	-28 184	-14 669	-7 697	-500	6 671	13 485

Pozn.:

*Ve školním roce 2013/2014 je počet zájemců o MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

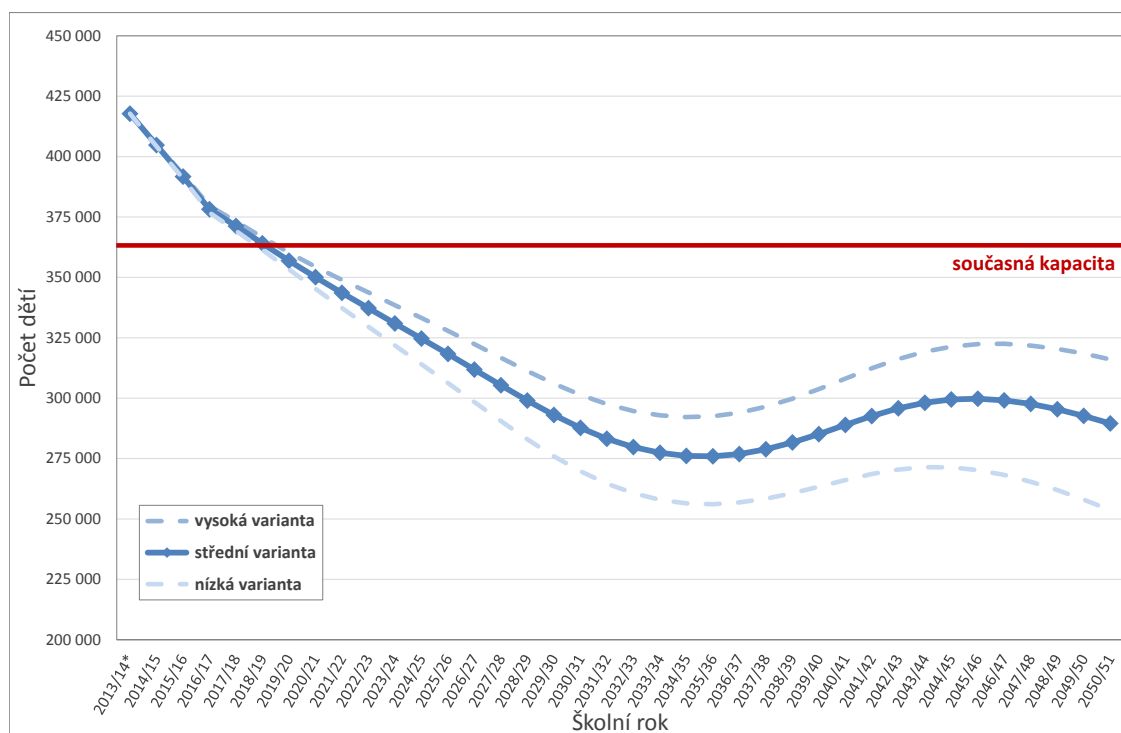
³³Projekce je počítána na celonárodní úrovni, je nicméně pravděpodobné, že regionální rozdíly v dostupnosti předškolní péče budou pokračovat i nadále.

³⁴Tabulky s předpokládaným počtem potenciálních zájemců o služby předškolní péče v ČR podle zbylých dvou variant projekce jsou uvedeny v příloze

Počet zájemců o místa v mateřských školách bude nejspíše postupně klesat i v letech následujících. Pokles počtu živě narozených dětí zapříčiní, že rozdíl mezi současnou kapacitou mateřských škol a potenciálním počtem zájemců o tyto služby poroste mezi školními lety 2019/2020 až 2030/2031 průměrně o více než 6 tisíc míst ročně (střední varianta). V případě nízké varianty by tento pokles byl až 7,5 tisíce míst ročně. Ve školním roce 2032/2033 by pak rozdíl mezi nynějším počtem míst v MŠ a předpokládaným počtem uchazečů v případě nízké varianty dokonce překročil hranici sto tisíc. Střední varianta počítá v tomto roce s rozdílem 83 788 a vysoká varianta pak s rozdílem 68 879 míst. Pokud tedy v nejbližších letech nedojde k výraznému zvýšení úrovně porodnosti je pravděpodobné, že mateřské školy budou na rozdíl od současnosti počty míst pro malé děti opět postupně snižovat.

Krátkodobý nárůst počtu dětí, které by mohly mít zájem navštěvovat mateřské školy nastane pouze v období mezi školními lety 2035/2036 a 2045/2046, a to v důsledku vlivu již zmiňované sekundární vlny porodnosti, která je odrazem vyššího počtu dětí narozených po roce 2000. Po odeznění této vlny bude počet uchazečů o místa v MŠ opět pomalu klesat a nadále tak kopírovat trend vývoje počtu živě narozených dětí. Projekce odhadovaného počtu potenciálních zájemců o služby předškolní péče do roku 2050/2051 je zobrazena níže na obrázku č. 6.3.

Obrázek 6.3: Projekce počtu potenciálních zájemců o služby předškolní péče, ČR, 2013/14–2050/51

Pozn.:

*Ve školním roce 2013/2014 je počet zájemců o MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

Přestože se dostupnost předškolní péče o malé děti bude podle výše uvedené projekce, vlivem poklesu počtu živě narozených dětí, postupně zlepšovat, je otázkou, zda bude toto zlepšení dostatečné, aby Česká republika v rozhodném roce 2020 splnila cíle Evropské unie na minimální

účast dětí na předškolní výchově. Jak ukazuje tabulka č. 6.4, kde je zobrazen předpokládaný počet dětí, které by musely do mateřských škol docházet, aby Česká republika evropské cíle splnila, ve školním roce 2013/14 chybělo v mateřských školách k naplnění těchto cílů více než sto tisíc míst. Podle všech třech variant projekce v následujících letech již takto velký počet míst v MŠ pro splnění evropských cílů potřeba nejspíše nebude. Nicméně i přesto se České republice ve školním roce 2020/2021 pravděpodobně nepodaří Barcelonská kritéria a cíle strategie Evropa 2020 naplnit. Podle střední varianty projekce bude v tomto roce pro splnění evropských cílů muset do zařízení předškolní péče docházet celkem alespoň 394 990 dětí. Při porovnání se současným počtem míst v mateřských školách tedy dostaneme rozdíl více než třicet tisíc míst. Evropské cíle se pravděpodobně nepodaří splnit ani v případě uskutečnění nízké varianty projekce, ve školním roce 2020/2021 by rozdíl mezi potřebným počtem míst v MŠ a současnou kapacitou školek činil podle této varianty 25 336 míst. V případě vysoké varianty projekce by pak pro splnění evropských kritérií bylo ve školním roce 2020/2021 v zařízeních předškolní péče zapotřebí alespoň 400 338 míst, pokud by se tedy nezvýšila současná kapacita mateřských škol, chybělo by České republice v tomto roce ke splnění cílů dokonce 36 770 míst.

K naplnění cílů Barcelonských kritérií a strategie Evropa 2020 by podle střední varianty projekce mohlo dojít až ve školním roce 2025/2026. V tomto roce by se pro splnění evropských cílů mělo předškolní péče účastnit celkem alespoň 358 659 (viz tabulka č. 6.4)³⁵. Současná kapacita mateřských škol by tak tento počet převyšovala o zhruba pět tisíc míst. Do mateřských škol by v tomto roce muselo chodit, kromě téměř sta tisíc dětí pětiletých a čtyřletých a 90 tisíce dětí tříletých, také zhruba 95 tisíc dětí mladších tří let. Především u této skupiny nejmladších dětí je samozřejmě otázkou, zda všechny tyto děti budou služeb předškolní péče v budoucnu skutečně využívat. Jak bylo zmíněno v kapitole č. 5, v části zabývající se vymezením systému předškolní péče v ČR, u dětí do tří let věku v České republice stále převažuje péče matky v domácím prostředí a nedostatek zařízení předškolní péče o tyto malé děti je pouze jedním z důvodů, proč tomu tak je.

Tabulka 6.4: Předpokládaný počet dětí v MŠ v případě plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2020/21, 2025/26, střední varianta

	<i>podíl na populaci</i>	2013/14*	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2025/26
mladší 3 let	33 %	107 334	105 630	103 458	101 394	99 449	97 602	95 798	94 015	84 816
3leté	90 %	107 626	98 501	98 342	96 326	94 331	92 432	90 710	89 037	80 858
4leté	95 %	115 353	113 698	104 046	103 882	101 755	99 651	97 650	95 833	87 221
5leté	95 %	116 812	115 453	113 749	104 104	103 942	101 817	99 717	97 716	89 031
6leté	17,1 %	20 287	21 085	20 834	20 528	18 789	18 760	18 377	17 998	16 379
starší 6 let	0,4 %	395	430	447	442	435	398	398	390	354
celkem		467 806	454 797	440 877	426 675	418 701	410 661	402 649	394 990	358 659
současná kapacita		363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568
rozdíl		-104 238	-91 229	-77 309	-63 107	-55 133	-47 093	-39 081	-31 422	4 909

Pozn.:

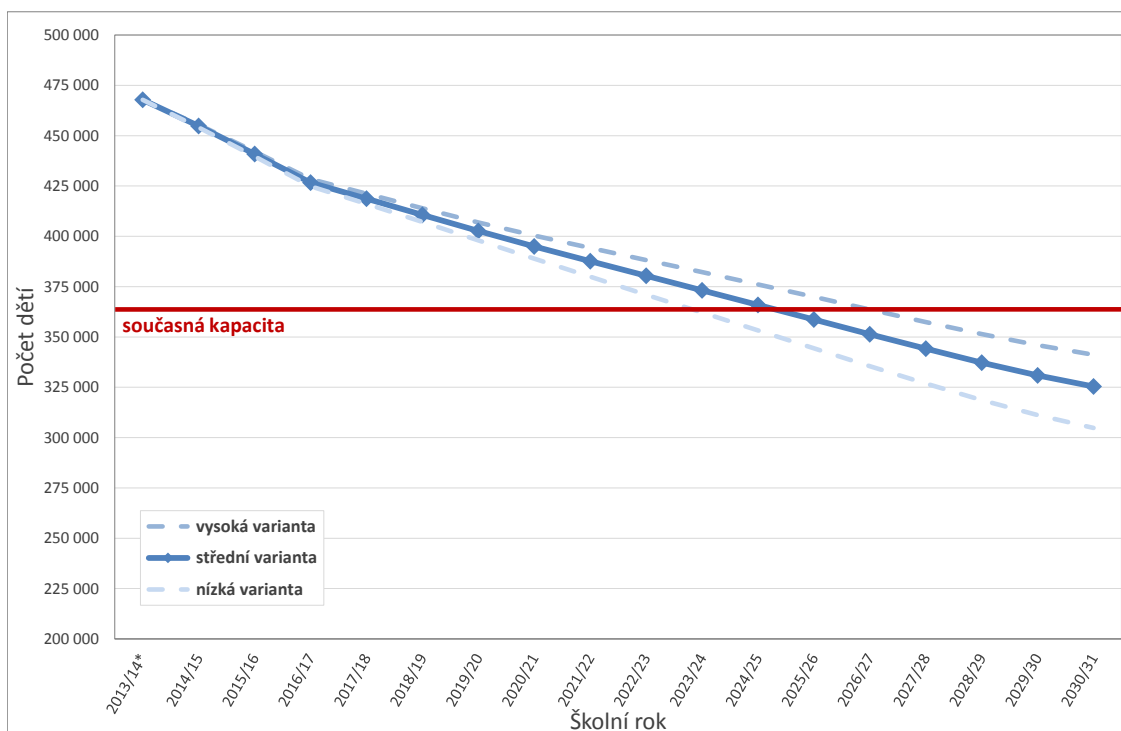
*Ve školním roce 2013/2014 je počet dětí v MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

³⁵Předpokládaný počet dětí v mateřských školách v případě plnění cílů Evropské unie dle nízké a vysoké varianty projekce jsou k vidění v příloze.

Podle nízké varianty by ke splnění evropských cílů na minimální účast dětí na předškolním vzdělávání mohlo dojít již o dva roky dříve, tedy ve školním roce 2023/2024. Pro splnění cílů by v tomto roce bylo potřeba celkem 362 127 míst. Při porovnání se současnou kapacitou tedy dostaneme přebytek zhruba patnáct set míst. Vysoká varianta naopak posunuje termín možného splnění Barcelonských kritérií a cílů strategie Evropa 2020 až do školního roku 2027/2028, nezbytné je k tomu zajištění celkem 357 433 míst. Projekce předpokládaného počtu dětí, které by se v budoucnu musely účastnit předškolní péče, aby Česká republika naplnila cíle EU, je zobrazena níže na obrázku č. 6.4.

Obrázek 6.4: Projekce počtu dětí v MŠ v případě plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2030/31

Pozn.:

*Ve školním roce 2013/2014 je počet dětí v MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

Pokud by Česká republika chtěla splnit cíle vyplývající z Barcelonských kritérií a strategie Evropa 2020 již v rozhodném školním roce 2020/2021, musela by se podle střední varianty projekce od školního roku 2013/2014 začít navyšovat kapacita mateřských škol o průměrně čtyři a půl tisíce míst ročně. Celkem by k naplnění těchto cílů bylo zapotřebí 31 422 míst. Zvýšení počtu míst v mateřských školách je nezbytné kvůli rostoucímu podílu dětí ve věku do 3 let. Od školního roku 2013/2014 by počet dětí v MŠ v tomto věku v případě postupného plnění cílů EU narostl o téměř trojnásobek³⁶. V ostatních věkových skupinách by počet dětí navštěvujících MŠ, v souvislosti s předpokládaným poklesem úrovně porodnosti, naopak klesal. Odhadovaný počet míst, který by musel v případě postupného plnění cílů Evropské unie v ČR vzniknout, je zobrazen v tabulce č. 6.5.

³⁶Zvýšení z 33 141 dětí ve školním roce 2013/2014 na 94 015 ve školním roce 2020/2021.

Vývoj potřebného počtu míst v mateřských školách při postupném plnění evropských kritérií by byl podobný také při uskutečnění zbývajících dvou variant projekce. Rozpětí mezi nízkou a vysokou variantou projekce činí v rozhodném školním roce 2020/2021 celkem 1 1 434 míst. Podle nízké varianty projekce by se počet míst v mateřských školách musel od školního roku 2013/2014 začít zvyšovat o průměrně 3 619 míst ročně, podle varianty vysoké je potřebný průměrný růst 5 253 míst za rok. Tabulky předpokládaného počtu dětí v MŠ v případě postupného plnění cílů Evropské unie dle zbývajících dvou variant projekce jsou k vidění v příloze.

Tabulka 6.5: Předpokládaný počet dětí v MŠ v případě postupného plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2020/21, střední varianta

	<i>podíl na populaci*</i>	2013/14**	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
mladší 3 let	33 %	33 141	43 046	52 377	61 345	69 988	78 326	86 338	94 015
3leté	90 %	92 365	86 530	88 382	88 521	88 598	88 687	88 873	89 037
4leté	95 %	106 163	105 934	98 125	99 152	98 280	97 383	96 538	95 833
5leté	95 %	111 217	110 713	109 858	101 255	101 809	100 424	99 034	97 716
6leté	17,1 %	20 287	21 085	20 834	20 528	18 789	18 760	18 377	17 998
starší 6 let	0,4 %	395	430	447	442	435	398	398	390
celkem		363 568	367 737	370 023	371 242	377 899	383 979	389 558	394 990
současná kapacita		363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568
rozdíl		0	-4 169	-6 455	-7 674	-14 331	-20 411	-25 990	-31 422

Pozn.:

*Podíly na populaci dětí v příslušném věku v cílovém školním roce 2020/21

**Ve školním roce 2013/2014 je počet dětí v MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

6.2 Projekce počtu matek s malými dětmi v roce 2020

Jedním z hlavních cílů definovaných v rámci strategie Evropa 2020 je zvýšení zaměstnanosti v zemích Evropské unie, průměrná míra zaměstnanosti všech zemí Evropské unie u osob ve věku 20 až 64 by měla v roce 2020 činit nejméně 75 %. K dosažení tohoto cíle má dojít mimo jiné prostřednictvím aktivnějšího zapojení žen na trhu práce (Evropská komise, 2010). V souvislosti s tímto cílem přijala v roce 2011 vláda ČR Národní program reforem České republiky 2011, podle kterého by míra zaměstnanosti žen ve věku 20–64 let měla dosahovat úrovně 65 % (Úřad vlády ČR, 2011). Jak bylo uvedeno v kapitole č. 5, v sekci 5.2, Česká republika je zemí s jedním z největších rozdílů mezi zaměstnaností bezdětných žen a žen s malými dětmi v celé Evropské unii. Nezapojením těchto žen do pracovního procesu tak Česká republika přichází o poměrně vysoký ekonomický potenciál. V této souvislosti bude nyní provedena projekce budoucího počtu matek s malými dětmi v roce 2020, na jejímž základě bude odhadován předpokládaný přírůstek státního rozpočtu, který by začlenění této skupiny žen na pracovní trh přineslo.

6.2.1 Metodika

Výsledkem provedené projekce jsou struktury žen dle jednotek věku a věku nejmladšího dítěte v roce 2020³⁷. Tato projekce je vypočtena na základě principu posunu generací v čase kohortně komponentní metody. Pokladem pro výpočet jsou počty žen podle jednotek věku ze střední varianty projekce obyvatelstva Českého statistického úřadu. Ostatní parametry modelu, jako jsou například ukazatele úmrtnostních a reprodukčních poměrů v zemi, jsou pro zjednodušení nastaveny konstantně na úroveň z roku 2013. Celá projekce je tvořena z několika na sebe navazujících kroků. Pro lepší představu procesu tvorby projekce je uveden podrobný postup při výpočtu předpokládané věkové struktury žen s nejmladším dítětem ve věku pěti let v roce 2020, zbývající věkové struktury matek dle věku nejmladšího dítěte se získají obdobně.

Pro úvodní krok výpočtu požadované struktury byly využity počty žen ve věku 15–49 let v roce 2015 z projekce obyvatelstva Českého statistického úřadu. Jelikož jsou počty žen v projekci ČSÚ evidovány k 1.1. daného roku, byly tyto počty přepočteny na střední stavy. Následně byly jednotlivé počty žen v každém věku vynásobeny specifickými mírami plodnosti v příslušném věku, čímž byl získán předpokládaný počet živě narozených dětí v roce 2015, a tedy i počet matek s dětmi mladšími než jeden rok^{38,39}.

$${}_{2015}N^v = {}_{2015}P_{15-49}^{\ddot{z}} = {}_{2015}P_{15-49}^{\ddot{z}} \times {}_{2013}f_{15-49} \quad (6.1)$$

, kde

${}_{2015}N^v$ je počet živě narozených dětí matkám ve věku 15–49 v roce 2015
 ${}_{2015}P_{15-49}^{\ddot{z}}$ je počet žen ve věku 15–49 s dětmi mladšími než jeden rok v roce 2015
 ${}_{2015}P_{15-49}^{\ddot{z}}$ je střední stav obyvatelstva žen ve věku 15–49 v roce 2015
 ${}_{2013}f_{15-49}$ jsou specifické míry plodnosti žen ve věku 15–49 v roce 2013

Dalším krokem projekce je posun těchto matek o jeden rok v čase, tedy do roku 2016. Toho je dosaženo vynásobením tabulkovým koeficientem přežití žen v příslušném věku⁴⁰. Jelikož během tohoto období může kromě samotné matky zemřít také její dítě, je počet matek v každém věku vynásoben také tabulkovým koeficientem přežití pro tyto děti⁴¹. Výsledkem tohoto kroku je struktura žen ve věku 16–50 let s dětmi (ne nutně nejmladšími) ve věku jednoho roku k 1. 7. 2016.

$${}_{2016}P_{16-50}^{\ddot{z}} = {}_{2016}P_{15-49}^{\ddot{z}} \times {}_{2013}S_{15-49}^{\ddot{z}} \times {}_{2013}S_0 \quad (6.2)$$

, kde

${}_{2016}P_{16-50}^{\ddot{z}}$ je počet matek ve věku 16–50 s jednoletými dětmi v roce 2016
 ${}_{2013}S_{15-49}^{\ddot{z}}$ je tabulkový koeficient přežití žen ve věku 15–49 v roce 2013
 ${}_{2013}S_0$ je tabulkový koeficient přežití pro obě pohlaví ve věku 0 v roce 2013

Jelikož se projekce primárně zajímá o strukturu matek dle věku nejmladšího dítěte, je třeba od předchozí struktury odečíst matky, kterým se v průběhu předcházejícího období narodilo další dítě. Spíše než samotný věk žen, má na vyšší intenzity plodnosti v případě dětí vyššího pořadí vliv především doba uplynulá od předchozího porodu. Pro zjištění počtu matek, kterým se narodilo další

³⁷Děti mladší než jeden rok, děti jednoleté, dvouleté, tříleté, čtyřleté a pětileté.

³⁸Specifické míry plodnosti podle věku odpovídají reálným datům zaznamenaným v roce 2013.

³⁹Pro zjednodušení nejsou v projekci rozlišovány vícečetné porody.

⁴⁰Tabulkový koeficient přežití žen v příslušném věku vychází z úmrtnostních tabulek žen v roce 2013 a je definován vztahem $s_x = \frac{L_{x+1}}{L_x}$, kde L_x je tabulkový počet žijících v dokončeném věku x let.

⁴¹V tomto případě tedy tabulkovým koeficientem přežití pro obě pohlaví ve věku 0.

dítě, tak využijeme ukazatele míry plodnosti podle doby uplynulé od předchozího porodu. Tento ukazatel je pro využití v této práci definován následovně⁴²:

$${}_{2013}f_d^{\text{vyšší poř.}} = \frac{{}_{2013}N_d^{\text{v, vyšší poř.}}}{\left({}_{2013-d}N^{\text{v, celkem}} + {}_{2013-d-1}N^{\text{v, celkem}} \right) / 2} \quad (6.3)$$

, kde
 ${}_{2013}f_d^{\text{vyšší poř.}}$ je míra plodnosti podle doby d uplynulé od předchozího porodu v roce 2013
 ${}_{2013}N_d^{\text{v, vyšší poř.}}$ je celkový počet živě narozených dětí vyššího pořadí v roce 2013 podle doby d uplynulé od předchozího porodu
 ${}_{2013-d}N^{\text{v, celkem}}$ je celkový počet živě narozených dětí v roce 2013 - d

Ukazatelem míry plodnosti podle doby uplynulé od předchozího porodu následně vynásobíme celkový počet žen ve věku 16–50 let s jednoletými dětmi v roce 2016, který vznikl v předchozím kroku⁴³. Tímto výpočtem dostaneme celkový počet živě narozených dětí vyššího pořadí, narozených jeden rok od předchozího porodu matky. Tato hodnota se rovněž shoduje s celkovým počtem žen ve věku 16–50 let již s jednoletými dětmi, kterým se během uplynulého období narodilo další dítě.

$${}_{2016}N_1^{\text{v, vyšší poř.}} = \sum_{2016}^{d \ 0 \text{ let} + 1 \ \text{rok}} P_{16-50}^{\text{ž}} = \sum_{2016}^{d \ 1 \ \text{rok}} P_{16-50}^{\text{ž}} \times {}_{2013}f_1^{\text{vyšší poř.}} \quad (6.4)$$

, kde
 ${}_{2016}N_1^{\text{v, vyšší poř.}}$ je celkový počet živě narozených dětí vyššího pořadí v roce 2016, narozených jeden rok od předchozího porodu
 $\sum_{2016}^{d \ 0 \ \text{let} + 1 \ \text{rok}} P_{16-50}^{\text{ž}}$ je celkový počet žen ve věku 16–50 let s dítětem mladším než jeden rok a dítětem jednoletým

Abychom mohli tyto matky odečíst od celkové struktury žen ve věku 16–50 let s jednoletými dětmi v roce 2016, musíme tuto celkovou hodnotu nejprve rozložit podle jednotek věku. To je provedeno pomocí relativní struktury živě narozených dětí vyššího pořadí podle věku matek v roce 2013. Konečným odečtením této věkové struktury žen od struktury získané v předešlém kroku pak dostaneme požadovanou věkovou strukturu matek ve věku 16–50 s nejmladším dítětem ve věku jeden rok v roce 2016.

$${}_{2016}^{n. \ d \ 1 \ \text{rok}} P_{16-50}^{\text{ž}} = {}_{2016}^{d \ 1 \ \text{rok}} P_{16-50}^{\text{ž}} - {}_{2016}^{d \ 0 \ \text{let} + 1 \ \text{rok}} P_{16-50}^{\text{ž}} \quad (6.5)$$

, kde
 ${}_{2016}^{n. \ d \ 1 \ \text{rok}} P_{16-50}^{\text{ž}}$ je počet matek ve věku 16–50 let s nejmladším dítětem ve věku jeden rok v roce 2016
 ${}_{2016}^{d \ 1 \ \text{rok}} P_{16-50}^{\text{ž}}$ je počet matek ve věku 16–50 s jednoletými dětmi v roce 2016
 ${}_{2016}^{d \ 0 \ \text{let} + 1 \ \text{rok}} P_{16-50}^{\text{ž}}$ je počet žen ve věku 16–50 let s dítětem mladším než jeden rok a dítětem jednoletým v roce 2016

Dále je postupováno obdobně jako doposud. Nejdříve je tedy struktura žen ve věku 16–50 let s nejmladším dítětem ve věku jednoho roku posunuta v čase o jeden rok dopředu a jsou odečteny ženy, kterým se v průběhu tohoto období narodilo další dítě⁴⁴. Stejný postup je opakován ještě třikrát a výsledkem je cílová struktura žen ve věku 20–54 let s nejmladším dítětem ve věku pěti let v roce 2020.

⁴²Vzhledem ke skutečnosti, že při aplikaci specifických měr plodnosti podle věku v předchozím kroku byl zjištěn celkový počet živě narozených dětí, bez ohledu na pořadí narození, se jedná spíše o poměr kolik případně živě narozených dětí vyššího pořadí na celkový počet živě narozených dětí podle doby uplynulé od předchozího porodu.

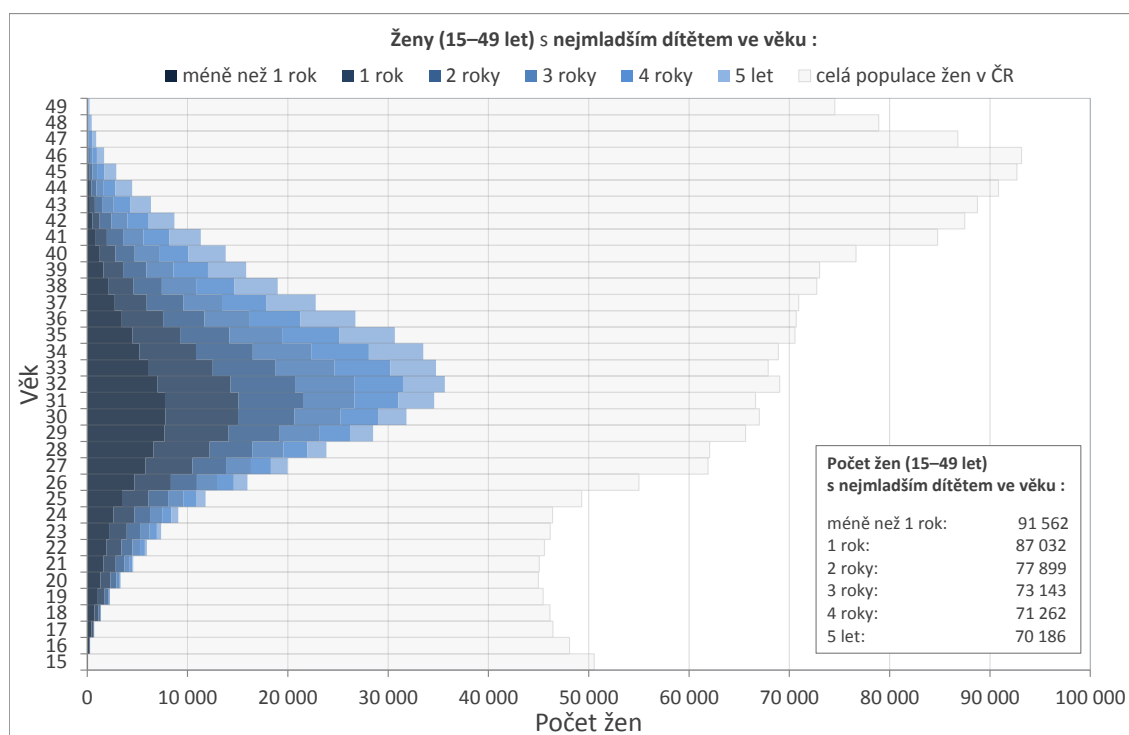
⁴³Doba uplynulá od předchozího porodu je v tomto případě rovna jedné.

⁴⁴Doba uplynulá od předchozího porodu je v tomto případě rovna dvěma rokům.

6.2.2 Výsledky projekce

Podle provedené projekce bude v České republice v roce 2020 celkem 471 084 žen ve věku 15–49 let s dětmi od nuly do pěti let. Malé dítě mladší šesti let tedy bude v tomto roce mít zhruba dvacet procent všech žen v dané věkové skupině. Konkrétní rozložení těchto žen podle věku v roce 2020 je zobrazeno na obrázku č. 6.5⁴⁵.

Obrázek 6.5: Projekce struktury žen ve věku 15–49 let s nejmladším dítětem do 6 let věku, ČR, 2020

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; Vlastní zpracování.

V roce 2013 činila podle dat z výběrového šetření pracovních sil míra zaměstnanosti českých žen ve věku 20–49 let s malými dětmi do 6 let věku pouhých 42,4 % (Eurostat, 2015b). Oproti tomu míra zaměstnanosti bezdětných žen ve stejné věkové skupině dosáhla v tomto roce hodnoty 82,9 %. Kdyby úroveň zaměstnanosti matek s malými dětmi zůstala zachována i po dobu dalších šesti let, pracovalo by v roce 2020 v České republice celkem 197 759 takovýchto žen. Pokud by se ovšem míra zaměstnanosti žen ve věku 20–49 let s dětmi mladšími 6 let zvýšila na úroveň zaměstnanosti stejně starých žen bez dětí, byl by počet pracujících matek s malými dětmi vyšší o celých 188 897 žen. V případě, že bychom předpokládali, že by všechny tyto nově zaměstnané ženy v roce 2020 pracovaly za stejný průměrný plat, který v roce 2013 dosahoval 22 955 Kč, došlo by k navýšení státního rozpočtu o zhruba 10,5 mld. Kč na dani z příjmu a 23,42 mld. Kč na pojistném na sociální a zdravotní pojištění (viz tabulka č. 6.6)⁴⁶. Přestože se jedná jen o velmi hrubý odhad

⁴⁵Věkové rozložení je značně ovlivněno volbou parametrů projekce, kdy řada z nich je zvolena konstantně z dat naměřených v roce 2013.

⁴⁶Výpočet odhadu vychází ze zákonné úpravy daně z příjmu a pojistného platné k 31.12.2013, tj. zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a zákona č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění (Česko, 1992a,b,c). Při výpočtu odhadu se předpokládá, že by zmíněné ženy pracovaly jako zaměstnanci. Nejsou zohledněny slevy na dani ani na pojistném a je abstrahováno od čerpání mateřské a rodičovské dovolené.

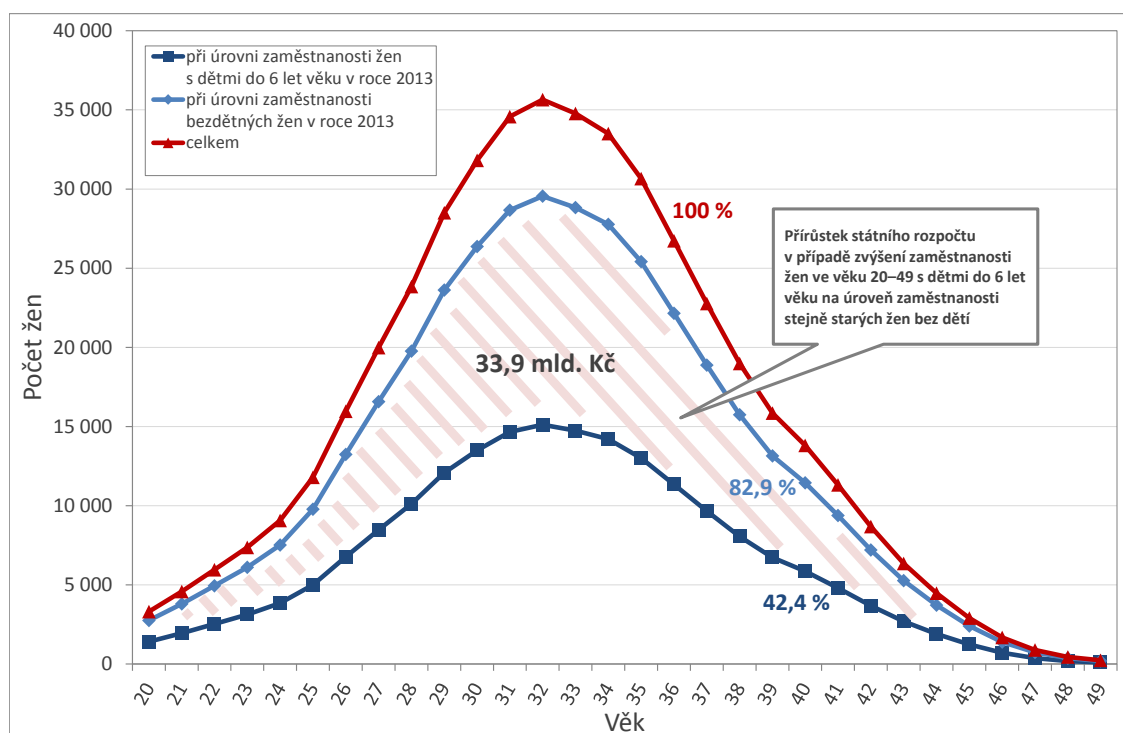
postavený na řadě zjednodušujících předpokladů, naznačuje tato hodnota, jak velký ekonomický potenciál tyto ženy pro ekonomiku České republiky představují. Hypotetická struktura zaměstnaných matek ve věku 15–49 let s dětmi mladšími 6 let v roce 2020, včetně předpokládaného přírůstku do státního rozpočtu při zvýšení zaměstnanosti těchto matek na míru zaměstnanosti stejně starých bezdětných žen, je zobrazena na obrázku č. 6.6.

Tabulka 6.6: Odhadovaný přírůstek do státního rozpočtu (v mld. Kč), ČR, 2020

při úrovni zaměstnanosti žen v roce 2013	daň z příjmu	Pojistné na sociální pojištění	Pojistné na zdravotní pojištění	celkem
s dětmi do 6 let	21,4	33,6	14,4	69,3
bezdětné	11,0	17,2	7,4	35,5
rozdíln	10,5	16,4	7,0	33,9

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b, 2014c; Eurostat, 2015b; Vlastní zpracování.

Obrázek 6.6: Hypotetická struktura zaměstnaných žen ve věku 20–49 let s dětmi mladšími 6 let v roce 2020, ČR

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b, 2014c; Eurostat, 2015b; Vlastní zpracování.

Celková suma odhadu daně z příjmu byla vypočítána pomocí několika jednoduchých kroků. Nejprve je z průměrné hrubé mzdy žen v roce 2013 vypočítán základ daně přičtením zdravotního (9 %) a sociálního pojištění (25 %) placeného zaměstnavatelem. Výsledná částka je zaokrouhlena na celé stokoruny nahoru a následně je z této hodnoty vypočtena záloha na daň z příjmů fyzických osob ze závislé činnosti (15 %). Tato částka představuje předpokládaný přírůstek státního rozpočtu na dani z příjmu jedné ženy v jednom měsíci. Pro výpočet celkové odhadované sumy je pak tato hodnota vynásobena celkovým předpokládaným počtem pracujících žen a počtem měsíců v roce.

Podobně je postupováno při výpočtu odhadu pojistného na sociální a zdravotní pojištění. Výše pojistného na sociální a zdravotní pojištění činila v roce 2013 celkem 45 % z vyměřovacího základu za rozhodné období, přičemž vyměřovacím základem pro výpočet pojistného je hrubý příjem zaměstnance. Z těchto 45 % je celkem 31,5 % určeno jako pojistné na sociální pojištění (25 % odvede zaměstnavatel a 6,5 % zaměstnanec) a zbylých 13,5 % slouží jako pojistné na všeobecné zdravotní pojištění (9 % odvede zaměstnavatel a 4,5 % zaměstnanec).

7 Závěr

Diplomová práce se zabývala vývojem dostupnosti předškolní péče o děti v České republice po roce 1990 a jeho dopadem na možnosti sladění rodinného a pracovního života žen. Hlavním cílem práce bylo odhalit možné budoucí perspektivy tohoto vývoje a poukázat na jejich případný dopad na ekonomiku země. V práci byl nejprve nastíněn populační vývoj obyvatelstva v České republice po roce 1990 a byly popsány hlavní změny v přístupu k rodinné politice. Poté došlo k vymezení současného systému předškolní péče v České republice a byl analyzován vývoj dostupnosti předškolní péče a zaměstnanosti žen na trhu práce. Odhad budoucího vývoje byl proveden za pomoci projekce počtu potenciálních zájemců o služby předškolní péče a projekce předpokládaného počtu matek s malými dětmi v roce 2020.

Systém předškolní péče o děti v České republice byl po roce 1990 ovlivněn především změnami v demografickém vývoji obyvatelstva a přístupem vlády k rodinné politice. Po roce 1990 počet zařízení předškolní péče společně s počtem nabízených míst v nich poměrně prudce klesal v návaznosti na pokles počtu narozených dětí a trend přechodu k individuálním formám péče o malé děti. Na začátku nového tisíciletí pak zřizovatelé předškolních zařízení nezachytili vzestup počtu narozených dětí, což mělo za následek výrazný nárůst diskrepance mezi nabídkou a poptávkou po těchto zařízeních. V posledních letech se počet narozených dětí opět postupně snižuje a je pravděpodobné, že tento trend bude pokračovat i nadále. Z provedené projekce budoucího počtu potenciálních zájemců o služby předškolní péče vyplývá, že současné demografické tendence by mohly České republice v boji proti nedostatečné kapacitě zařízení předškolní péče výrazně pomoci. Současná kapacita mateřských škol by mohla být, v souvislosti s poklesem počtu živě narozených dětí, pro všechny potenciální zájemce dostatečná již ve školním roce 2019/2020. Poté bude počet potenciálních zájemců o služby předškolní péče pravděpodobně klesat i nadále. V kontextu předchozího vývoje dostupnosti předškolní péče se jako řešení pro vyváženost nabídky a poptávky míst v zařízeních předškolní péče jeví především vyšší schopnost zřizovatelů těchto zařízení flexibilněji reagovat na očekávaný populační vývoj v zemi.

České republice se v rozhodném roce 2010 nepodařilo splnit Barcelonské cíle Evropské unie na minimální účast dětí na předškolní výchově. Od požadované hodnoty se Česká republika vzdala především z hlediska péče o děti mladší tří let. Cíle na minimální účast dětí na předškolním vzdělávání se později v souvislosti s přijetím strategie Evropa 2020 revidovaly a datum, do kterého mají být tato kritéria splněna, se posunulo do roku 2020. Podle výsledků provedených projekcí se České republice, i přes předpokládaný budoucí pokles počtu dětí v předškolním věku, pravděpodobně nepodaří evropská kritéria bez navýšení počtu míst v předškolních zařízeních naplnit. Aby byl v České republice v cílovém školním roce 2020/2021 počet míst dostatečný, musela by se podle výsledků projekce od školního roku 2013/2014 začít navyšovat kapacita mateřských škol o průměrně čtyři a půl tisíce míst ročně. Bez tohoto přičinění zřizovatelů mateřských škol se České republice nejspíše podaří evropská kritéria splnit až ve školním roce 2025/2026.

Kromě podpory vývoje malých dětí spočívá přínos systému předškolní péče o děti také v oblasti zlepšování podmínek sloužitelnosti pracovního a rodinného života matek. Ve srovnání s jinými evropskými zeměmi čelí české ženy výraznému propadu zaměstnanosti v důsledku mateřství a výchovy dítěte. Jednou z hlavních příčin tohoto propadu je právě nedostatečná dostupnost služeb předškolní péče o děti. Nemožnost participovat na trhu práce má pro tyto ženy řadu negativních dopadů jako například snížení okamžitých příjmů domácností a rodin těchto žen, ztráta pracovních zkušeností, problémy kariérního postupu, nižší mzda v porovnání s muži, aj. Skutečnost, že se tyto ženy nemohou z důvodu nedostatečných kapacit předškolních zařízení účastnit pracovního procesu má ovšem vliv také na celou ekonomiku České republiky. Na základě projekce budoucího počtu matek s malými dětmi v roce 2020 je odhadováno, že začlenění této skupiny žen na pracovní trh by mohlo v roce 2020 České republice přinést zhruba 10,5 mld. Kč na dani z příjmu a 23,42 mld. Kč na pojistném na sociální a zdravotní pojištění. Tyto hodnoty tak dokazují jak velký ekonomický potenciál v České republice matky s malými dětmi představují.

Závěrem je potřeba zdůraznit, že provedené projekce vychází z řady zjednodušujících předpokladů, proto je při interpretaci výsledků třeba brát na tuto skutečnost zřetel a nahlížet na ně pouze jako na jakési potenciální možnosti budoucího vývoje. U projekce budoucí dostupnosti předškolní péče v České republice bylo například počítáno pouze s daty za mateřské školy. Přesto, že mateřské školy mají v České republice z hlediska počtu uživatelů majoritní postavení, může především v souvislosti s odhadem budoucího plnění evropských cílů na minimální účast dětí na předškolní výchově dojít k určitému zkreslení, neboť tyto cíle zahrnují i jiné typy formálních zařízení předškolní péče. Ne všechny děti, respektive jejich rodiče, také budou mít o služby předškolní péče v budoucnu skutečně zájem. Z hlediska odhadu budoucí dostupnosti předškolní péče je dále třeba upozornit, že provedené projekce byly počítány pouze na celonárodní úrovni, je ovšem více než pravděpodobné, že k určitým regionálním rozdílným rozdílům zde bude docházet i nadále. Podobná omezení interpretace výsledků nalezneme i v projekci předpokládaného budoucího počtu žen s malými dětmi a odhadu potenciálního přírůstku státního rozpočtu České republiky ze začlenění této skupiny žen na pracovní trh. U projekce budoucího počtu matek například většina parametrů modelu vycházela z úmrtnostních a reprodukčních poměrů celé populace žen v roce 2013, dá se ovšem předpokládat, že do roku 2020 se budou tyto poměry postupně stále více měnit. Dané parametry by také bylo vhodnější vztahovat přímo k populaci daných matek nebo alespoň matek obecně, tento přístup byl ovšem z důvodu nedostatku potřebných dat vyloučen. V souvislosti s odhadem budoucího potenciálního přírůstku státního rozpočtu se pak lze domnívat, že ne všechny matky se na pracovní trh dostanou kvůli odlišné hodnotové orientaci a jiným případným okolnostem. I přes veškerá zmíněná omezení použitého přístupu, tyto projekce dostatečně naznačují jakým směrem by se daná problematika mohla do budoucna vyvíjet.

Literatura

- ANDERSSON, B-E. 1992. Effects of day care on cognitive and socio-emotional competence of thirteen-year-old Swedish schoolchildren. *Child Development*, Vol. 63, No. 1., pp. 20–36.
- BARNETT, W.S. 2010, Benefits and Costs of Quality Preschool Education: Evidence-Based Policy to Improve Returns, Paper presented at the 7th OECD Early Childhood Education and Care Network Meeting 21-22 June 2010, Paris. [cit. 2015-06-17]. Dostupný z WWW: <[http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/EDPC/ECEC/RD\(2010\)4&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/EDPC/ECEC/RD(2010)4&docLanguage=En)>.
- BARTOŇOVÁ, D. 2010. Demografická situace České republiky: proměny a kontexty 1993-2008. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 238 s. ISBN 9788074190247.
- BECKER, G. S. 1981. A treatise on the family. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, xii, 1981, 288 s. ISBN 0674906969.
- Česko, 1992a. Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů. In: Sběrka zákonů. 20.11.1992
- Česko, 1992b. Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. In: Sběrka zákonů. 20.11.1992
- Česko, 1992c. Zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění. In: Sběrka zákonů. 20.11.1992
- Česko, 2014. Zákon č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů. In: Sběrka zákonů. 23. 9. 2014.
- Česko, 2015. Zákon č. 127/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů, a zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů. In: Sběrka zákonů. 13. 5. 2015.
- Česko, 2004. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: Sběrka zákonů. 24. 9. 2004.
- Český statistický úřad, 2013. Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2013). Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100. Praha, ČSÚ, [cit. 2015-07-15]. Dostupné z WWW: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20567167/402013u.pdf/3cdc1b6f-9334-429e-99e6-f72b4047bee3?version=1.0>>.
- Český statistický úřad, 2014. Úroveň vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu. Praha: Český statistický úřad, 2014, 30 s. Lidé a společnost, 170232-14.

- ESPING-ANDERSEN, G. 1999. Social foundations of postindustrial economies. 1st pub. New York: Oxford University Press, ix, 1999, 207 s. ISBN 0198742002.
- ETTLEROVÁ, S. a kol. 2006. Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. Praha: VÚPSV, 2006, 108s. ISBN 80-87007-38-7.
- Evropská komise, 2010. EVROPA 2020 Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění. SDĚLENÍ KOMISE. Brusel. 3.3.2010. [cit. 2015-07-20]. Dostupný z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=cs>>.
- Evropská komise, 2011. Communication from the Commission: Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow. COM(2011) 66 final. Brussels. 17.2.2011. [cit. 2015-06-18]. Dostupný z WWW: <http://www.romachildren.com/wp-content/uploads/2011/08/childhoodcom_en.pdf>.
- Evropská komise, 2012. Doporučení pro DOPORUČENÍ RADY k národnímu programu reform České republiky na rok 2012 a stanovisko Rady ke konvergenčnímu programu České republiky na období 2012–2015. Brusel. 30.5.2012. [cit. 2015-06-17]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/csr2012_czech_cs.pdf>.
- Evropská komise, 2013a. Doporučení pro DOPORUČENÍ RADY k národnímu programu reform České republiky na rok 2013 a stanovisko Rady ke konvergenčnímu programu České republiky na období 2012–2016. {SWD(2013) 353 final}. Brusel. 29.5.2013. [cit. 2015-06-17]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/csr2013_czech_cs.pdf>.
- Evropská komise, 2013b. Commission staff working document: Assessment of the 2013 national reform programme and convergence programme for THE CZECH REPUBLIC. 29.5.2013. [cit. 2015-06-18]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/swd2013_czech_en.pdf>.
- Evropská komise, 2013c. Barcelona objectives: the development of childcare facilities for young children in Europe with a view to sustainable and inclusive growth. Luxembourg: European Union, 2013. ISBN 9789279298981.
- Evropská komise, 2013d. Zpráva Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů. Barcelonské cíle: Rozvoj zařízení péče o děti předškolního věku v Evropě v zájmu trvalého růstu podporujícího začlenění. {SWD(2013) 192 final}. Brusel. 29.5.2013. [cit. 2015-07-21]. Dostupný z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0322&from=EN>>.
- Evropská komise, 2014a. Use of childcare in the EU Member States and progress towards the Barcelona targets. Report No. 1, Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, RR-185-EC, 2014. [cit. 2015-07-02]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/140502_gender_equality_workforce_ssr1_en.pdf>.
- Evropská komise, 2014b. Tackling the gender pay gap in the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. ISBN 978-92-79-36068-8. [cit. 2015-07-10]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/140227_gpg_brochure_web_en.pdf>.

- FIALOVÁ, L. (ed.) 2007. Populační vývoj České republiky 2001–2006. Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK, 2007, 114 s. ISBN 978-80-86561-77-6.
- GROLICH, D.; DE GRIP, A. 2008. Human capital depreciation during hometime, *Oxford Economic Papers*, 91: i98-i121.
- HAŠKOVÁ, H.; SAXONBERG, S.; MUDRÁK, J. 2012. Péče o nejmenší: boření mýtů. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2012, 199 s. Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-114-5.
- HULÍK, V.; ŠÍDLO L.; TESÁRKOVÁ, K. 2008. Míra účasti na předškolním vzdělávání a faktory ovlivňující její regionální diferenciaci. *Studia paedagogica*. roč. 13, č. 1, s. 13-34. ISSN: 1803-7437.
- INGELHART, R. 1997. "Postmaterialist Values and the Erosion of Institutional Authority." In *Why People Don't Trust Government*. ed. by Nye Joseph.S., Zelinkow, Jr. Philip. D., King. David.C. Harvard University Press. Pp. 217-236.
- KALIBOVÁ, K.; PAVLÍK, Z.; VODÁKOVÁ, A. 2009. Demografie (nejen) pro demografy. 3., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 241 s. Sociologické pojmosloví. ISBN 978-80-7419-012-4.
- KALÍŠKOVÁ, K.; MUNICH, D. 2012. Česky: nevyužitý potenciál země, IDEA Krátká studie 3/2012. [cit. 2015-07-06]. Dostupné z WWW: <http://idea.cerge-ei.cz/documents/kratka_studie_2012_03.pdf>.
- KAMERMAN, S. B.; KAHN, A. J. (Eds.). 1978. Family policy: Government and families in fourteen countries. New York: Columbia University Press.
- KOCOURKOVÁ, J.; RABUŠIC, L. (ed.). 2006. Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Praha: PřF UK, 2006, 158 s. ISBN 80-86561-93-5.
- KOCOURKOVÁ, J. 2009. Mít či nemít děti? In KALIBOVÁ, K.; PAVLÍK, Z.; VODÁKOVÁ, A. 2009. Demografie (nejen) pro demografy. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 227–237. ISBN 978-80-7419-012-4.
- KOCOURKOVÁ, J. 2010. Rodinná politika a její pronatalitní význam. In BARTOŇOVÁ, D. (ed.). Demografická situace České republiky: proměny a kontexty 1993-2008. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 169-172.
- KOHLER, H. P.; BILLARI, F. C.; ORTEGA J. A. 2002. The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s. *Population and Development Review*. 2002. roč. 28, č. 4, s. 641-680. ISSN: 1728-4457.
- KREBS, V.; DURDISOVÁ, J.; POLÁKOVÁ, O.; ŽIŽKOVÁ, J. 1997. Sociální politika. 1. vyd. Praha, Codex Bohemia 1997. 328 s. ISBN 80-85963-33-7.
- KUCHAŘOVÁ, V.; SVOBODOVÁ, K. 2006. Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR. Praha: VÚPSV, 2006, 57 s. ISBN 80-87007-51-4.

- KUCHAŘOVÁ, V. (ed.) 2007. Závěrečná zpráva o řešení projektu HR162/07. Zmapování dostupnosti a podmínek pobytu dětí v jeslích, mateřských školách, školních družinách a obdobných zařízeních a jiných neinstitucionálních forem péče o děti v ČR včetně identifikace překážek jejich využívání s návrhy možných opatření k jejich rozvoji [online]. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. 2007, 207 s. [cit. 2015-06-26]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7073/pece_o_deti.pdf>.
- KUCHAŘOVÁ, V. a kol. 2009. Péče o děti předškolního a raného školního věku. Praha: VÚPSV, 2009, 214 s. ISBN 978-80-7416-041-7.
- KUCHAŘOVÁ, V.; PEYCHLOVÁ, K. 2014. Kolektivní zařízení a služby péče o děti v ČR: Metodika pro rodiče [online]. Praha: VÚPSV, 2014, 35 s. [cit. 2015-06-26]. Dostupné z WWW: <http://www.vupsv.cz/sites/File/audit-clanky/def-Kucharova_Peychlova_2014_Kolektivni_zarizeni_Metodika_pro_rodice.pdf>
- MATĚJKOVÁ, B.; PALONCYOVÁ, J. 2004. Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II [online]. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2004, 79 s. [cit. 2015-07-06]. Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_139.pdf>.
- McDONALD, P. F. 1997. Gender equity, social institutions, and the future of fertility. Canberra: Research School of Social Sciences, Australian National University, 1997, 25 p. Working papers in demography (Australian National University. Research School of Social Sciences), no. 69.
- McDONALD, P. F. 2005. "Low Fertility in Singapore: Causes, Consequences and Policies", paper presented at the Forum on Population and Development in East Asia, Beijing, 16-17 May 2005.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004. Národní zpráva o rodině [online]. 2004, 224 s. [cit. 2015-06-07]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005. Národní koncepce rodinné politiky [online]. Praha: MPSV ČR, 1.12.2005. [cit. 2015-06-07]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012. Rodina a ochrana práv dětí [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, [cit. 2015-12-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/4>>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014. Rodičovská dovolená v režii otců? Zkušenost, která stojí za to [online]. Tisková informace. Praha: MPSV ČR, 12. března 2014. [cit. 2015-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/17476/tz_120314a.pdf>.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2000. Národní zpráva o stavu předškolní výchovy, vzdělávání a péče o děti předškolního věku v České republice. 1. vyd. Praha: Fortuna, 2000, 87 s. ISBN 80-7168-746-4.
- OECD, 2012. Closing the Gender Gap: Act Now, OECD Publishing. [cit. 2015-06-16]. Dostupný z WWW: <<http://dx.doi.org/10.1787/9789264179370-en>>.
- OSBORN, A.F.; MILBANK, J.E. 1987. The effects of early education: a report from the child health and education study. Oxford, New York]: Clarendon Press, 1987. ISBN 0198278004.

- PALONCYOVÁ, J. 2013a. Rodinné chování a rodinná politika jako kontext systému denní péče o děti ve Francii a v České republice. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 95, 2013 s. ISBN 9788074161278.
- PALONCYOVÁ, J. 2013b. Systém denní péče o děti do 6 let ve Francii a v České republice. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2013, 208 s. ISBN 9788074161193.
- PAVLÍK, Z.; RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; ŠUBRTOVÁ, A. 1986. Základy demografie. Vyd. 1. Praha: Academia, 1986. 732 s.
- PAVLÍK, Z.; KUČERA, M. (eds.) 2002. Populační vývoj České republiky 1990–2002. 1. vyd. Praha: Demoart, 2002, 98 s. ISBN 80-902686-8-4
- PERTOLD-GEBICKÁ, B.; HUŠEK, D. 2015. "Female Labor Force Participation and Childcare Policies" IES Occasional Paper 01/2015. IES FSV. Charles University.
- Rada EU, 2002. Presidency Conclusions of the Barcelona European Council, March 15-16, 2002, SN 100/1/02 REV 1. [cit. 2015-06-18]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/barcelona_european_council.pdf>.
- Rada EU, 2009. Council Conclusions on a strategic framework for European cooperation in education and training ("ET 2020"). 2941th EDUCATION, YOUTH AND CULTURE Council meeting Brussels, 12.5.2009. [cit. 2015-06-18]. Dostupný z WWW: <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/107622.pdf>.
- Rada EU, 2013. Zpráva Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů, Barcelonské cíle: Rozvoj zařízení péče o děti předškolního věku v Evropě v zájmu trvalého růstu podporujícího začlenění. {SWD(2013) 192 final}. Brusel, 29.5.2013. [cit. 2015-07-06]. Dostupný z WWW: <<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=CS&f=ST%2010925%202013%20INIT>>.
- SCHWEINHART, L. 2005. Lifetime effects: the High/Scope Perry preschool study through age 40. Ypsilanti, Mich.: High/Scope Press, 2005, xvii, 239 p. ISBN 1573792527.
- SOBOTKA, T. 2003. Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech. In Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje / [Redakční rada]: Růžková, Jiřina - Hrušková, Věra - Aleš, Milan et al Praha : Český statistický úřad 45, č. 2 (2003), s. 77-87.
- Úřad vlády České republiky, 2010. Investice pro evropskou konkurenceschopnost: Příspěvek České republiky ke Strategii Evropa 2020. Národní program reforem České republiky 2011. [online]. [cit. 2015-07-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/dokumenty/NPR-CR-2011-schvalena-verze.pdf>>.
- Ústav pro informace ve vzdělávání, 2003. Vývojová ročenka školství v České republice 1989/90 – 2002/03. Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha: Tauris, 187 s. ISBN 80-211-0446-5.
- Ústav pro informace ve vzdělávání, 2009. Vývojová ročenka školství v České republice 2003/04 – 2008/09. Ústav pro informace ve vzdělávání, 1.vyd. Praha: Tauris, 251 s. ISBN 978-80-211-0576-8.

Ústav zdravotnických informací a statistiky, 2013. Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2012. [online]. [cit. 2015-07-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.uzis.cz/category/tematicke-rady/zdravotnicka-zarizeni/kojenecke-ustavy-detske-domovy-dalsi-zarizeni-pro-detii>>.

ZEMAN, K. 2010. Dvacet let nízké plodnosti ve střední Evropě z pohledu alternativních ukazatelů plodnosti a vlivu na kohortní plodnost. In Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje. Praha : Český statistický úřad, 2010 0011-8265 304 s. 52, č. 4 (2010), s. 261-270

Seznam datových zdrojů

Český statistický úřad, 2010. Demografické ročenky (pramenná díla) 2009 - 1990 [online]. Praha, ČSÚ, [cit. 2015-07-10]. Dostupné z WWW: <https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie_2009_1990>.

Český statistický úřad, 2013. Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100 [online]. Praha, ČSÚ, [cit. 2015-07-15]. Dostupné z WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-do-roku-2100-n-fu4s64b8h4>>.

Český statistický úřad, 2014a. Demografická příručka 2013 [online]. Praha, ČSÚ, 24.11.2014. [cit. 2015-07-02]. Dostupné z WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2013-hjxzns09ab>>.

Český statistický úřad, 2014b. Demografické ročenky (pramenná díla) 2010 - 2013 [online]. Praha, ČSÚ, [cit. 2015-07-07]. Dostupné z WWW: <https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie>.

Český statistický úřad, 2014c. Zaoštrěno na ženy a muže - 2014. Praha, ČSÚ, 31.12.2014. [cit. 2015-07-20]. Dostupné z WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/4-prace-a-mzdy4259>>.

Eurostat, 2015a. Database – Income and living conditions [online]. European Commission, [cit. 2015-07-11]. Dostupné z WWW: <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database>>.

Eurostat, 2015b. Database – Employment and unemployment (LFS) [online]. European Commission, [cit. 2015-07-12]. Dostupné z WWW: <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>>.

Eurostat, 2015c. Database – Labour market (incl. LFS) - Earnings [online]. European Commission, [cit. 2015-07-12]. Dostupné z WWW: <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/labour-market/earnings/database>>.

Ústav zdravotnických informací a statistiky, 2004–2013. Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti z let 2003–2012. [online]. [cit. 2015-07-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.uzis.cz/category/tematicke-rady/zdravotnicka-zarizeni/kojenecke-ustavy-detske-domovy-dalsi-zarizeni-pro-detii>>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014a. VÝKONOVÁ DATA O ŠKOLÁCH A ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍCH – 2003/04–2013/14. Mateřské školy. [online]. [cit. 2015-07-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/vykonova-data-o-skolach-a-skolskych-zarizenich-2003-04-2013>>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014b. VÝKONOVÁ DATA O ŠKOLÁCH A ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍCH – 2003/04–2013/14. Základní školy. [online]. [cit. 2015-07-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/vykonova-data-o-skolach-a-skolskych-zarizenich-2003-04-2013>>.

Příloha

Tabulka P1: Předpokládaný počet potenciálních zájemců o služby předškolní péče, ČR, 2013/14–2020/21, nízká varianta

	<i>podíl na populaci</i>	2013/14*	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
mladší 3 let	10,2 %	33 141	32 529	31 805	31 088	30 382	29 682	28 997	28 318
3leté	100 %	119 584	109 275	108 969	106 569	104 175	101 887	99 540	97 260
4leté	100 %	121 424	119 543	109 287	108 985	106 587	104 195	101 910	99 564
5leté	100 %	122 960	121 408	119 540	109 290	108 991	106 594	104 206	101 922
6leté	17,1 %	20 287	21 066	20 804	20 484	18 729	18 678	18 268	17 859
starší 6 let	0,4 %	395	430	446	441	434	397	396	387
celkem		417 791	404 250	390 852	376 857	369 297	361 433	353 316	345 309
současná kapacita		363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568
rozdíl		-54 223	-40 682	-27 284	-13 289	-5 729	2 135	10 252	18 259

Pozn.:

*Ve školním roce 2013/2014 je počet zájemců o MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

Tabulka P2: Předpokládaný počet potenciálních zájemců o služby předškolní péče, ČR, 2013/14–2020/21, vysoká varianta

	<i>podíl na populaci</i>	2013/14*	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
mladší 3 let	10,2 %	33 141	32 701	32 082	31 513	30 997	30 525	30 065	29 609
3leté	100 %	119 584	109 618	109 568	107 487	105 441	103 509	101 921	100 386
4leté	100 %	121 424	119 819	109 757	109 710	107 632	105 589	103 658	102 072
5leté	100 %	122 960	121 651	119 933	109 876	109 833	107 755	105 714	103 787
6leté	17,1 %	20 287	21 105	20 865	20 571	18 849	18 842	18 486	18 137
starší 6 let	0,4 %	395	431	447	442	436	400	400	392
celkem		417 791	405 324	392 652	379 599	373 188	366 620	360 244	354 383
současná kapacita		363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568
rozdíl		-54 223	-41 756	-29 084	-16 031	-9 620	-3 052	3 324	9 185

Pozn.:

*Ve školním roce 2013/2014 je počet zájemců o MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

Tabulka P3: Předpokládaný počet dětí v MŠ v případě plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2020/21, 2023/24, nízká varianta

	<i>podíl na populaci</i>	2013/14*	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2023/24
mladší 3 let	33 %	107 334	105 350	103 009	100 684	98 397	96 131	93 911	91 713	84 998
3leté	90 %	107 626	98 348	98 072	95 912	93 758	91 698	89 586	87 534	81 548
4leté	95 %	115 353	113 566	103 823	103 536	101 258	98 985	96 815	94 586	88 215
5leté	95 %	116 812	115 338	113 563	103 826	103 541	101 264	98 996	96 826	90 326
6leté	17,1 %	20 287	21 066	20 804	20 484	18 729	18 678	18 268	17 859	16 677
starší 6 let	0,4 %	395	430	446	441	434	397	396	387	362
celkem		467 806	454 096	439 716	424 882	416 117	407 154	397 971	388 904	362 127
současná kapacita		363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568
rozdíl		-104 238	-90 528	-76 148	-61 314	-52 549	-43 586	-34 403	-25 336	1 441

Pozn.:

*Ve školním roce 2013/2014 je počet dětí v MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

Tabulka P4: Předpokládaný počet dětí v MŠ v případě plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2020/21, 2027/28, vysoká varianta

	<i>podíl na populaci</i>	2013/14*	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2027/28
mladší 3 let	33 %	107 334	105 908	103 903	102 062	100 390	98 862	97 372	95 895	85 122
3leté	90 %	107 626	98 656	98 611	96 738	94 897	93 158	91 729	90 347	80 529
4leté	95 %	115 353	113 828	104 269	104 225	102 250	100 310	98 475	96 968	86 741
5leté	95 %	116 812	115 568	113 936	104 382	104 341	102 367	100 428	98 598	88 442
6leté	17,1 %	20 287	21 105	20 865	20 571	18 849	18 842	18 486	18 137	16 249
starší 6 let	0,4 %	395	431	447	442	436	400	400	392	350
celkem		467 806	455 496	442 032	428 420	421 163	413 939	406 890	400 338	357 433
současná kapacita		363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568
rozdíl		-104 238	-91 928	-78 464	-64 852	-57 595	-50 371	-43 322	-36 770	6 135

Pozn.:

*Ve školním roce 2013/2014 je počet dětí v MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

Tabulka P5: Předpokládaný počet dětí v MŠ v případě postupného plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2020/21, nízká varianta

	<i>podíl na populaci*</i>	2013/14**	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
mladší 3 let	33 %	33 141	42 932	52 149	60 915	69 248	77 146	84 638	91 713
3leté	90 %	92 365	86 395	88 139	88 141	88 060	87 983	87 771	87 534
4leté	95 %	106 163	105 811	97 915	98 822	97 800	96 732	95 713	94 586
5leté	95 %	111 217	110 602	109 678	100 984	101 416	99 878	98 318	96 826
6leté	17,1 %	20 287	21 066	20 804	20 484	18 729	18 678	18 268	17 859
starší 6 let	0,4 %	395	430	446	441	434	397	396	387
celkem		363 568	367 235	369 131	369 787	375 687	380 814	385 104	388 904
současná kapacita		363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568
rozdíl		0	-3 667	-5 563	-6 219	-12 119	-17 246	-21 536	-25 336

Pozn.:

*Podíly na populaci dětí v příslušném věku v cílovém školním roce 2020/21

**Ve školním roce 2013/2014 je počet dětí v MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.

Tabulka P6: Předpokládaný počet dětí v MŠ v případě postupného plnění cílů Evropské unie, ČR, 2013/14–2020/21, vysoká varianta

	<i>podíl na populaci*</i>	2013/14**	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
mladší 3 let	33 %	33 141	43 159	52 602	61 748	70 650	79 338	87 757	95 895
3leté	90 %	92 365	86 666	88 624	88 900	89 130	89 384	89 871	90 347
4leté	95 %	106 163	106 055	98 336	99 480	98 759	98 026	97 354	96 968
5leté	95 %	111 217	110 824	110 038	101 525	102 199	100 966	99 741	98 598
6leté	17,1 %	20 287	21 105	20 865	20 571	18 849	18 842	18 486	18 137
starší 6 let	0,4 %	395	431	447	442	436	400	400	392
celkem		363 568	368 239	370 912	372 667	380 024	386 956	393 609	400 338
současná kapacita		363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568	363 568
rozdíl		0	-4 671	-7 344	-9 099	-16 456	-23 388	-30 041	-36 770

Pozn.:

*Podíly na populaci dětí v příslušném věku v cílovém školním roce 2020/21

**Ve školním roce 2013/2014 je počet dětí v MŠ vypočítán z reálného počtu dětí v daném věku

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2014b; MŠMT, 2014a. Vlastní zpracování.